

Tyskerjenter i Norge

Reaksjoner og klippeaksjoner, 1940-1946

Terje A. Pedersen

Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I OSLO

3. november 2006

Forord

Da jeg begynte på dette masterstudiet, ønsket jeg å skrive en oppgave innenfor temaet Norge og andre verdenskrig, da dette har fengst min oppmerksomhet helt siden jeg var guttunge. Raskt oppdaget jeg at det hadde vært forsket minimalt på tyskerjenter i Norge, og at dette var noe som interesserte meg, og dessuten et viktig tema. Oppgaven er altså ikke motivert ut i fra kjennskap til at familiemedlemmer var tyskerjenter.

Den observante leser vil trolig oppdage min forkjærlighet for tall. Ved siden av historie har jeg nemlig utdanning innenfor matematikk fra UiO.

Jeg er meget glad for at Einhart Lorentz takket ja til å være min veileder. Takknemlig både fordi jeg manglet en veileder, og følgelig stod i fare for å måtte velge et annet tema, og fordi vi har hatt et meget velfungerende samarbeid.

Også mange andre fortjener en stor takk for å ha hjulpet meg med oppgaven. Ikke minst dere som har gitt meg verdifulle spor i jakten på diverse kilder. Uten denne hjelpen hadde oppgaven ikke blitt den samme. Takk skal dere ha!

Oslo, 3. november 2006

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
INNHALDSFORTEGNELSE	II
FORKORTELSER BRUKT I FOTNOTENE.	IV
KAPITTEL 1. INNLEDNING	1
Definisjoner	3
Hovedproblemstilling	4
Underproblemstilling	5
Teori og metode	5
Forskning i Norge.....	7
Forskning utenfor Norge	9
Kritikk av eksisterende forskning	11
Hovedkildene mine	12
Andre kilder.....	17
Kilder som jeg nedprioriterte	17
KAPITTEL 2. ULIKE HOLDNINGER OVERFOR TYSKERJENTENE	19
Undersøkelser om befolkningens holdninger.....	19
Aviser som kilde til befolkningens holdninger	21
Tyskerjenter eller tyskertøser?	23
Tyskerjentenes moralske nivå	24
Tyskerjentenes intelligensnivå	25
Holdninger og kjønn.....	26
Holdninger og geografi	27
Reaksjoner fra familie og nærmiljø.....	30
Tyskerjenter og stereotyper	32
Årsaker til holdningene	33
Norske kvinners samkvem med allierte soldater.....	34
Kontroll av kvinners seksualitet, en historisk tradisjon	35
Sammendrag	36
KAPITTEL 3. KLIPPEAKSJONER	39
Klippeaksjoner under okkupasjonen	39
Klippeaksjoner etter frigjøringen	40
Hvor mange tyskerjenter ble tvangsklippet?	42
Hjemmestyrkenes rolle i klippeaksjoner	45
Norske myndigheter om tvangsklipping	47
Politianmeldelser av klippeaksjoner.....	48
Sammendrag	51

KAPITTEL 4. MYNDIGHETENES REAKSJONER.....	54
Kaotiske maidager etter frigjøringen.....	54
Provisoriske anordninger.....	55
Var de provisoriske anordningene rettsgyldige?.....	55
Tjenestemannsanordningen.....	57
Unasjonale norske flyktninger	59
Myndighetenes syn på norsk-tyske ekteskap	60
Endringer i Statsborgerloven.....	61
Kritikk av endringene i Statsborgerloven.....	62
Humanitære hensyn.....	63
Et forbud mot å omgå fienden?	64
Sammendrag.....	65
KAPITTEL 5. INTERNERING – EN STRAFF ELLER ET NØDVENDIG TILTAK?	66
Interneringens karakter.....	67
Interneringens omfang.....	68
Internert uten hjemmel?	70
Innholdet i politianordningen	70
Politianordningen - et påskudd for internering?.....	71
Bakgrunnen for helseanordningen	74
Helseanordningen.....	75
Tvangsmessige tiltak mot ”smittefarlige” kvinner?	77
Internering – et passende tiltak mot ”umoral”?.....	79
Uvilje mot å internere kvinner i fast arbeid.....	80
Internert eller fengslet?.....	81
Straffeperspektivet	82
Pålagt arbeid – en annen form for straff.....	83
Løslatelser	84
Sammendrag.....	86
KAPITTEL 6. AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER.....	89
Videre forskning.....	92
Tyskerjenter som ble anklaget for angiveri.....	93
Gikk de rike fri?	93
LITTERATURLISTE	95
KILDELISTE.....	99

Forkortelser brukt i fotnotene.

CL er en forkortelse for forskeren Claudia Lenz, og henspeler på intervjumateriale fra prosjektet International Traditions of Historical Consciousness som jeg har fått tilgang til av henne. Påfølgende bokstaver og tall er forskerteamets egne koder.

En hvitbok er forkortelse for *En hvitbok. Utvalgte offentlige dokumenter om krigsbarnsaka*. Oslo: Norges Forskningsråd, 1999.

HL er en forkortelse for arkivmaterialet som befinner seg på Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Dette materialet ble samlet av Adolf Hals og avlevert av familien Hals.

OH brukes som forkortelse for kildemateriale som tilhørte Oslo Helseråd. Det er nå Olafiaklinikken i Oslo som disponerer dette materialet.

RA benyttes som en forkortelse for Riksarkivet.

RA, Hovedøyaarkivet 112-02 betyr journal nummer 112 i boks nr 2, i Hovedøyaarkivet.

RA, Sosialdepartementet, 234-Le betyr sak nummer 234 i det jeg kaller for Leirarkivet. Dette arkivmaterialet befinner seg på Sosialdepartementet, S-1287, Helsedirektoratet, Hygienekontoret H5, boksene 225-227.

De øvrige sakene fra Riksarkivet vil i notene bli identifisert med arkivnavn og kursivert navn, for eksempel RA, Rikspolitisjefens arkiv, *Sak nr 1007 "Tyskertøser"*. I kildelisten finnes den fullstendige referansen, i dette tilfellet Rikspolitisjefens arkiv, S-1560, Serie Fc, eske nr. 285, *Sak nr 1007 "Tyskertøser"*.

SAH brukes som en forkortelse for Statsarkivet i Hamar, Privatarkiv 273, Hovelåsen interneringsleir. SAH, 154-H betyr sak nummer 154. De ulike sakene finnes i "D- Saksarkiv ordnet etter organets hovedsystem, mai 1945 – oktober 1945."

SAH, Korrespondanse finnes i "Y – Korrespondanse 1945-1948."

Kapittel 1

Innledning

Motstanden mot okkupasjonsmakten, både den passive og den aktive, har tradisjonelt fått en svært sentral plass i de aller fleste fremstillingene av norsk okkupasjonshistorie. Vi lærer om en nasjon som i all hovedsak står samlet i sin motstand mot nazismen. Etter hvert har imidlertid stadig flere forskere studert områder av norsk okkupasjonshistorie som har vært fortiet, fortrent eller tabuisert. Temaene de har tatt opp, inkluderer likvidasjoner foretatt av hjemmefronten,¹ økonomisk kollaborasjon,² frontkjempere,³ og ikke minst krigsbarn.⁴ Felles for flere av disse emnene, er at de kan rokke ved konsensus: bildet av en samlet nasjon med en patriotisk fortid. Et annet tema som har vært tabuisert i lange perioder, og som fremdeles får liten oppmerksomhet fra norske forskere, er såkalte tyskertøser, eller tyskerjenter som jeg velger å kalle dem.⁵ Nøyaktig hvor mange norske kvinner som hadde forhold til menn i tysk tjeneste, er umulig å fastslå, men ble i 1945 estimert til 30-50 000.⁶ Det er fremdeles vanlig å benytte tall som ligger innenfor dette intervallet.⁷ Denne oppgaven handler primært om hvordan disse kvinnene ble behandlet av norske myndighetspersoner og den øvrige befolkningen. For å få frem både det særnorske og det generelle, har jeg valgt å sammenligne Norge med andre land, særlig Danmark. En underproblemstilling i denne oppgaven, er hvilke holdninger myndighetspersoner og andre hadde til tyskerjentene.

Selv om norsk lov ikke definerte det å være kjæreste med fienden som en kriminell handling, og tyskerjentene normalt ikke ble straffeforfulgt,⁸ var det likevel mange nordmenn som hadde til dels svært negative holdninger til dem. For eksempel hevdet flere fagpersoner at

---

¹ Ulateig 1999.

² Ellingsen 1993.

³ Ulateig 2002.

⁴ Olsen 1998; Borge 2002; Ericsson og Simonsen 2005a.

⁵ Det kan innvendes at det å omtale kvinnene som tyskerjenter i seg selv er stigmatiserende, se Jørgensen 2006. Etter som jeg ikke har funnet noen eksisterende definisjon av begrepet, har jeg laget min egen, som jeg presenterer senere i kapitlet.

⁶ *En hvitbok*, s. 71. Det var Krigsbarnutvalget (KU) som presenterte dette overslaget. Mer om KU i kapittel 2.

⁷ Eriksen og Halvorsen 1987, s. 251; Ellingsen 1995, s. 19-20; Olsen, 1998, s. 13. Senere i kapitlet argumenterer jeg for at antall tyskerjenter kan ha vært vesentlig høyere.

⁸ Med unntak av dem som ble siktet ”som tyskertøser” i rettsvillfarelse, noe jeg utdyper i kapittel 5.

tyskerjentene var dumme, eller rent ut tilbakestående. Det eksisterte likevel en minoritet som hadde en mer overbærende holdning til disse kvinnene. I kapittel 2 gjør jeg rede for ulike holdninger overfor tyskerjentene, samt årsaken til holdningene. Jeg drøfter også hvorvidt holdningene varierte ut i fra kjønn eller geografi. Kapittelet er ment som et bakteppe for de øvrige kapitlene, der jeg gjør rede for hvordan kvinnene ble behandlet.

I Norge foregikk rettsoppjøret stort sett i ordnede former, og statsministerkandidat og Høyesterettsjustitiarius Paal Berg hevdet at ”vårt folk kan i framtiden med løftet panne se tilbake på oppgjørets dager i bevissthet om at vi ikke har noen utskielser å skamme oss over – ingen overgrep.”⁹ Ikke desto mindre ble det begått overgrep i frigjøringsdagene, for eksempel ble en del tyskerjenter tvangsklippet. Dette var imidlertid ikke noe særnorsk fenomen, for etter frigjøringen ble fraterniserende kvinner tvangsklippet i alle de landene som hadde vært okkupert av Tyskland.¹⁰ Også etter første verdenskrig, og i Tyskland under krigen, forekom det klippeaksjoner.¹¹ Fra de eldste tider har da også kvinnens hår hatt stor symbolsk betydning. Likevel har vi ingen fullgod forklaring på hvorfor tvangsklipping ofte ble ansett som en passende og naturlig reaksjonsform, overfor fraterniserende kvinner.¹²

Klippeaksjonene i Norge og Danmark ble så vidt vi vet nesten utelukkende rettet mot tyskerjenter.¹³ I Frankrike derimot, ble også andre kollaboratører tvangsklippet.¹⁴ Hvor mange kvinner som ble tvangsklippet, og i hvilken grad myndighetene viste en vilje til å beskytte dem, drøfter jeg i kapittel 3.

Det var imidlertid ikke bare privatpersoner som reagerte på tyskerjentenes oppførsel. Kapittel 4 handler om hvordan London-regjeringen, og også samlingsregjeringen under Einar Gerhardsen, utferdiget provisoriske anordninger, eller midlertidige lover. Med hjemmel i disse lovene ble mange tyskerjenter avskjediget, og kvinner som giftet seg med menn i tysk tjeneste ble utvist fra Norge. Ettersom de fleste av de provisoriske anordningene som ble utferdiget gikk langt ut over begrensningene som er beskrevet i Grunnloven, drøfter jeg hvorvidt disse anordningene i det hele tatt var rettsgyldige.

---

⁹ Aftenposten 14. mai 1945, morgenutgaven, *Seieren over oss selv*.

¹⁰ Warring 1994a, s. 94.

¹¹ Virgili 2002, s. 206 og s. 212-217.

¹² Warring indikerer at noe av forklaringen kan ligge i at kvinners hår har en stor symbolverdi, og et syn om at en kvinne uten hår ville miste sin seksuelle tiltrekningskraft, og dermed ”uskadeliggjøres”. I tillegg fungerte tvangsklipping som ”brennmerking”.

¹³ Warring 1994a, s. 95.

¹⁴ Mennene utgjorde noen få prosent av de tvangsklippede, mens bare 57 % av de tvangsklippede kvinnene i Frankrike var beskyldt for å ha hatt et intimt forhold til fienden, i følge Virgili 2002, s. 15 og s. 54.

To provisoriske anordninger ble brukt som rettslig grunnlag, da tusenvis av kvinner ble internert etter frigjøringen, alt fra noen få dager til over seks måneder. Dette beskriver jeg i kapittel 5. Et sentralt spørsmål er om interneringen var et nødvendig tiltak, eller et skjult straffetiltak.¹⁵ Jeg peker også på at det kan ha vært andre mulige årsaker til interneringen.

Jeg har i denne oppgaven valgt å gi en oversikt over et tema som er lite omtalt av fagmiljøet i Norge, snarere enn å undersøke et mer begrenset tema, som for eksempel internering av tyskerjenter. Dette har vært ut i fra et ønske om å skrive en mer helhetlig fremstilling, og har bidratt til at jeg har endt opp med en noen mer eller mindre ubesvarte spørsmål. Disse kan forhåpentligvis være utgangspunkt for videre forskning. Jeg har også benyttet meg av kildemateriale som i liten¹⁶ eller ingen grad¹⁷ har vært undersøkt før. Videre har jeg følt behov for å gå relativt grundig inn på en del juridiske aspekter.¹⁸ Heller ikke det å sammenligne behandlingen av tyskerjenter i Norge og Danmark, har i særlig grad blitt gjort før. Resultatene fra min egen forskning, blir først og fremst presentert i kapittel 3 og i kapittel 5.

Definisjoner

Med tyskerjenter mener jeg kvinner som var, eller ble ansett for å være, kjærester eller venner med menn i tysk tjeneste,¹⁹ en gang i løpet av perioden fra 1940 til 1946.

Det å snakke til, smile til, eller spasere sammen med menn i tysk tjeneste, kunne være nok til å bli stemplet som såkalt unasjonal og bli møtt med samme type reaksjoner som de som hadde et kjæresteforhold til menn i tysk tjeneste.²⁰ Derfor har jeg valgt å inkludere dem som ble beskyldt for å være kjærester, eller venner, med menn i tysk tjeneste i definisjonen min.

---

¹⁵ Grøtnæs 1986; Gjestland og Gundersen 1990; Olsen 1998.

¹⁶ RA, Hovedøyaarkivet; RA, Leirarkivet; HL; CL.

¹⁷ SAH; OH.

¹⁸ Ved å definere begrepet ”straff”, gjøre rede for rettsgrunnlaget for de provisoriske anordningene, og analysere disse lovtekstene. Jeg drøfter også om noen lover fikk tilbakevirkende kraft.

¹⁹ Jeg gjør et unntak for nordmenn som var i tysk tjeneste, ettersom de kvinnene som var venner eller kjærester med dem, ikke ble oppfattet som tyskerjenter, hvis omgivelsene hadde kjennskap til at disse mennene var norske.

²⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 226-04.

Når jeg omtaler kvinner som ble helt eller delvis snauklippet, eller barbert, mot sin vilje, kaller jeg dette for tvangsklipping eller klippeaksjoner, for å understreke at dette var noe ganske annet enn å gå til frisøren.

Straff er et sentralt begrep i debatten omkring behandlingen av tyskerjentene. For å rydde litt i denne debatten, finner jeg det nødvendig å understreke at begrepet kan defineres på to ulike måter. I dagligtalen betyr ”straff” gjengjeld for ulydighet.²¹ Innenfor jussen er det derimot bare kriminelle handlinger etterfulgt av visse reaksjoner, som defineres som straff. Med andre ord ble ikke tyskerjentene straffet, dersom vi opererer med den juridiske definisjonen av begrepet.²²

For at diskusjonen om hvorvidt tyskerjentene ble straffet skal bli særlig interessant, bør vi med andre ord velge den definisjonen av straff som vi opererer med i dagligtalen.

Tyskerjentene brøt nemlig myndighetenes påbud om å fryse ut fienden,²³ og i visse tilfeller også datidens normer for hva som var sømmelig oppførsel.²⁴ Reaksjonene de ble møtt med, kan følgelig forstås som gjengjeld for ulydighet.²⁵

Hovedproblemstilling

Denne masteroppgaven handler primært om hvordan tyskerjentene ble behandlet av lovlig valgte norske regjeringer og Storting, forvaltningen,²⁶ og den øvrige norske befolkningen.²⁷

Jeg begrenser meg til å undersøke perioden fra april 1940 til april 1946, da de siste tyskerjentene ble løslatt fra Statens Interneringsleir for kvinner på Hovedøya. Jeg konsentrerer meg imidlertid om tiden etter frigjøringen. Dette fordi de viktigste, og mest omfattende, kildene mine er fra denne perioden. I tillegg er et svært sentralt spørsmål i denne oppgaven, hvorvidt tyskerjentene ble behandlet i samsvar med rettsstatens idealer.

---

²¹ Se Bokmålsordboka.

²² Kvinner som tjenestegjorde i Det Tyske Røde Kors, såkalte frontsøstre, ble imidlertid idømt til dels strenge straffer, for å ha ytt bistand til fienden, se Senje 1986. Noen av dem var tyskerjenter, men for å begrense oppgaven har jeg valgt å ikke omtale behandlingen av frontsøstre ytterligere.

²³ Jamfør Øksnevads tale på BBC, der han sa at det ”blir en forferdelig pris de kvinner får betale for resten av sin levetid, som ikke avviser tyskerne.” Øksnevad 1946, s. 18-19.

²⁴ Jamfør Øksnevad 1946, s. 337.

²⁵ Reaksjoner som internering, tap av statsborgerskap, oppsigelse, tvangsklipping, utfrysning, og utvisning fra studier.

²⁶ Jeg undersøker primært politiets og helsemyndighetenes behandling av tyskerjentene etter frigjøringen. Sekundært drøfter jeg Hjemmestyrkens og domstolens rolle.

²⁷ For å avgrense oppgaven vil jeg kun unntaksvis beskrive hvordan tyskerjentene ble behandlet av tyske okkupasjonsmyndigheter, eller av NS-regjeringen.

Underproblemstilling

Sekundært drøfter jeg hvilke holdninger den norske befolkningen hadde til tyskerjenter i denne tidsperioden. Jeg tar for meg holdninger blant fagpersoner, andre offentlige personer, og den øvrige befolkningen. Videre undersøker jeg hvorvidt menn og kvinner hadde ulike holdninger overfor tyskerjenter, og om holdningene varierte fra nord til sør i landet, eller fra by til bygd. I tillegg drøfter jeg årsakene til at mange hadde negative holdninger til tyskerjenter.

Teori og metode

Jeg har altså valgt å sammenligne forholdene i Norge og Danmark, ved en del tilfeller.²⁸ Dette gjøres for å påpeke henholdsvis likheter og ulikheter i behandlingen av tyskerjenter i disse landene. Slik ønsker jeg både å fremheve både det som er særegent for norske forhold, og det som er et mer generelt trekk. En fullstendig komparativ analyse hadde derimot blitt for omfattende, i tillegg til at jeg ikke alltid har tilstrekkelig sammenligningsgrunnlag fra Danmark. Ettersom jeg mangler tallmateriale fra Danmark om omfanget av klippeaksjoner, har jeg valgt å sammenligne Norge med Frankrike, der det er gjort en omfattende studie. I de tilfellene der jeg omtaler tyskerjenter som var bosatt i Frankrike eller Danmark, kaller jeg dem for henholdsvis franske og danske tyskerjenter.

Jeg har benyttet meg av sannsynlighetsregning, såkalte binomiske forsøk, for å synliggjøre de store usikkerhetene som er knyttet til tolkningen av tallmaterialet. Binomiske forsøk brukes normalt for å regne ut sannsynligheten for at noe skal skje. Jeg har derimot gjort det motsatte, da jeg har tatt utgangspunkt i et kjent resultat, og drøftet sannsynligheten for at dette skulle hende.

Kort tid etter frigjøringen ble tyskerjenter et tabuemne, og denne tabuiseringen varte i om lag 40 år. Den tyske historikeren Jörn Rüsen presenterte en modell for konstruksjon av historisk identitet, som jeg mener både kan forklare tabuiseringen og den påfølgende omtalen av

---

²⁸ Både fordi det er forsket en del på tyskerjenter i Danmark, og ut i fra en antakelse om at vi i Danmark og Norge har en nokså lik mentalitet. Riktignok fulgte Danmark samarbeidslinjen lenge, og kan sies å ha hatt et mildere okkupasjonsklima, ikke minst fordi den lovlig valgte regjeringen ble sittende helt til august 1943.

tyskerjentene.²⁹ Jeg forstår Rösen slik at modellen kan anvendes generelt på temaer som kan medføre skamfølelse, og som derfor er en problematisk del av ens historiske identitet. Tyske historikere som beskrev andre verdenskrig beveget seg gjennom følgende tre faser, i følge Rösen:

- 1) Tildekking. I denne fasen ønsket flertallet å dekke over det som hadde skjedd og unngå temaet. Unntaksvis var det likevel noen få som forsøkte å bringe temaet på banen, stort sett uten å lykkes.
- 2) Moralisering. Denne fasen preges av en nærmest ensidig fordømmelse av fortiden.
- 3) Historisering. Fasen karakteriseres av at vi får et mer komplett og balansert bilde.

Verken lærebøker i historie, oppslagsverk, eller forskere skrev om tyskerjenter, før utpå 1980-tallet.³⁰ Jeg konkluderer med at dette samsvarer godt med Rösens tildekkingsfase, for temaet tyskerjenter ble altså i svært liten grad ble belyst, med unntak av noen få skjønnlitterære forfattere.³¹ Det er også talende at Statens Interneringsleir for kvinner på Hovedøya, som vil bli nærmere omtalt i dette kapittelet, nærmest ble slettet fra Oslos offisielle historie.³² Enkelte av dem som hadde hatt en aggressiv holdning overfor tyskerjenter, ble med tiden mer skamfulle, noe som bidro til tildekkingen.³³

På åttitallet begynte tyskerjentene altså å få en del oppmerksomhet, blant annet i form av noen bøker, og et par artikler om tyskerjenter. Flere av publikasjonene var nærmest forsvarsskrifter, da de tok sterk avstand fra behandlingen av tyskerjenter, og plasserte dem i offerrollen, noe som samsvarer bra med Rösens modell.³⁴ Det fantes likevel noen få unntak.³⁵ Først med de siste års forskning er vi for alvor i ferd med å bevege oss vekk fra moraliseringsfasen, selv om også enkelte av forskerne kanskje kan beskyldes for å ha trekk som tilhører denne fasen.³⁶

---

²⁹ Fra gjesteforelesningen "Reshaping German historical identity – a third generation thematising the Nazi-period", 7. mars 2005, på UiO. Foredraget baserte seg ikke på noen spesiell artikkel eller bok, i følge Rösen, som likevel mente at han hadde skrevet noe om dette i sine publikasjoner, uten at han husket nøyaktig hvor.

³⁰ Bøkene som jeg har undersøkt står i kildelisten min.

³¹ Se for eksempel Jens Bjørneboes *Under en hårdere himmel* (1957).

³² Drolshagen 1998, s. 200.

³³ Olsen 1998, s. 445. Dette gjaldt ikke minst for overgripere. For eksempel angret en tidligere motstandsmann hele livet på at han deltok i en klippeaksjon, fortalte Veslemøy Kjendsli meg i en e-post datert 6. januar 2006.

³⁴ Helgesen 1990, s. 285, definerer nærmest samtlige publikasjoner som kom på 1980-tallet som forsvarsskrifter for tyskerjentene, særlig Daatland Leira 1987, som eksplisitt sa at hun ville få frem den urett som tyskerjentene ble utsatt for. Selv vil jeg trekke frem Grønli 1989 som skriver om en kvinne som giftet seg med en tysker, og dro til Tyskland. Byen hun flyttet til ble bombet, svigerfamilien var helt håpløs, og ektemannen viste seg å være en alkoholisert mammadalt. Kvinnen selv blir fremstilt nærmest som et viljeløst offer.

³⁵ Eriksen og Halvorsen 1987, er et eksempel en mer nøktern fremstilling.

³⁶ Ellingsen 1995 tar vel på mange måter tyskerjentenes parti, mens Olsen 1998 derimot gir et mer nyansert bilde.

Tyskerjenter er på ingen måte et tabuemne lenger, og blir således som oftest nevnt i moderne oppslagsbøker eller lærebøker i historie, selv om de sjelden vies mye plass. Fremdeles hender det også at de blir plassert i en offerrolle. For eksempel står det i en billedtekst i Aschehougs Norgeshistorie, bind 11, fra 1998, at "[tyskerjenter] ble ofre for det oppdemmede raseriet mot okkupantene og deres medhjelpere".

Forskning i Norge

Midt på åttitallet ble det skrevet noen artikler i tidsskriftet Kontrast om tyskerjenter, og her vil jeg trekke frem bidraget til juristen Kirsti Grøtnæs. Hun analyserer rettsstatens behandling av tyskerjentene, og hevder at øverste politimyndighet i praksis godtok gatas justis og mobbens forfølgelse.³⁷ I tillegg mener hun at politi- og helsevesen tolket loven på en utilbørlig måte, da de internerte tyskerjentene. Disse påstandene drøfter jeg nærmere i kapittel 3 og kapittel 5.

Noen år senere avslørte statsarkivar Kari Helgesen at Molde Politikammer siktet over hundre kvinner "som tyskertøs", grunnet rettsvillfarelse hos politiet.³⁸ En slik praksis kommer jeg nærmere inn på i kapittel 5. Videre hevder Helgesen at holdningen til tyskerjenter blant "gode nordmenn" var "så godt som 100 % negative",³⁹ en påstand som jeg drøfter og tilbakeviser i kapittel 2.

Medisinerne Trygve Gjestland og Thor Gundersen skrev en artikkel, der de argumenterte for at interneringen av tyskerjenter var et helt nødvendig tiltak, for å bekjempe spredningen av kjønns sykdommer, og ikke noe straffetiltak.⁴⁰ Gjestland og Gundersen poengterer at den kraftige økningen i kjønns sykdommer, kombinert med en langvarig og kostbar behandling, skapte en reell bekymring hos myndighetene. Likevel anser jeg denne artikkelen som et noe unyansert forsvarsskrift for interneringen av kvinnene, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 5.

Sosiologen Dag Ellingsen var en sentral skikkelse i et nordisk samarbeidsprosjekt, som resulterte i en bok om danske og norske tyskerjenter, samt islandske krigsbruder.⁴¹ Han forsøker å tilbakevise noen av de nærmest mytiske oppfatningene som finnes om tyskerjenter,

---

³⁷ Det følgende er fra Grøtnæs 1986, s. 7-8.

³⁸ Helgesen 1990, s. 307.

³⁹ Helgesen 1990, s. 298.

⁴⁰ Gjestland og Gundersen 1990.

⁴¹ Ellingsen 1995. Krigsbruder var altså kvinner som giftet seg med allierte soldater.

som at de var svært få, ofte var prostituerte og i tillegg var dumme. I kapittel 2 og kapittel 3 følger jeg opp noen av Ellingsens påstander. Videre gir Ellingsen en oversikt over tilgjengelig kunnskap om tyskerjenter per 1995, men disse opplysningene er nå noe utdatert, ikke minst fordi historikeren Kåre Olsen noen år senere ga en langt grundigere og mer utfyllende redegjørelse.⁴²

Til tross for at Olsen i sin bok primært fokuserer på krigsbarna, må dette sies å være det viktigste og mest forseggjorte verket om tyskerjenter i Norge, i skrivende stund. Olsen konkluderer med at myndighetene forsterket problemene for tyskerjentene, gjennom offentlige uttalelser, oppsigelser av tyskerjenter i offentlige stillinger, og gjennom domstolenes rettspraksis. Han kommer også med andre utsagn som jeg drøfter i oppgaven, ikke minst påstanden om at de provisoriske anordningene ble brukt som påskudd for å internere tyskerjentene.

Kriminologen Kjersti Ericsson og spesialpedagogen Eva Simonsen har publisert en bok om krigsbarns oppvekstvilkår i Norge.⁴³ De er også redaktører for en annen bok, med bidrag fra ulike europeiske forfattere, som tar for seg oppvektskårene til krigsbarn i sine respektive land.⁴⁴ Ericsson og Simonsen hevder at tvangsklipping av kvinnene var en symbolsk handling, som markerte at kvinnene var utstøtt av fellesskapet. Samtidig viste dette at kvinnekroppen var samfunnets eiendom.⁴⁵ Ericsson har også skrevet en bok der hun tar for seg en del forestillinger knyttet til kvinner og seksualitet på 50- og 60-tallet, som jeg også kommer tilbake til senere i oppgaven.⁴⁶

Våren 2006 skrev Helle Jørgensen en masteroppgave i historie der hun studerte tyskerjenter fra Tromsø-området. Jørgensen konkluderer med at de ikke skilte seg ut fra andre unge kvinner,⁴⁷ noe som samstemmer godt både med mine egne funn⁴⁸ og andres observasjoner.⁴⁹ Jørgensen understreker at hun ikke har funnet grunnlag til å anta at noen av kvinnene i

---

⁴² Olsen, 1998.

⁴³ Ericsson og Simonsen, 2005a.

⁴⁴ Ericsson og Simonsen, 2005b.

⁴⁵ Ericsson og Simonsen, 2005a, s. 42-46.

⁴⁶ Ericsson 1997.

⁴⁷ Jørgensen 2006, s. 48-49. Alle kvinnene i hennes materiale var mødre til krigsbarn.

⁴⁸ Se SAH og RA, Hovedøyaarkivet. Med unntak av at andelen skilte kvinner var høy, faktisk var hele 108 av 966 internerte kvinner på Hovedøya skilt eller separert, se HL, *Statistiske opplysninger fra Statens Interneringsleir for Kvinner*.

⁴⁹ *En hvitbok*, s. 157; Se også Warrings beskrivelse av danske tyskerjenter i Warring 1994a, s. 35-39 .

materialet hennes er prostituerte, og heller ikke mine kilder tyder på at særlig mange av tyskerjentene var prostituerte.⁵⁰ Derimot var det litt over halvparten av kvinnene i Jørgensens materiale som sa de hadde hatt tysk arbeid. Hele 68 % av kvinnene i mine kilder oppga å ha hatt tysk arbeid.⁵¹

Forskning utenfor Norge

Danmark og Frankrike er to av de ledende landene i Vest-Europa innenfor forskning på temaet tyskerjenter.⁵² Historikeren Anette Warring var en av pionerene, og de andre forskerne støtter seg tungt på hennes funn. Jeg har faktisk ikke funnet noen som kritiserer Warrings hovedsyn.⁵³ Kildematerialet hennes består primært av over 2000 journalsaker, fra arkivet til Statsadvokaten for Særlige Anliggender.⁵⁴ I tillegg foretok Warring en rekke dybdeintervjuer med danske tyskerjenter, og konkluderte med at de verken var viljeløse ofre eller forrædere. Alle de intervjuede kvinnene tok aktive valg, og de var klar over at det ble ansett som upassende å spasere med menn i tysk tjeneste. Ingen av dem unnskyldte seg med at de trodde det var akseptert, på grunn av samarbeidsklimaet eller lignende.⁵⁵ Gjennom å vise seg offentlig med menn i tysk tjeneste, tilkjennega de imidlertid en aksept for okkupasjonen, og Warring understreker at deres handling således hadde en politisk, kollaborativ funksjon, uavhengig av deres eget politiske ståsted.⁵⁶

Warring poengterer at kvinners seksualitet var et nasjonalt anliggende på en helt annen måte enn menns seksualitet. Det å kontrollere kvinners seksualitet, ble sett på som ekstra viktig for samfunnet i en krigssituasjon. Kvinnen hadde en viktig symbolverdi, i tillegg til at hun skulle reprodusere befolkningen fysisk, men også kulturelt, ved å oppdra barn. Warring hevder at de sterke reaksjonene mot tyskerjentene, kom som en kombinasjon av at det kunne oppleves som en nasjonal provokasjon at de valgte fienden som kjæreste, og at de brøt med normer for seksualmoral. Følgelig kunne de bli oppfattet som frekke og promiskuøse, også i de tilfellene

---

⁵⁰ Jørgensen 2006, s. 37; SAH; RA, Hovedøyaarkivet; Derimot oppga hele 18,6 % av tyskerjentene i Grethe Hartmanns undersøkelse at de jobbet som prostituerte innimellom, se Warring 1994a, s. 34. Kvinnene var imidlertid rapportert for å ha smittet menn i tysk tjeneste, og er følgelig ikke spesielt representative.

⁵¹ 42 av 81 av kvinnene i Jørgensens utvalg, se Jørgensen 2006, s. 43; 563 av 824 kvinner, i følge min opptelling fra RA, Hovedøyaarkivet.

⁵² Tyskerjenter har nærmest vært et ikke-tema for land i Øst-Europa, i følge Ericsson og Simonsen, 2005b, s. 4.

⁵³ Heller ikke anmeldelser skrevet av Dethlefsen i 1995 eller Olesen i 1996.

⁵⁴ Statsadvokaten skulle blant annet behandle saker der menn i tysk tjeneste hadde blitt forulempet, og sjikanering av tyskerjenter ble oppfattet som en fornærmelse mot okkupasjonsmakten, se Warring 1994a, s. 18.

⁵⁵ Warring 1994a, s. 59.

⁵⁶ Det følgende er fra Warring 1994a, s. 198-203.

der det ikke var noen realitet i beskyldningene.⁵⁷ Jeg kommer tilbake til Warrings påstander, i kapittel 2 og kapittel 3.

Warring og den franske historikeren Fabrice Virgili, er begge enige om at tvangsklipping symboliserer sosial kontroll.⁵⁸ Virgili har foretatt en meget grundig studie av klippeaksjoner i Frankrike, og påpeker at tvangsklippingen ofte skjedde i full offentlighet, med halvoffisielle seremonier. Klippeaksjonene var ikke bare en form for straff, men fungerte også som en slags renselsesprosess, der de franske mennene så å si tok tilbake kontrollen over kvinnes seksualitet.⁵⁹ For øvrig poengterer Virgili at franske menn som hadde forhold til tyske kvinner under krigen, risikerte å bli strengt straffet av tyske myndigheter, men at de derimot ikke ble møtt med reaksjoner fra sine landsmenn.⁶⁰ Virgili beskriver også hvordan rykter kunne utløse tvangsklipping, og at denne handlingen ”verifiserte” ryktet, ut i fra en tanke om at bare tyskerjenter ble tvangsklippet.⁶¹ Jeg kommer nærmere inn på Virgilis funn i kapittel 3.

Forfatteren og forskeren Ebba Drolshagen har også skrevet bøker om tyskerjenter og krigsbarn,⁶² og hun poengterer blant annet at okkupasjonen ga kvinnene mer seksuell frihet.⁶³ Maktrelasjonen mellom foreldre og døtre ble nemlig forskjøvet, da de som var kjæreste med menn i tysk tjeneste, kunne regne med okkupasjonsmaktens støtte og beskyttelse.⁶⁴ Det var imidlertid en dobbel ydmykelse for nasjonens egne menn å først bli beseiret militært, og deretter se at kvinnene valgte fienden som kjæreste.⁶⁵ Det at de frivillig ble kjæreste med menn i tysk tjeneste, viser etter Drolshagens mening at okkupantene oppførte seg nærmest eksemplarisk overfor sivilbefolkningen, i motsetning til visse myter.⁶⁶ Videre hevder hun at tyskerjentene ble syndebukker, og at nederlaget i krigen nærmest ble forklart med at de

---

⁵⁷ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 120-121.

⁵⁸ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 123; Virgili 2002, s. 241-242.

⁵⁹ Virgili 2002, s. 241-242. Grunnet mine noe begrensede franskkunnskaper har jeg bare lest det som er oversatt til engelsk, og ikke Alain Brossats, *les tondues. Un carnaval moche*, fra 1992.

⁶⁰ Virgili 2002, s. 202-207. I følge Virgili var det 1,6 millioner franske menn som var fanger i Tyskland, i tillegg til dem som frivillig arbeidet der. Med andre ord var det trolig ganske utbredt at franske menn hadde forhold til tyske kvinner, selv om de begge risikerte strenge straffer fra tyske myndigheter, dersom forholdet ble kjent.

⁶¹ Virgili 2002, s. 152.

⁶² Ettersom jeg ikke behersker tysk, har jeg bare lest det som har blitt oversatt til engelsk eller dansk, altså Drolshagen 1999, og hennes kapittel i Ericsson og Simonsen 2005b.

⁶³ Drolshagen 1999, s. 22.

⁶⁴ Drolshagen 1999, s. 124.

⁶⁵ Drolshagen 1999, s. 113.

⁶⁶ Drolshagen 1999, s. 27-28. Hun tenker vel på sivilbefolkningen i land som Norge, Danmark og Frankrike, og da med unntak av den jødiske befolkningen og andre grupper som ble utsatt for forfølgning.

kollaborerte, i stedet for å gjøre motstand.⁶⁷ Kvinnen ble altså selve symbolet på kollaboratøren, mens mannen derimot symboliserte motstanden, i følge Drolshagen.⁶⁸

Kritikk av eksisterende forskning

Noe jeg oppfatter som et generelt problem innenfor den eksisterende forskningen på området, er en mangel på kritisk holdning til resultater fra andre forskere. Kanskje skyldes dette at fagmiljøet er så lite, at få er i stand til å teste andres hypoteser? For eksempel kjenner jeg ikke til at de overslagene som har blitt gjort over antall tyskerjenter, i henholdsvis Danmark og Norge, har blitt kritisert.

Warring kom frem til at det sannsynligvis var minst 50 000 danske tyskerjenter.⁶⁹ Dette tallet bygger på to antakelser, nemlig at det var omkring 5 500 danske krigsbarn, og at det var nesten ti ganger så mange tyskerjenter som krigsbarn.⁷⁰ Jeg finner det overraskende at Warring ikke har tatt hensyn til mulige statistiske avvik, og at hun heller ikke har blitt kritisert for dette.⁷¹

Da Ellingsen skulle gjøre et overslag over antall tyskerjenter i Norge, tok han utgangspunkt i Warrings resultater. Han multipliserte følgelig antall krigsbarn i Norge med 10, og kom da til nærmere 90 000 tyskerjenter.⁷² Ellingsen mente imidlertid at dette tallet virket å være vel høyt, og argumenterte for å justere tallet ned,⁷³ og endte opp med et svært så skjønnsmessig anslag, på omkring 50 000 tyskerjenter.

---

⁶⁷ Drolshagen 1999, s. 12.

⁶⁸ Drolshagen 1999, s. 228. Hun poengterer for eksempel at kvinnen ikke ble en del av den offisielle motstandshistorien, selv i tilfeller der hun hadde levert viktige bidrag til motstandskampen.

⁶⁹ Warring 1994a, s. 25.

⁷⁰ Basert på en undersøkelse foretatt av Grethe Hartmann, der 20 av 204 tyskerjenter fikk krigsbarn, se Hartmann 1946, s. 64-69. Som sagt var disse kvinnene sannsynligvis ikke særlig representative for danske tyskerjenter.

⁷¹ Mine utregninger med binomiske forsøk viser at en andel på 10 % som fikk barn bare er 1,5 ganger mer sannsynlig enn for eksempel en andel på 8 % eller 12 %, 11 ganger mer sannsynlig enn at en andel på 15 % og 50 ganger mer sannsynlig enn at en andel på 5 %.

⁷² Ettersom han opererte med nærmere 9 000 krigsbarn. Se Ellingsen 1995, s. 19-20.

⁷³ Han antok at det var dårligere preventivtilgang i Norge enn i Danmark, og at norske kvinner var mer villige til å oppgi at barnefaren var en mann i tysk tjeneste, for å nyte godt av økonomiske støtteordninger. Han påpekte videre at hele 276 av 966 internerte kvinner på Hovedøya hadde barn, og refererte Gjestland og Gundersen 1990. (Se også HL, *Statistiske opplysninger fra Statens Interneringsleir for Kvinner*.) Ellingsen innrømmer imidlertid at han ikke har tall på hvor mange av barnefedrene som var norske, og at kvinnene ikke var representative, se Ellingsen 1995, s. 19-20.

Jeg fant på ingen måte argumentene hans særlig overbevisende,⁷⁴ og foretok av denne grunn min egen opptelling i arkivmaterialet fra Hovedøyaarkivet. Temmelig nøyaktig 10 % av disse kvinnene, oppga i politirapportene at de hadde fått barn med menn i tysk tjeneste.⁷⁵ Kvinnene i dette materialet, er langt mer representative enn kvinnene som ligger til grunn for antall danske – og følgelig norske – tyskerjenter som har blitt gjort til nå. Dette kommer jeg tilbake til. Selv om jeg kan ha oversett kvinner som hadde barn med menn i tysk tjeneste, eller noen kan ha løyet om dette, mener jeg likevel mine resultater er langt mer pålitelige enn eksisterende forskning. Selv om risikoen for statistiske avvik er til stede, er den atskillig mindre enn for Warrings materiale.⁷⁶ Med de nevnte forbehold kan vi altså multiplisere antall krigsbarn med 10, for å finne antall tyskerjenter i Norge. I så fall må tallet på tyskerjenter i Norge oppjusteres til minst 100 000.⁷⁷

For øvrig hevder Arne Øland, en dansk forfatter, at det kan være snakk om så mange som 8000 dansk-tyske krigsbarn.⁷⁸ I så fall bør vel tallet på danske tyskerjenter ifølge Warrings resonnement oppjusteres tilsvarende, altså til 70-80 000. Jeg finner det også rimelig at antall tyskerjenter var noe høyere i Norge enn i Danmark, for selv om den danske befolkningen var litt større enn den norske, var det langt flere menn i tysk tjeneste i Norge enn i Danmark.⁷⁹ De som var utstasjonert i Norge ble dessuten ofte værende over lang tid,⁸⁰ og det kan argumenteres for at dette økte sannsynligheten for at de kom inn i et fast forhold.⁸¹

Hovedkildene mine

Når vi søker informasjon om tyskerjenter, er det viktig å huske at vi lever i det som Ellingsen kaller for ”det skjeve utvalgs forbannelse.”⁸² Han refererer til det faktum, at de aller fleste tyskerjentene ikke har satt spor etter seg i kildene, og at dem vi finner omtalt, ikke er et

---

⁷⁴ Menn i tysk tjeneste var jo utstyrt med kondomer. Tallet 50 000 virker dessuten å være tatt litt ut av løse lufta.

⁷⁵ 83 av 824, min opptelling, se RA, Hovedøyaarkivet.

⁷⁶ Mine utregninger med binomiske forsøk viser at en andel på 10 % er 4,5 ganger mer sannsynlig enn at en andel på 8 %, 9,3 ganger mer sannsynlig enn en andel på 12 %, og at andeler på 5 % eller 15 % er så usannsynlige at vi kan se bort fra disse.

⁷⁷ Jeg baserer meg på Olsen, som antar at det ble født mellom 10 000 og 12 000 krigsbarn, se Olsen 1998, s. 72.

⁷⁸ I boken *Horeunger og helligdage: tyskerbørns beretninger*, i følge Drolshagen, se Ericsson og Simonsen 2005b, s. 239.

⁷⁹ Det bodde omkring 3,2 millioner i Norge, i følge Drolshagen 1999 s. 82; Ellingsen 1995, s. 23 hevder at den danske befolkningen var på omtrent en million mer enn den norske, og at det i Norge var omkring 400 000 menn i tysk tjeneste på det meste, mot rundt 100 000 i Danmark.

⁸⁰ Ulstein 1980; Warring 1994a; Jørgensen 2006, s. 25-27. Jeg antar at dette primært skyldes den lange avstanden fra Norge til Tyskland.

⁸¹ Se Drolshagen 1999, s. 89. Jeg finner dette rimelig, samtidig som jeg vil påpeke at en hyppig sirkulasjon av soldater gjorde at det ble flere aktuelle partnere.

⁸² Det følgende er fra Ellingsen 1995, s. 76-78.

tilfeldig og representativt utvalg. Således kritiserte han Helgesen for å konkludere med at en stor andel av tyskerjentene i hennes undersøkelse, som alle ble internert av politiet, kom fra landet.⁸³ Ellingsen mente derimot at disse var overrepresentert blant de internerte kvinnene, fordi de som innflyttere manglet et beskyttende nettverk.

De desidert viktigste kildene mine til forvaltningens behandling av tyskerjenter, har vært arkivmateriale med opplysninger om kvinner som ble internert, eller vurdert internert, i de statlige interneringsleirene for kvinner. Dette kildematerialet gir også verdifull informasjon om rådende holdninger, både blant forvaltningen og den øvrige befolkningen. Jeg velger å omtale disse statlige interneringsleirene for kvinner, som henholdsvis Ljanskollen, Hovedøya, og Hovelåsen, snarere enn ved deres fulle navn.⁸⁴

Ljanskollen ble opprettet 14. juni 1945, men skiftet navn til Hovedøya da leiren ble flyttet dit 1. oktober samme år.⁸⁵ Jeg oppfatter Ljanskollen og Hovedøya som en og samme leir, som bare ble omplassert fra ett sted til et annet, og i den følgende omtalen av Hovedøya og Hovedøyaarkivet, inkluderer jeg således også de kvinnene som satt internert på Ljanskollen.

Hovedøyaarkivet består av åtte bokser med arkivmateriale, og to bokser med arkivkort.⁸⁶

Etter først å ha fått avslag på søknaden min om adgang til dette arkivet, hadde jeg en konstruktiv dialog med Riksarkivet, og fikk til slutt innsyn i Hovedøyaarkivet.⁸⁷

Arkivkartoteket virker å være komplett, og består, i følge min opptelling, av 1838 arkivkort med til sammen 1976 saker.⁸⁸ Lenge trodde jeg at dette var et register over kvinner som hadde vært internert på Hovedøya, men det viste seg å være feil. Langt fra alle de som ble registrert i Hovedøyaarkivet, satt internert på Hovedøya.⁸⁹ Derimot hadde de trolig blitt avhørt av Sedelighetsavdelingen i Oslo Politikammer, ”mistenkt for tyskertrafikk”.

---

⁸³ Helgesen 1990, s. 293.

⁸⁴ Som altså var henholdsvis *Statens Interneringsleir for kvinner på Ljanskollen*, *Statens Interneringsleir for kvinner på Hovedøya*, og *Statens Interneringsleir for kvinner på Hovelåsen*.

⁸⁵ HL, *Statsregnskapet 1945/46*.

⁸⁶ Per dags dato består det av 7 bokser, men en boks med materiale, som nylig ble oppdaget og er arkivert hos Statsarkivet i Oslo, hører hjemme i Hovedøyaarkivet. Jeg kaller dette materialet for boks 08 i Hovedøyaarkivet.

⁸⁷ I løpet av perioden april 2006 til juni 2006. Kildene i Hovedøyaarkivet gjorde meg oppmerksom på interneringsleiren på Hovelåsen, som jeg følgelig søkte adgang til i juni 2006.

⁸⁸ For kvinner som på nytt kom i politiets søkelys, opprettet politiet en ny sak, men de brukte samme journalkort. Dette forklarer trolig avviket mellom antall arkivkort og antall saker.

⁸⁹ Av åtte kvinner som, i følge behandlingsprotokollene til OH, hadde blitt sendt til Hovedøya, fant jeg kun fire i arkivkartoteket. Av 17 som ble overført fra Hovelåsen, i følge SAH, Korrespondanse, fant jeg ikke igjen en eneste én.

Sakene i Hovedøyaarkivet har påskrevet saksnummer og årstall, og er dessuten ordnet i kategoriene ”henlagte”, ”løslatte”, ”anmeldelser”, samt ”løslatte og anmeldte”. Følgelig har jeg identifisert sakene med to tall, for å gjøre det enklere å finne dem igjen. Nemlig saksnummer, etterfulgt av nummeret på den boksen der saken befinner seg. Det er imidlertid vanskelig å fastslå hvor mange av disse kvinnene som faktisk ble internert i kortere eller lengre tid, da det sjelden står eksplisitt i saksdokumentene. Jeg antar riktignok at de kvinnene som ble plassert i kategorien ”løslatt” hadde sittet internert i kortere eller lengre tid, mens de som havnet i kategorien ”henlagt” normalt ikke hadde blitt internert.⁹⁰ Derimot er det mer usikkert hvor mange av kvinnene som ble plassert i kategorien ”anmeldte” eller ”anmeldte og løslatte”, som faktisk hadde sittet internert.⁹¹

Hovedøyaarkivet er relativt komplett med unntak av en del store ”hull” der flere hundre saker mangler, i tillegg til at en del av de eksisterende sakene inneholder svært lite opplysninger, ofte bare et navn. De fleste saksmappene inneholder likevel en avhørsrapport fra politiet på om lag en A-4 side, og i noen tilfeller andre opplysninger, som vedtak om internering, klagebrev fra naboer, eller advokater som ønsket å få en internert kvinne løslatt.⁹²

Sent i studiet⁹³ fikk jeg også adgang til kildemateriale som Adolf Hals hadde samlet på. Hals var fullmektig på Hovedøya, altså en slags nestsjef, og han er kilden til mye av det vi i dag vet om Hovedøya, ikke minst gjennom intervjuer som ble foretatt på 1980-tallet.⁹⁴ Materialet består primært av en del brev og rapporter som Hals har skrevet. Selv om kildematerialet ikke er spesielt omfangsrikt, inneholder det like fullt flere interessante opplysninger. Blant annet indikasjoner på at de offisielle tallene over antall kvinner som hadde sittet internert på Hovedøya er for lave.⁹⁵ Trolig var det bare de som ble internert over en lengre periode, som ble registrert, ikke de som bare var der noen få dager.⁹⁶

---

⁹⁰ Noen av disse kvinnene hadde imidlertid sittet internert ved tidligere tilfeller, se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 479-05.

⁹¹ Jeg har funnet et eksempel på at en kvinne som var plassert i kategorien ”anmeldt”, ble internert på Hovedøya, se RA, Hovedøyaarkivet 490-04; RA, Sosialdepartementet, 276-Le.

⁹² Jeg har registrert 1271 saker der det eksisterer noen dokumenter, hvorav 824, altså 65 % inneholder en avhørsrapport fra politiet.

⁹³ 7. oktober 2006, etter omfattende detektivarbeide, samt takket være velvilje fra familien Hals og HL-senteret.

⁹⁴ Kjendsli 1985 i NRK-P1; Istad 1986 i *Kontrast*.

⁹⁵ 966 kvinner per 31. januar 1946 og rundt 1100 totalt.

⁹⁶ HL, *Behandlingsstatistikk for veneriske sykdommer* [...], avsluttes nemlig med at Hals skriver at ”de pasienter som har passert leiren uten å innlegges i denne og uten å inngå i leirens kartotek ikke omfattes av denne rapport.”

I tillegg er det bevart rester av et arkiv over kvinnene som satt internert på Hovedøya. Dette arkivet kaller jeg for Leirarkivet, og alle de som figurerer i dette arkivet, satt altså internert på Hovedøya.⁹⁷ Arkivet er dessverre svært ufullstendig og består bare av 180 journalsaker. Det er notert utenpå saksmappene når kvinnene ble internert, og når de ble løslatt, men ut over dette er det som oftest meget sparsomt med informasjon. Kombinasjonen av de knappe opplysningene, og at Leirarkivet er så vidt ufullstendig, gjør at det har begrenset nytteverdi for meg.

I likhet med Hals, hadde bestyreren på Hovelåsen, advokaten Sigurd Ø. Berven, oppbevart arkivmateriale privat. Materialet ble avlevert Statsarkivet i Hamar, og består av seks arkivbokser med saksmapper, samt en boks med en del andre dokumenter, blant annet diverse korrespondanse. Til sammen er det 431 saker, og nesten ingen av saksmappene mangler.⁹⁸ Et flertall av dem inneholder en politirapport, men en stor del er også helt tomme.⁹⁹ Hovelåsen var tidligere kuranstalt for tvangsinnleggelse av alkoholister, og ble opprettet sommeren 1945, og nedlagt i begynnelsen av oktober samme år.

Mesteparten av de opplysningene som jeg har benyttet meg av fra saksmappene fra Hovedøya og fra Hovelåsen, stammer fra den maskinskrevne rapporten som ble skrevet etter politiavhøret. Det knytter seg imidlertid en del metodiske utfordringer til det å tolke det som står i disse avhørsrapportene, for det er selvsagt ikke gitt at de nedtegnede opplysningene samsvarer med den faktiske virkeligheten. For det første kan kvinnene ufrivillig ha svart feil på politiets spørsmål,¹⁰⁰ i tillegg til at de fleste politiavhørene later å ha fulgt en ferdig oppsatt mal, og det er usikkert i liten grad vi har fått informasjon om andre forhold enn det politiet har interessert seg for. Kvinnene kan også ha løyet, selv om jeg antar at de færreste ville lykkes i å villedde politiet, enn si forsøke.¹⁰¹ Likevel finnes det noen eksempler på kvinner som måtte innrømme at de hadde avgitt falsk forklaring til politiet, kanskje fordi de fryktet

---

⁹⁷ I følge Adolf Hals ble Leirarkivet avgitt til Helsedirektoratet, se HL, *brev til Kirsti Grøtnæs datert 30. november 1977*; Saksmappene i Leirarkivet er også identiske med en tom saksmappe i arkivet til HL, samt de saksmappene som ble benyttet på Hovelåsen.

⁹⁸ På Hovelåsen var det internert 42 menn og 389 kvinner, hvorav 353 tyskerjenter, 32 NS, 3 angiversker og 1 tyv, i følge et usignert brev til politimesteren i Kongsvinger fra 1956, trolig skrevet av Berven, se SAH, Korrespondanse.

⁹⁹ På så godt som alle saksmappene er det imidlertid påskrevet noe informasjon, som navn og fødselsdato på den internerte, samt dato for internering og løslatelsesdato.

¹⁰⁰ For eksempel kan de ha trodd at de ikke hadde noen kjønns sykdom, men likevel vist seg å være smittet, se SAH 127-H.

¹⁰¹ Med mulig unntak av prostituerte og andre som kan ha vært vant til å bli avhørt av politiet, men disse utgjorde sannsynligvis kun en meget liten del av kvinnene i mitt materiale.

konsekvensene av å innrømme et forhold til en mann i tysk tjeneste.¹⁰² I tilfeller der det var et stort sprik mellom hva den mistenkte fortalte, og hva diverse vitner sa,¹⁰³ er det ofte vanskelig å fastslå om årsaken var misforståelser,¹⁰⁴ ondsinnede rykter, eller at tyskerjenten løy.

Et meget viktig spørsmål, er i hvilken grad kvinnene som omtales i arkivmaterialet er representative for tyskerjenter. Medisinerne Gjestland og Gundersen hevdet at det særlig var et register over mer eller mindre ”smittfarlige” kvinner som var utgangspunktet for interneringen.¹⁰⁵ I så fall kan det hevdes, slik for eksempel Jørgensen gjør det,¹⁰⁶ at internerte kvinner ikke er særlig representative. Jeg vil imidlertid understreke at kvinnene i mitt materiale er langt mer representative enn forventet. Det skyldes ikke minst at Hovedøyaarkivet, det mest omfattende materialet mitt, består av kvinner som kom i politiets søkelys. Det dreide seg i stor grad om vanlige kvinner, følgelig ble ikke alle internert. Også de kvinnene som ble internert, virker som oftest å ha vært helt vanlige kvinner. Jeg har ikke funnet noe som tyder på at de var verken ressursvake,¹⁰⁷ eller promiskuøse.¹⁰⁸ I mange tilfeller kunne det snarere være en viss grad av tilfeldighet som avgjorde hvem som kom i politiets søkelys, og eventuelt ble internert, noe jeg kommer nærmere inn på i kapittel 5.

Derimot var de aller fleste av disse kvinnene bosatt i Osloområdet.¹⁰⁹ Vi har således et geografisk representativitetsproblem. Det kan ha eksistert en del forskjeller fra urbaniserte områder og mer spredt bebodde strøk, både når det gjaldt holdninger og behandlingen av tyskerjenter. Her har vi en mulig feilkilde. En av årsakene til at jeg oppsøkte Statsarkivet i Hamar, var for å bøte på dette, for interneringsleiren på Hovelåsen lå i et område som i mindre grad var urbanisert.

---

¹⁰² Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 537-02; SAH 115-H, 145-H, 149-H og 165-H.

¹⁰³ Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 92-01; SAH 17-H.

¹⁰⁴ For eksempel ble en anmeldelse trukket, da vedkommende fikk vite at kvinnen hun hadde anmeldt, arbeidet for okkupasjonsmakten, og ikke gikk dit for å møte en kjæreste. Se RA, Hovedøyaarkivet, 1017-06.

¹⁰⁵ Gjestland og Gundersen 1990, s. 10. Oslo Helseråd hadde et register over om lag 1800 kvinner, som hadde hatt, eller hadde vært mistenkt for å ha, kjønns sykdommer.

¹⁰⁶ Jørgensen 2006, s. 4. Jørgensen argumenterer for at internerte kvinner generelt er lite representative.

¹⁰⁷ Noe en rekke brev fra familiemedlemmer og advokater viser, se kapittel 5.

¹⁰⁸ Et stort flertall av kvinnene som var registrert i Hovedøyaarkivet, påstod at de hadde vært kjæreste med en mann, eventuelt noen få menn, i tysk tjeneste. Meget få av dem oppga å ha vært smittet av kjønns sykdommer.

¹⁰⁹ Hjemstedsadressen til 966 av de internerte på Hovedøya var som følger: 469 fra Oslo, 205 fra andre byer og 292 fra landet, se HL, et skriv med overskriften *Aldersgrupper*.

Andre kilder

Jeg har også benyttet meg av en del materiale som opprinnelig tilhørte Oslo Helsesråd. Særlig nyttig er tre behandlingsprotokoller som tar for seg sykdomshistorien til nesten 1000 kvinner som ble behandlet for kjønnsykdommer i løpet av okkupasjonen. Ved å undersøke hvor stor andel disse kvinnene utgjorde av de som ble internert etter krigen, får jeg en indikasjon på i hvilken grad interneringen faktisk var et tiltak for å bekjempe kjønnsykdommer.

En annen viktig kilde i arbeidet med denne masteroppgaven har vært lovteksten i de ulike provisoriske anordningene, da det er nødvendig å studere disse for å drøfte hvordan myndighetene og forvaltningen behandlet tyskerjentene. Jeg har gått til originalkildene, snarere enn å basere meg på andres gjengivelse av de mest sentrale paragrafene, noe som har gitt meg en mer helhetlig forståelse av disse lovtekstene. I tillegg til at jeg oppdaget en paragraf som kan være sentral i debatten.¹¹⁰

Jeg har også benyttet meg av diverse offentlige dokumenter, for å få et innblikk i forvaltningens syn på tyskerjenter. Ikke minst en rapport fra Krigsbarnutvalget, som jeg kommer tilbake til i kapittel 2.

Som en kilde til befolkningens holdninger, har jeg også lest en del aviser fra mai-juni 1945. De kildemessige utfordringene i forbindelse med dette materialet, drøfter jeg nærmere i kapittel 2.

Kilder som jeg nedprioriterte

Helt fra jeg begynte å skrive denne oppgaven, har jeg vurdert om jeg skulle foreta intervjuer av tyskerjenter. Det er flere grunner til at jeg ikke har gjort dette. For det første ble jeg mer og mer oppmerksom på hvor utrolig utfordrende og tidkrevende det kunne være å oppspore tyskerjenter som var villige til å la seg intervju.¹¹¹ Selv om jeg fikk kvinnene i tale, ville det vært høyst usikkert hvor representative de var, hvor pålitelige opplysningene deres var, og hva

---

¹¹⁰ Provisorisk anordning av 15. desember 1944, om straff for visse handlinger begått i krigstid, § 1 k). Jeg kommer tilbake til denne, i slutten av kapittel 4.

¹¹¹ Jørgensen klarte kun å finne en tyskerjente som lot seg intervju, se Jørgensen 2006, s. 23. Forskeren Claudia Lenz fortalte, i et foredrag på HL-senteret 6. juni 2006, at forskerteamet hennes brukte ett og et halvt år på å få tak i en familie med NS/Frontkjemper-bakgrunn, som var villig til å la seg intervju.

de kunne fortelle meg som jeg ikke allerede visste, etter å ha lest utdrag av eksisterende intervjuer.¹¹²

Opprinnelig hadde jeg tenkt til å foreta en relativt grundig undersøkelse av hva illegale aviser, og til dels den kulørte ukepresse, skrev om tyskerjenter. De illegale avisene som jeg leste, var derimot langt mer opptatt av å referere krigens gang, enn å omtale tyskerjentene.¹¹³ Heller ikke den kulørte ukepresse viet tyskerjentene mye omtale etter okkupasjonen, selv om de riktignok ble nevnt sporadisk.¹¹⁴ Dette er årsaken til at jeg valgte å legge liten vekt på disse kildene i oppgaven min.

En annen type kilder som jeg i liten grad har benyttet meg av, er politiets vaktprotokoller og anmeldelsesprotokoller. Heller ikke her fant jeg mye av interesse, følgelig har jeg ikke fulgt opp, eller utvidet, dette arbeidet, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 3.

Norges Hjemmefrontmuseum opplyste at de ikke hadde materiale som var relevant for denne oppgaven. Likevel burde jeg kanskje ha avlagt museet et besøk, ikke minst for å se om jeg fant materiale som kunne belyse hjemmestyrkenes holdninger til tyskerjenter.¹¹⁵

Det kunne i så fall ha vært nyttig for neste kapittel, som handler om ulike holdninger som eksisterte overfor tyskerjenter.

---

¹¹² Senje 1986; Warring 1994a; CL.

¹¹³ Friheten, Radio-Nytt Oslo, Frihet og Fred. I tillegg leste jeg i Håndslag, som er en avis som ble utgitt i Sverige, men også den hadde svært lite omtale av tyskerjenter.

¹¹⁴ Bilder, Gyldendal nevner så vidt tyskerjenter i Nr 5, august 1945 og i Nr 7, september 1945.

¹¹⁵ Da Helgesen ikke fant det arkivmaterialet hun søkte her, konkluderte hun med at det hadde blitt fjernet, se Helgesen 1990, s. 290.

Kapittel 2

Ulike holdninger overfor tyskerjentene

I dette kapittelet tar jeg for meg ulike holdninger som fagpersoner, andre offentlige personer, og den øvrige befolkningen tilkjennega overfor tyskerjentene. Lovgivernes holdninger omtaler jeg primært i kapittel 4. La meg også understreke at jeg ikke kan presentere noen eksakt og presis kartlegging av den norske befolkningens holdninger. Det ville ha krevd en langt mer omfattende undersøkelse enn det jeg har hatt mulighet til å gjennomføre, innenfor rammen av denne masteroppgaven. Poenget med dette kapittelet, er derimot å trekke frem en del dominerende holdninger, og således understreke at ikke alle hadde negative holdninger overfor disse kvinnene.

Avslutningsvis i dette kapittelet, drøfter jeg årsaker til holdningene. Jeg kommer i den forbindelse inn på reaksjonene mot islandske og norske kvinner, som hadde samkvem med allierte soldater, henholdsvis før og etter frigjøringen.

Ettersom jeg ikke har kunnet observere at holdningene overfor tyskerjentene endret seg i særlig grad fra 1940 til 1946,¹ har jeg valgt å behandle perioden under ett, heller enn å foreta en kronologisk oppdeling. Derimot drøfter jeg hvorvidt holdningene overfor tyskerjentene, ble preget av geografiske eller kjønnsrelaterte forskjeller.

Undersøkelser om befolkningens holdninger

Fordi det ikke ble gjennomført noen opinionsundersøkelse blant den norske befolkningen om hvilke holdninger de hadde til tyskerjentene,² må vi primært basere oss på enkeltpersoners ytringer. Imidlertid ønsket Sosialdepartementet å drøfte ulike tiltak overfor krigsbarna, og oppnevnte i den forbindelse Krigsbarnutvalget (KU), og sendte ut et rundskriv til landets 745 fattigstyrer sommeren 1945. Hensikten var å kartlegge stemningen overfor krigsbarna, og til

---

¹ Det ble gjennomført klippeaksjoner i Norge allerede i mai 1940, se Olsen 1998, s. 246; De tyske okkupasjonsmyndighetene skal tidlig ha blitt klar over misnøyen som tyskerjentene vakte, se *En hvitbok*, s. 113; Dette gjaldt også for Danmark, se Warring 1994a, s. 75; I dagene etter frigjøringen var det derimot en særlig opphetet stemning, da det blant annet forekom en del klippeaksjoner, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 3.

² I følge Norsk Gallup og Statistisk Sentralbyrå.

en viss grad mødrene deres.³ Det var bare 276 av fattigstyrene som svarte på undersøkelsen, likevel er disse besvarelsene en nyttig indikator for de eksisterende holdningene i den norske befolkningen. I overkant av 60 % av de innkomne besvarelsene, rapporterte om en negativ holdning overfor krigsbarna og mødrene.⁴ I de resterende tilfellene ble stemningen karakterisert som overbærende overfor barna, og til dels mødrene. Undersøkelsen kan altså tyde på at det store flertallet av befolkningen hadde negative holdninger overfor mødrene, samtidig som en betydelig minoritet ikke hadde slike holdninger.

Det er likevel ikke gitt at fattigstyrenes svar samsvarte med holdningene i befolkningen. Fordi mødrene til krigsbarna kun unntaksvis var gift med barnefaren, sier kanskje undersøkelsen vel så mye om holdninger til kvinner som fikk barn utenfor ekteskapet, som om generelle holdninger til tyskerjenter. Jeg vil med andre ord innvende, at krigsbarnas mødre kanskje ikke er særlig representative for tyskerjentene. Dette poenget virker å ha blitt oversett, også blant dem som baserer seg på kilder som kun inneholder informasjon om krigsbarnas mødre.⁵

Fordi jeg mangler bedre kilder, velger jeg å bruke en dansk opinionsundersøkelse, som en indikasjon på holdninger overfor tyskerjenter i den norske befolkningen. Dette gjøres ut i fra en antakelse om at tyskerjentene ble behandlet relativt likt i Danmark og Norge, og at det også var lignende holdninger i disse landene.⁶ I Danmark foretok Gallup en spørreundersøkelse i juni 1945, der intervjuobjektene ble spurt om de mente at tyskerjentene burde straffes, og hva slags straff de eventuelt burde få. Det var 25 % som svarte at tyskerjentene ikke burde straffes, 1,3 % ønsket dødsstraff, mens de resterende 74 % ønsket en annen form for straff.⁷

Det at et klart flertall av de intervjuede oppga at tyskerjentene burde straffes, oppfatter jeg som at majoriteten av den danske befolkningen hadde klare, negative holdninger til tyskerjentene, samtidig som det kun var en svært liten gruppe med ekstremt negative holdninger. De som ikke ønsket å straffe kvinnene hadde vel i liten grad negative holdninger til tyskerjentene, og denne gruppen utgjorde altså en betydelig minoritet.

---

³ Opplysningene om denne undersøkelsen er hentet fra *En hvitbok*, s. 135-136.

⁴ 172 av 276, altså 62,3 %.

⁵ Som Ericsson og Simonsen, 2005a; Jørgensen 2006.

⁶ Warring 1994a; Ellingsen 1995.

⁷ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 126-127. 22 % ønsket fengselsstraff, 17 % var for tap av borgerlige rettigheter for kortere eller lengre tid, 10 % var for landsforvisning, 10 % ønsket offentlig varetekt, og 15 % ønsket en merking eller boikott av tyskerjentene.

Tendensen som blir fanget opp i begge disse undersøkelsene, er med andre ord at et flertall av befolkningen hadde en relativt sterk negativ holdning overfor tyskerjentene. Samtidig var det en betydelig minoritet, med en relativt overbærende holdning overfor disse kvinnene.

Hvordan samsvarer dette med de ytringene som kom på trykk i avisene?

Aviser som kilde til befolkningens holdninger

Før jeg presenterer noen eksempler på leserinnlegg, bør vi reflektere over i hvilken grad leserinnlegg som ble trykket i avisene, faktisk gjenspeiler befolkningens holdninger. De som sendte inn leserinnlegg til avisene, var vel som oftest meget engasjerte. Spissformuleringer, snarere enn balanserte og saklige kommentarer, preget ofte innleggene. I tillegg til at innsenderne kanskje ikke var representative for befolkningen, valgte også redaksjonen ut hvilke av leserinnleggene som kom på trykk.⁸

Jeg konsentrerte meg om en meget begrenset tidsperiode, for heller å lese flere ulike aviser. I håp om å finne informasjon om klippeaksjoner, leste jeg aviser fra mai-juni 1945.⁹

Naturligvis har jeg ikke lest alle de ulike avisene som ble utgitt, og totalt sett er det nok så begrenset hvor mye omtale jeg har funnet av tyskerjentene, noe som kan ha ført til at jeg sitter med et skjevt utvalg. Kanskje har jeg også oversett viktige artikler eller leserinnlegg.

Nyhetsbildet rett etter frigjøringen ble i stor grad dominert av andre hendelser, så det at det i det hele tatt brukes spalteplass på å skrive om tyskerjenter, viser at det var et tema som engasjerte. Avisene fikk tydeligvis mange reaksjoner, i følge en artikkel som fortalte at ”folk skriver og folk ringer og folk holder faktisk på å spørre oss i hjel: Hva blir det til med tyskertøsene? Skal de over hode ikke stå til regnskap for den skjensel og vanære de har brakt over vårt land? Jo da, det skal de!”¹⁰

Flertallet av leserinnleggene som jeg har lest, fordømmer tyskerjenter i større eller mindre grad. En betydelig minoritet tar dem likevel i forsvar, og viser i liten eller ingen grad negative

---

⁸ Finnmarksposten 27. juli, 1945, *Tyskertøser*: ”[...] bes oppgi sitt navn til redaksjonen om artikkelen skal bli inntatt. Men anonyme innlegg kan vi ikke innta og går som vi har skrevet tidligere i papirkurven. Redaksjonen må vite navnet på innsenderne.”

⁹ Finnmarksposten leste jeg fra mai til juli, fordi jeg ikke fant stoff om tyskerjenter i de tidligere utgavene.

¹⁰ Aftenposten 13. juni 1945, morgenutgaven, *Tyskertøsene i leir*.

holdninger til tyskerjenter. Disse funnene samsvarer også rimelig godt med den klassifisering som journalisten Sigurd Evensmo gjorde.¹¹

For å belyse ulike holdninger som kom til uttrykk i leserinnleggene, har jeg valgt meg ut følgende fem eksempler:

Eksempel 1: ”Ja, tøs du var den verste av dem alle
Et hakekors skal brennes på din skalle.”¹²

Eksempel 2: ”Merk alle nazister og tyskertøser med armbind [...]”¹³

Eksempel 3: “[...] tyskertøsene, disse gjennområ, beregnende, asosiale individer som har levet høyt på de tyske stridshingster. [...] Hvem skulle være mer passende til å ta møkka etter ”herrefolket” enn nettopp disse kvinnene som har ligget med dem, mottatt penger, mat, drikkevarer og sigaretter av dem?”¹⁴

Eksempel 4: ”Annen pinsedag var det klippet håret av en jente her på Storfosna. Dette var meget beklagelig, slikt sømmer seg lite for det norske folk.”¹⁵

Eksempel 5: ”Jeg har hørt om at såkalte tysktøser er blitt antastet på gaten – men når først gatens parlament settes inn, hvem kan da garantere for at ikke også uskyldige får lide?”¹⁶

Det er sjelden at det blir uttrykt så sterke negative holdninger overfor tyskerjentene, som i eksempel 1. Eksempel 2 derimot, inneholder flere typiske trekk: bruken av ordet ”tyskertøs”, en utålmodighet og et krav om reaksjoner, og det at de nevnes i samme åndedrag som nazistene. I eksempel 3 er ordbruken meget krass, og kvinnene beskrives her som mer eller mindre prostituerte, som altså ikke hadde vanlige kjæresteforhold til menn i tysk tjeneste. Konklusjonen er at det er passende at de bør vaske tyskerbrakkene, noe som kan sees på som en form for straff. De siste to eksemplene er skrevet av innsendere som benytter seg av en annerledes, og mye mer saklig ordbruk. Begge argumenterer mot gatas justis, og bruker betegnelsene ”jente” og ”såkalte tyskertøser”, derfor antar jeg at de ikke hadde særlig negative holdninger til tyskerjenter.

---

¹¹ 1) De som selv ønsket å straffe tyskerjentene. 2) De som var mot selvtekt, men ønsket at staten skulle straffe dem. 3) De som fordømte gatas justis. Se hans artikkel i Arbeiderbladet 29. mai 1945.

¹² Arbeiderbladet 29. mai 1945, leserinnlegg skrevet av ”X”.

¹³ Adresseavisen 13. juni 1945, *Merk alle nazister og tyskertøser med armbind.*

¹⁴ Arbeiderbladet 27. juni 1945, *Tyskertøsene som vasker.*

¹⁵ Adresseavisen 30. mai 1945, *Ad hårklipping.*

¹⁶ Adresseavisen 14. juni 1945, *Rettferdighet.*

I motsetning til leserinnleggene, er avisartiklene derimot langt mer homogene i sin omtale av tyskerjentene, og er av denne grunn av begrenset verdi som kilde.¹⁷ Det var tydeligvis nesten utelukkende majoritetsoppfatningen som ble uttrykt i avisartiklene. For eksempel har jeg ikke funnet en eneste artikkel som hevdet at tyskerjentene ikke hadde gjort noe galt, og følgelig ikke fortjente noen straff. Mange avisartikler advarte riktignok mot selvtækt, men journalistene – og politiet, som ofte var kilden til uttalelsene som kom på trykk – dobbeltkommuniserte. Samtidig som artiklene uttrykte at tvangsklipping var uakseptabelt, kunne de karakterisere stemningen overfor tyskerjentene som en ”sunn og naturlig harme”.¹⁸

Grunnet problemet med representativitet, kombinert med at jeg fikk tilgang til alternative kilder, valgte jeg å ikke bruke mer tid på å undersøke flere aviser, eller å studere dem over et lengre tidsperspektiv.

Tyskerjenter eller tyskertøser?

Begrepet ”tyskertøser” ble brukt relativt ofte i leserinnlegg, i tillegg til i ledere og artikler.¹⁹ Det ble imidlertid brukt side om side med uttrykk som ”tyskerjenter”, ”såkalte tyskertøser”, eller ”tyskerpiker”. Overraskende ofte benyttet de ulike betegnelse om hverandre av en og samme person, både i offentlige dokumenter²⁰ og avisartikler.²¹

Historikeren Kåre Olsen hevder at tyskerjentene ofte ble kalt for tyskertøser i offentlige dokumenter,²² men dette er en sannhet med modifikasjoner, for selv om det er riktig at dette forekom ved en del anledninger, ble det i mange tilfeller også brukt mer nøytrale betegnelser. Det er interessant å merke seg at polititjenestemenn varierte mellom å kalle dem for ”tyskertøser”, og andre betegnelser.²³ Derimot brukte motstandsfolk nærmest gjennomgående nedsettende uttrykk, og omtalte dem som tysker horer eller lignende, i følge mine kilder.²⁴

---

¹⁷ Se for eksempel Arbeiderbladet 29. mai 1945, *1000 tysker-tøser fra Oslo-distriktet på oppdragelsesanstalt. De som har gjort seg skyldig i landssvik straffes på vanlig måte*; Aftenposten 28. mai 1945, aftenutgaven, *Hva skal vi gjøre med ”tyskerpikene”?*; Dagbladet 2. juni 1945, *Da freden kom for tyskertøsene*; Dagbladet 20. juni 1945, *Tyskertøser*.

¹⁸ Dagbladet 16. mai 1945 *Tyskertøser klippes fort vekk. Overlat dem til politiet*.

¹⁹ Begrepet ble brukt både med og uten anførselstegn, altså ”tyskertøser” og tyskertøser.

²⁰ RA, Rikspolisjefens arkiv, *Sak nr 1007 ”Tyskertøser”*.

²¹ Arbeiderbladet 29. mai, 1945 *1000 tysker-tøser fra Oslo-distriktet på oppdragelsesanstalt. De som har gjort seg skyldig i landssvik straffes på vanlig måte*. Her brukes ”tysker-tøser” i overskriften, mens senere i artikkelen kalles de for ”tyskerpiker”, eller ”piker”.

²² Olsen 1998, s. 13.

²³ Se for eksempel SAH, 41-H, 42-H, 44-H, 45-H og 51-H, samt RA, Hovedøyarkivet 145-01, 239-02 og 822-06.

²⁴ RA Hovedøyaarkivet, 2-01, 36-01, 450-04 og 340-05; Se også Drolshagen 1999, s. 157.

Tyskerjentenes moralske nivå

Ikke bare privatpersoner, men også mange offentlige personer uttalte seg om det de oppfattet som tyskerjentenes manglende moral og uverdige oppførsel.²⁵ Ikke minst representanter for kirken eller politiet, hevdet ved flere anledninger at tyskerjentene hadde opptrådt umoralsk eller uverdige.²⁶ En offentlig tjenestemann, på det norske flyktningmottaket på Kjesäter, beskrev da også tre tyskerjenter på følgende vis:²⁷

Eksempel 1: ”Kjent [...] som en av de verste tyskerluddere.”

Eksempel 2: ”Tyskermadrass, ekte tyskludder [...]”

Eksempel 3: ”Overseksuell, lett på tråden.”

Slike oppfatninger om at tyskerjentene var lettlivete tøsere, og nærmest halvprostituerte, stod trolig sterkt blant store deler av befolkningen. Selv ikke avisreferater som fortalte om kvinner som forsøkte å gjemme seg i krigsfangeleire etter frigjøringen, for å være sammen med sin forlovede, gjorde at forholdene ble betraktet som ekte kjærlighetsforhold.²⁸ Det at polititjenestemennene ved et par anledninger skrev "sin forlovede" i hermetegn i avhørsrapportene, viser vel at heller ikke de anså forholdet som et vanlig kjærlighetsforhold.²⁹

Krigsbarnutvalget (KU) understreket samtidig at det også fantes mange mennesker som påpekte at ikke alle tyskerjentene var tøsere, og at man ikke måtte skjære alle over en kam.³⁰ Igjen ser vi altså at det eksisterte en minoritet uten sterke negative holdninger overfor tyskerjentene.

En annen holdning som trolig var relativt utbredt, og som også kom til uttrykk i avisene, var at tyskerjentene var svikere. Ved enkelte tilfeller kalles de eksplisitt for landssvikere, noe som trolig forklarer hvorfor enkelte tyskerjenter ble arrestert og siktet for landssvik, etter

---

²⁵ RA, Forsvarsdepartementet 1940-45 (Londonarkivet), ”Byråsjef Boyes rapport”; Øksnevad 1945, s. 18-19; RA, Sosialdepartementet, *Midlertidige skolehjem, særlig for piker (”tyskertøsere”)*.

²⁶ Se for eksempel *En hvitebok*, s. 69-97; Adresseavisen 31. mai 1945, *Tyskertøsene. Politimesteren i Oslo om spørsmålet. Forbedrings- eller oppdragningsanstalter for de unge og umyndige?*

²⁷ RA, Rikspolisjefens arkiv, *Internering av avviste kvinner*, saksmappe 4010, brev datert 24. mars 1945. De tre kvinnene ble avvist som unasjonale av norske myndigheter i Sverige. Mer om dette i kapittel 4.

²⁸ Ellingsen 1995, s. 70.

²⁹ Se SAH 46-H; RA, Hovedøyaarkivet 670-02. En lignende holdning ble uttrykt av en advokat som uttalte at tyskerjentene hadde ”lekt kjæreste med tyskerne”, RA, Hovedøyaarkivet, 536-02.

³⁰ *En hvitbok*, s. 133-134.

frigjøringen.³¹ Andre ganger er det mer diffust hva det legges i det såkalte sviket.³² I følge KU ble tyskerjentene stemplet som forrædere mot hjemmefronten.³³ Lillehammer-komiteen³⁴ skrev at kvinnene som hadde hatt et seksuelt forhold til fienden, hadde sveket grunnleggende verdier i det nasjonale samfunn. Tyskerjentene ble ikke bare anklaget for å være umoralske eller svikefulle, det ble også hevdet at de var uintelligente.

Tyskerjentenes intelligensnivå

Trolig var det en utbredt forestilling blant mange nordmenn om at tyskerjentene var dumme. Dette var da også et yndet tema for flere vitser og vitsetegninger etter frigjøringen.³⁵ Ikke minst manglende tyskkunnskaper hos tyskerjentene ble gjort narr av ved flere anledninger, og skulle nærmest bevise at de var mindre intelligente. Også den illegale presse omtalte tidvis tyskerjentene som dumme.³⁶ Felles for både den illegale presse og vitsetegninger, er imidlertid at de på ingen måte er objektive, og skribenten ønsket ofte å fremstille tyskerjentene i et dårlig lys. Heller ikke regjeringens avis under krigen var særlig objektiv, for der stod det at tyskerjentene ikke klarte å lære tysk på grunn av sin ”ørvesle ert av en hjerne.”³⁷

Det var likevel ikke bare enkelte vitsetegnere, eller skribenter i den illegale pressen, som hevdet at tyskerjentene var dumme. Slike holdninger ble også uttrykt av en rekke fagpersoner.³⁸ Legen Augusta Rasmussen, for eksempel, gjennomførte en undersøkelse av intelligensnivået til 310 kvinner som var internert på Hovedøya.³⁹ Hennes konklusjon var at drøyt halvparten av dem var svakt begavede,⁴⁰ og at kun åtte var normalt intelligente.⁴¹

Doktor Else Thingstad, medlem i Krigsbarnutvalget, kom til en lignende konklusjon i sin

---

³¹ En praksis og rettsvillfarelse som jeg kommer tilbake til i kapittel 5.

³² Se blant annet Aftenposten 28. mai 1945, aftenutgaven, *Hva skal vi gjøre med ”tyskerpikene”?*; Finnmarksposten 20. juli 1945, *Et utilbørlig forhold*; Arbeiderbladet 29. mai 1945, *1000 tysker-tøser fra Oslo-distriktet på oppdragelsesanstalt*.

³³ *En hvitbok*, s. 133.

³⁴ Disse ble valgt av prester som var internert på Lillehammer i 1944, se *En hvitbok*, s. 69.

³⁵ Jøssingvitser 1945, s. 78 og s. 94; Dagbladet 27. juni 1945, *Kunstig befruktning*.

³⁶ Hirsch 1945, s. 31; Friheten, nr 39, 1943.

³⁷ Olsen 1998, s. 450. Avisen ble utgitt i London, i følge Olsen.

³⁸ Se også Aftenposten 28. mai 1945, aftenutgaven, *Hva skal vi gjøre med ”tyskerpikene”?*

³⁹ Rasmussen 1947. Hun fikk undersøkt 303 av de 310 kvinnene. Jeg har for øvrig oppdaget et par regnefeil i artikkelen hennes.

⁴⁰ De som ble målt til en IQ på mindre enn 75, ble definert som svakt begavede. Gjennomsnittlig IQ er på 100.

⁴¹ Det kan reises en rekke innvendinger mot denne undersøkelsen, blant annet at de internerte kvinnene gjennomgående var ressursvake og ikke utgjorde et representativt utvalg. Et eksemplar av en IQ-prøve er bevart i HL. Resultatet hadde først blitt målt til IQ 91, men deretter ble dette forandret til IQ 80. En god del av spørsmålene i denne IQ-prøven baserer seg på en viss grad av visse matematiske kunnskaper og ferdigheter.

undersøkelse av tyskerjenter i Vestfold.⁴² Funnene til Rasmussen og Thingstad, står for øvrig i sterk kontrast til undersøkelsen til Grethe Hartmann i Danmark. Hun konkluderte med at kun et fåtall av de københavnske tyskerjentene var svakt begavede.⁴³

Også direktør Ødegård ved Gaustad asyl uttalte seg om tyskerjentenes intelligensnivå, han ble nemlig benyttet som sakkyndig av Krigsbarnutvalget.⁴⁴ Ødegård påstod at det var uforholdsmessig mange svakt begavede, asosiale, eller sinnssyke blant tyskerjentene, noe han mente medførte at en meget stor andel av krigsbarna var åndssvake.⁴⁵ KU ble imidlertid ikke synlig preget av disse påstandene, for utvalget konkluderte med at det ikke var noe som tydet på tyskerjentene var under gjennomsnittlig intelligens. Derimot mente de at flertallet av befolkningen oppfattet mødrene til krigsbarna som mindre begavede eller helt åndssvake, og dessuten moralsk mindreverdige.⁴⁶

Holdninger og kjønn

Majoriteten av den norske befolkning hadde altså negative holdninger overfor tyskerjentene, men var disse holdningene like utbredt blant kvinner som blant menn? Et forhold som gjør det vanskelig å kartlegge kvinners holdning til tyskerjenter, er at de i liten grad artikulerte sine synspunkter i avisene. Riktignok ble en del leserinnlegg skrevet av kvinner, men ofte er det uklart hvilket kjønn innsenderen, eller artikkelforfatteren, har. Likevel antar jeg, at de aller fleste avisartiklene ble skrevet av menn. Som oftest var det menn som uttalte seg offentlig.

Det fantes likevel noen kvinner som markerte seg i den offentlige debatten. Norske Kvinners Nasjonalråd⁴⁷ argumenterte blant annet for at norske kvinner som hadde giftet seg med menn i tysk tjeneste, ikke hadde opptrådt uverdige, eller gjort noe galt.⁴⁸ Jeg har ikke funnet noen menn som uttrykte en tilsvarende, eksplisitt støtte.⁴⁹

---

⁴² *En hvitbok*, s. 161-166. De fleste kvinnene var anmeldt for å ha smittet menn i tysk tjeneste med kjønnssykdommer.

⁴³ Hartmann fant at 23 % var tilbakestående, 42 % middels intelligente og 35 % over middels intelligente, se Hartmann 1946, s. 167. Kvinnene var, som nevnt i kapittel 1, anmeldt for å ha smittet menn i tysk tjeneste med venerisk sykdom. Hartmann så ikke på dette som normale kjærlighetsforhold, for da hun undersøkte hvorfor kvinnene hadde følge med menn i tysk tjeneste, manglet ”forelskelse” som svaralternativ.

⁴⁴ *En hvitbok*, s. 158.

⁴⁵ Åndssvakhet ble ikke bare knyttet opp mot intelligens, mens også mot sosialt og moralsk avvik, i følge Ericsson og Simonsen, 2005a, s. 198.

⁴⁶ *En hvitbok*, s. 157.

⁴⁷ Som var, og er, et samlende råd for en rekke kvinnesaksforeninger i Norge.

⁴⁸ I følge Jens Chr. Hauges gjengivelse av et brev de skrev, referert i Ot. prp. nr 136, (1945-46).

⁴⁹ Andre som uttrykte støtte eller sympati for tyskerjentene argumenterte med at de var unge, upolitiske eller, som Johan Scharffenberg, at de lot seg styre av sine seksuelle drifter.

Denne uforbeholdne støtten til disse tyskerjentene, kan tolkes som at en del kvinner hadde en mer nøytral holdning overfor tyskerjentene, enn det menn hadde. På den annen side var det andre fremtredende kvinner, som kritiserte tyskerjentene. Sosialminister Kirsten Hansteen, for eksempel, sa at kvinnene som hadde inngått norsk-tyske ekteskap ”hurtigst bør forlate Norge.”⁵⁰ Julie Krohn-Hansen, medlem av Lillehammer-komiteen, skrev at ”mødrene har jo i og med at de innlot seg med tyskere, sviktet sitt eget fedreland og valgt et nytt.”⁵¹

Videre er mitt inntrykk at like mange kvinner som menn startet, eller deltok, i underskriftkampanjer for å få fjernet tyskerjenter fra nabolaget. Mange kvinner politianmeldte også tyskerjenter, for ”omgang med tyskere”. Her kan jeg med andre ord ikke se noen vesentlige holdningsforskjeller mellom kvinner og menn.⁵² I den danske spørreundersøkelsen, som jeg nevnte i starten av kapittelet, var det for øvrig flere kvinner enn menn som ønsket dødsstraff for tyskerjentene.⁵³

Jeg konkluderer med at jeg ikke kan se at det har vært markante forskjeller mellom kvinners og menns holdninger til tyskerjenter, med unntak av Norske Kvinners Nasjonalråd, som riktignok ga tyskerjentene sin eksplisitte støtte. Et annet spørsmål er om holdningene varierte fra de ulike delene av landet.

Holdninger og geografi

Lengst nord i landet kunne forholdene være meget spesielle. Menn i tysk tjeneste utgjorde ofte en betydelig del, eller til og med hovedtyngden, av befolkningen. Var det slik at i områder der det bodde mange menn i tysk tjeneste over lengre tid, viste befolkningen en mer forståelsesfull holdning overfor tyskerjentene?

Krigsbarnutvalget hevdet at stemningen overfor krigsbarna, og mødrene deres, uten tvil var mest fiendtlig i byene og i tettbygde strøk. Når det derimot gjaldt de delene av landet som lå i mer sparsomt bebygde deler av landet, mente KU at folk så mer forsonlig og overbærende på

---

⁵⁰ Olsen 1998, s. 309.

⁵¹ Udatert brev fra Julie Krohn-Hansen, til den midlertidige Kirkeledelsen. *En hvitbok*, s. 64.

⁵² Se RA, Hovedøyaarkivet. Noen kan imidlertid ha skrevet under som en følge av sosialt press, snarere enn fordi de hadde negative holdninger. Jeg har heller ikke foretatt noen systematisk optelling.

⁵³ Warring 1994a, s. 156. Hun sier imidlertid ikke noe om hvor stor denne forskjellen var.

mødrene og barna.⁵⁴ Sosialdepartementets undersøkelse, som krigsbarnutvalget refererte til, indikerte videre at misstemningen til barna, og til dels mødrene, i de nordlige fylkene var mindre enn på landsbasis. Jeg vil imidlertid påpeke, at ettersom det er få innkomne svar fra disse fylkene, bør vi ikke legge for stor vekt på disse svarene.⁵⁵ Jeg minner også om min innvending mot å anta at mødrene til krigsbarna var representative for tyskerjenter. Undersøkelsen sier kanskje vel så mye om holdninger til kvinner som fikk barn utenfor ekteskapet, som om generelle holdninger til tyskerjenter.⁵⁶

Sosiologen Dag Ellingsen poengterer riktignok at innstillingen til menn i tysk tjeneste var mindre fiendtlig i de nordlige fylkene, blant annet som en følge av at de utgjorde en så stor del av befolkningen.⁵⁷ La meg understreke at det ikke nødvendigvis innebærer at befolkningen hadde mer overbærende holdninger overfor tyskerjentene.⁵⁸

Olsen hevder at befolkningen ikke betraktet tyskerjentenes atferd som så alvorlig, på steder der det hadde vært svært mange menn i tysk tjeneste, og store deler av lokalbefolkningen hadde pleiet omgang med dem.⁵⁹ Likevel nevner han at en del tyskerjenter ble tvangsklippet i Øst-Finnmark, og spørsmålet er om han ikke bagatelliserer klippeaksjonene, som jo vitner om svært sterke negative holdninger hos deler av befolkningen. Også avhør av norske flyktninger i Sverige, foretatt under krigen, avdekket sterke, negative holdningene til tyskerjentene, også i de nordlige fylkene. For eksempel hevdet en finnmarking at tyskerjentene var så forhatte at mannfolkene tenkte å hevne seg ved å stemple hakekors i pannen på dem, eller ved å ”skjære av dem håret.” I Finnmark var riktignok forholdene spesielle, i og med at okkupasjonsmakten tvangsevakuerte befolkningen. Også andre steder i Nord-Norge, var det imidlertid negative holdninger overfor tyskerjentene. En mann fra Kjøpsvik i Tyssfjord, omtrent 50 km sørvest for Narvik, berettet for eksempel at det var ”mange som er svært forbitret over disse unge pikene. Det snakkes meget om hevn.”⁶⁰

---

⁵⁴ *En hvitbok*, s. 137.

⁵⁵ For eksempel har det bare kommet ett svar fra Finnmark, og fem fra Troms.

⁵⁶ Dette kan kanskje forklare at holdningene overfor krigsbarnas mødre eventuelt var noe mer positiv i de nordlige landsdelene.

⁵⁷ Ellingsen 1995, s. 30. Han henviser til Eriksen og Halvorsen 1987.

⁵⁸ Se for eksempel de reaksjonene som kom overfor norske kvinner som spaserte med allierte soldater etter krigen, som jeg kommer tilbake til i slutten av kapittelet, samt Ulstein 1980 som jeg refererer senere i kapittelet.

⁵⁹ Olsen 1998, s. 247.

⁶⁰ RA, Rikspolitisjefens arkiv, *Sak nr 1007 ”Tyskertøser”*, diverse avhørsrapporter og brev skrevet av D. Stuart, en norsk tjenestemann ved mottaksstasjonen for norske flyktninger på Kjesäter i Sverige.

Heller ikke Jørgensen beskriver holdningene til tyskerjentene som spesielt overbærende. Hun karakteriserer tvert imot holdningene i Tromsø-området som aggressive,⁶¹ og skriver i avisene, samt eksklusjon fra sosiale arrangement i lokalsamfunnet, vitnet om negative holdninger mot tyskerjentene. Videre ble noen tyskerjenter suspendert fra Telegrafene, og klippeaksjoner skal i følge Jørgensen ha vært utbredt.⁶²

Jeg har med andre ord ikke funnet belegg for Olsens påstand om at befolkningen i de nordlige områdene hadde en mer overbærende holdning overfor tyskerjenter, enn den øvrige befolkningen. Var det derimot slik at det eksisterte en mer negativ holdning overfor tyskerjentene i byene enn på landet?

Historikeren og forfatteren Ragnar Ulstein har beskrevet forholdet mellom okkupasjonsstyrkene og lokalbefolkningen i et lite øysamfunn utenfor Ålesund. Menn i tysk tjeneste bodde og virket tett opptil lokalbefolkningen over lang tid, og flere av dem lærte seg en del norsk. Likevel låste ikke øyboerne dørene sine, noe Ulstein tolker som at de stolte på okkupantene.⁶³ Selv om lokalbefolkningen likte mange av dem som individer, skulle det likevel markeres en viss avstand til dem. Følgelig ble både tyskerjentene og familiene deres frosset ut.⁶⁴ Med andre ord ser vi et eksempel på at det eksisterte dominerende, negative holdninger mot tyskerjentene, også utenfor byene. Holdningene ser heller ikke ut til å ha blitt nevneverdig påvirket, av at lokalbefolkningen hadde et relativt avslappet forhold til menn i tysk tjeneste.

Kildene mine indikerer, på lik linje med Fabrice Virgilis funn fra Frankrike,⁶⁵ at andelen som ble tvangsklippet trolig var større i urbaniserte områder enn i utkantstrøk. I så fall kan dette tolkes som at det var mer negative holdninger i byene enn i utkantstrøk.⁶⁶ Funnene er imidlertid usikre, og risikoen for statistiske avvik er stor.⁶⁷ Dersom det faktisk forekom flere klippeaksjoner i byene enn på landsbygda, kan det dessuten ha hatt andre årsaker enn

---

⁶¹ Det følgende er fra Jørgensen 2006, s. 69-70.

⁶² I følge Jørgensen 2006, s. 69. Hun refererer blant annet til H. Tjelmeland, *Tromsøs historie*, s. 112. Mine funn viser imidlertid at det generelt sett var en meget liten andel av tyskerjenter som ble tvangsklippet, se kapittel 3.

⁶³ Ulstein 1980, s. 81.

⁶⁴ Ulstein 1980, s. 104-109.

⁶⁵ Virgili 2002, s. 41-42.

⁶⁶ Kun fem av de kvinnene som satt internert på Hovelåsen oppga å ha blitt tvangsklippet, noe som utgjør omtrent 2,5 % av dem. Andelen tvangsklippede var på 4,2 % for kvinnene som satt internert på Hovedøya, se kapittel 3. Lignende undersøkelser bør foretas på flere steder for å få et mer representativt utvalg.

⁶⁷ Mine utregninger med binomiske forsøk viser at denne forskjellen godt kan skyldes en ren tilfeldighet. Resultatet er nemlig bare 2,3 ganger mer sannsynlig dersom andelen tvangsklippede var på 4,2 % versus 2,5 %.

holdningsforskjeller mellom by og land. For eksempel kan terskelen for å begå overgrep ha vært høyere på landsbygda, der folk kjente hverandre bedre.⁶⁸

Jeg har gitt en del eksempler på at det eksisterte dominerende, negative holdninger også i utkantstrøk og i de nordlige fylkene, også på steder der holdningen til menn i tysk tjeneste var relativt overbærende. Kildene mine kan tolkes dit hen at holdningen til tyskerjenter var noe mer negativ i byene, men jeg understreker at funnene er meget usikre.

Reaksjoner fra familie og nærmiljø

Ved å undersøke reaksjonene som tyskerjentene fikk fra familie, bekjente, venner, kollegaer og naboer, får vi et innblikk i befolkningens holdninger. Her vil jeg likevel understreke at enkelte reaksjoner kan ha vært et resultat av et sosialt press, snarere enn at vedkommende selv hadde negative holdninger.⁶⁹ Igjen ser vi altså at minoriteten, uten sterke negative holdninger, i liten grad artikulerte sine synspunkter offentlig.

Krigsbarnutvalget påstod at tyskerjenter i stor grad ble utstøtt fra familie og bekjentskapskrets.⁷⁰ Mange av kvinnene som ventet barn med menn i tysk tjeneste, hevdet derimot at de hadde et godt, eller brukbart, forhold til foreldrene.⁷¹ I andre tilfeller brøt foreldre, søsken eller andre slektninger kontakten med tyskerjentene, noe som tyder på at de hadde meget sterke negative holdninger overfor tyskerjentene. På den annen side risikerte de selv å bli frosset ut, dersom de ikke tok avstand fra tyskerjentene.⁷² Det kan for øvrig virke som at forholdet mellom tyskerjentene og familiene deres ofte bedret seg etter krigen, særlig i de tilfellene der hun hadde brutt kontakten med mannen.⁷³ Historikeren Anette Warring poengterer at det var store variasjoner i hvordan foreldrene reagerte på at datteren deres var kjæreste med en mann i tysk tjeneste, men derimot langt større homogenitet i foreldrenes

---

⁶⁸ Se Ericsson og Simonsen 2005a, s. 137. Forfatterne poengterer at små samfunn på samme tid kan være mer inkluderende og mer utstøtende enn store, da utstøtelsen kan være mer brutalt i et lite miljø.

⁶⁹ Se for eksempel Ulstein 1980, s. 106, der han forteller om en tyskerjente som tilsynelatende ble fullstendig frosset ut av skolekameratene. Noen av dem ringte henne likevel, i det skjulte.

⁷⁰ *En hvitbok*, s. 133; KU uttaler også at mange av mødrene til krigsbarna bodde hjemme hos familien sin, uten at det hersket noen misstemning, se *En hvitbok*, s. 193.

⁷¹ 65 av 86, altså 75 %, se Jørgensen 2006, s. 83.

⁷² En far til en tyskerjente opplevde for eksempel at gamle venner eller arbeidskollegaer ikke lenger hilste på ham, Ulstein 1980, s. 108-109.

⁷³ Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 187-01.

kjønns moralske normer - de fryktet unisont at døtrene skulle bli gravide, eller få dårlig rykte fordi de gikk med soldater.⁷⁴

Derimot har KU trolig rett i at tyskerjenter i stor grad ble utstøtt fra bekjentskapskretsen.⁷⁵ De mange historiene om tyskerjenter, eventuelt også familiene deres, som ble frosset ut, tyder på at dette trolig var en relativt utbredt praksis.⁷⁶ Mobbing kunne også forekomme på arbeidsplassen, og i noen tilfeller truet de ansatte ledelsen med streik, for å bli kvitt tyskerjentene.⁷⁷ Det hendte også at kollegaene tvangsklippte dem.⁷⁸ På den annen side var det mange tyskerjentene som hevdet at forholdet til kollegaene var bra.⁷⁹ En del arbeidsgivere uttrykte også et eksplisitt ønske om å ansette - eventuelt beholde – arbeidstakere, selv om de var tyskerjenter.⁸⁰

Jeg har allerede nevnt at tyskerjenter ble anmeldt til politiet av naboene, eventuelt andre bekjente, for å ha “holdt seg med tyskere i stor stil”, eller lignende, og dette vitner vel normalt om negative holdninger overfor tyskerjenter. Jeg har bare funnet ett eksempel på at naboene stilte opp og forsvarte en tyskerjente.⁸¹

Under okkupasjonen hendte det også at tyskerjenter ble nektet servering på konditori eller restaurant, noe som vel avspeiler negative holdninger.⁸² Etter frigjøringen kom det fra flere hold krav om at de ikke skulle få delta på dans og lignende arrangementer, noe som kan oppfattes som et ønske om å straffe dem.⁸³ På den annen side kan en slik praksis ha vært motivert ut i fra et ønske om å utestenge ”umoralske elementer”, for å unngå bråk.

Det er lett å glemme at selv om mange tyskerjenter fikk kraftige reaksjoner fra nærmiljøet, var det også en god del som ikke opplevde nevneverdige ubehageligheter. Disse kvinnene hører

---

⁷⁴ Warring 1994a, s. 60.

⁷⁵ Med mindre bekjentskapskretsen var tyskvennlig.

⁷⁶ Ulstein 1980, s. 105-109. Vi mangler likevel opplysninger om hvor vanlig dette var.

⁷⁷ Warring 1994a, s. 77; Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 125-126; RA, Hovedøyaarkivet 191-01 og 414-05.

⁷⁸ RA, Hovedøyaarkivet 50-01.

⁷⁹ SAH, 271-H.

⁸⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 11-01, 71-03 og 712-07.

⁸¹ Vedkommende hadde blitt tvangsklippet, og fikk samlet 40 underskrifter på at hun var ”et ordentlig menneske”, se RA, Hovedøyaarkivet, 270-02.

⁸² Warring 1994a, s. 75.

⁸³ Olsen 1998, s. 267; Finnmarksposten 20. juli 1945, *Et utilbørlig forhold*.

vi sjelden noe om.⁸⁴ Alt i alt var det i mine kilder faktisk flere tyskerjenter som sa at de ikke hadde opplevd ubehageligheter, enn de som innrømmet å ha fått problemer på grunn av forhold til menn i tysk tjeneste.⁸⁵ Det at det likevel lyktes de aller fleste tyskerjentene å få seg en norsk ektemann,⁸⁶ viser temmelig klart at det var langt fra alle som hadde sterke, negative holdninger overfor tyskerjenter.⁸⁷ Likevel var en mer stereotyp oppfatning nokså utbredt.

Tyskerjenter og stereotyper

Følgende fire uttalelser, viser hvor sterkt fordommene mot tyskerjenter stod blant enkelte, ikke minst i visse miljøer blant offentlige tjenestemenn:

Eksempel 1: ”Utseende og vesen tyder på tyskerjente”.⁸⁸

Eksempel 2: ”Freidig type. Virker som en ”tyskerjente” ”⁸⁹

Eksempel 3: ”Typisk tyskertøs, virker upålitelig.”⁹⁰

Eksempel 4: ”Avhørte ser ikke ut som noen ’tyskerjente’ til tross for sin dårlige nasjonale holdning.”⁹¹

Stereotype av tyskerjenter som dumme, svikefulle og umoralske, hevder kriminologen Kjersti Ericsson, ”ligner svært på det generelle bildet av jenter som måtte holdes under kontroll for å hindre at de forurenset samfunnet med sin seksualitet.”⁹² Det fantes med andre ord et eksisterende stereotyp bilde, som tyskerjentene adopterte, noe som gjorde det enklere ”å gripe til saks og interneringsbestemmelser”,⁹³ i følge Ellingsen. Han har utvilsomt et poeng, for som vi skal se i kapittel 4, argumenterte til og med lovgiverne med at tyskerjentene hadde sviktet og følgelig ikke fortjente Grunnlovens beskyttelse. Dette kunne de vanskelig ha gjort, dersom tyskerjentene hadde blitt oppfattet som helt vanlige kvinner.

---

⁸⁴ Et unntak er Hoem 2005. Moren hans lot ikke til å oppleve noen direkte ubehageligheter, selv om hun fikk barn med en mann i tysk tjeneste.

⁸⁵ RA, Hovedøyaarkivet. Jeg har registrert 179 som sa de ikke opplevde ubehageligheter, mot 131 som sa at de hadde blitt utskjelt eller blitt tvangsklippet. Dette gir neppe noe godt bilde av virkeligheten. Noen av kvinnene løy åpenbart, og det kan også ha vært uklart hva som lå i det å ha opplevd ubehageligheter; Også Drolshagen hadde snakket med tyskerjenter som sa at de ikke ble sjikanert på noen måter, se Drolshagen 1999, s. 220.

⁸⁶ Av de kvinnene i Jørgensens materiale som ikke giftet seg med en mann i tysk tjeneste, var det hele 67 av 71, altså i overkant av 94 %, som inngikk ekteskap med en nordmann.

⁸⁷ En del ble for øvrig gift med ”gode nordmenn”, se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 246-02 og 115-05.

⁸⁸ Olsen 1998, s. 253.

⁸⁹ Olsen 1998, s. 253.

⁹⁰ RA, Rikspolitisjefens arkiv, *Internerings av avviste kvinner*, brev datert 24. mars 1945.

⁹¹ RA, Hovedøyaarkivet, 213-04.

⁹² Ericsson 1997, s. 75.

⁹³ Ellingsen 1995, s. 45.

Det å bagatellisere omfanget av fenomenet, ved å definere tyskerjentene som noen få avvikere, kunne gjøre det enklere å reagere mot dem enn dersom de ble ansett som en stor gruppe. London-regjeringen påstod at tyskerjentene utgjorde under en promille av den norske kvinnelige befolkningen, samtidig som de advarte om at ”det blir en forferdelig pris de kvinner får betale for resten av sin levetid, som ikke avviser tyskerne”.⁹⁴

Forfatteren og forskeren Ebba Drolshagen poengterer for øvrig at det å omtale tyskerjentene som uattraktive, kunne være en strategi for nasjonens menn å takle det at ”deres” kvinner valgte fienden som kjæreste. Mennene kunne således hevde at kvinnene måtte ta til takke med okkupantene som kjæreste, fordi de var en annenrangs sortering som ikke appellerte til nasjonens menn.⁹⁵

Årsaker til holdningene

En god del nordmenn, ikke minst dem som selv var aktive i motstandskampen mot okkupasjonsmakten, ble provosert av tyskerjentene. De sterke reaksjonene mange tyskerjenter ble møtt med, kan imidlertid ikke utelukkende forklares med det at de var kjæresten med fienden. For å anskueliggjøre poenget mitt, vil jeg først se på forholdene på Island.⁹⁶

Antropologen Inga Dóra Björnsdóttir, beskriver hvordan islandske myndigheter fordømte kvinner som hadde seksuell kontakt med allierte soldater. De ble sett på som forfengelige, uvitende, moralsk svake, og upatriotiske. Dette skulle rettferdiggjøre de tiltakene som myndighetene iverksatte.⁹⁷ Björnsdóttir hevder at de fleste islendingene behandlet disse kvinnene som sosiale utskudd, og at mange ble utsatt for ukvemsord og trusler. Noen ble til og med truet med tvangsklipping.⁹⁸ Etersom kvinnene ble sett på som voktere av den islandske kultur, ble det oppfattet som viktig at fedrene til barna deres var islandske, derfor måtte kvinnenens seksuelle atferd kontrolleres.⁹⁹ Det forekom også noen slåsskamper mellom

---

⁹⁴ Øksnevad 1946, s. 18-19.

⁹⁵ Drolshagen 1999, s. 58-59; Forfatteren og journalisten Arne Skouen påsto således at okkupasjonsstyrkene kun gjorde seg gjeldende i de aller laveste lag av den norske kvinnelige befolkningen, se Olsen 1998, s. 450.

⁹⁶ Islandske myndigheter ble presset til å godta tilstedeværelsen av først britiske og deretter amerikanske soldater under andre verdenskrig.

⁹⁷ De opprettet blant annet hjem for tenåringspiker og en arbeidsskole for ”løsaaktige” kvinner. Typisk nok ble tiltakene rettet mot kvinnene, se Björnsdóttir i Ellingsen m.fl. 1995, s.157-166.

⁹⁸ Björnsdóttir i Ellingsen m.fl. 1995, s. 104-105 og 163-164.

⁹⁹ Björnsdóttir i Ellingsen m.fl. 1995, s.167.

islandske menn og allierte soldater,¹⁰⁰ men betegnende nok skyldte man som oftest på kvinnene, ikke de utlandske mennene.¹⁰¹ Til tross for at de islandske kvinnene ikke var kjæreste med fiendens soldater, er det altså slående hvor mange paralleller vi finner, når vi sammenligner reaksjonene og holdningene som tyskerjentene og disse islandske kvinnene ble møtt med.

Norske kvinners samkvem med allierte soldater

Det var ikke bare på Island at det ble reagert på kvinner som valgte allierte soldater som sine kjærester. Også norske kvinners samvær med allierte soldater etter frigjøringen, ble heftig debattert. ”Den kvinnelige eros er gjenstand for samfunnets regulering – det at det reageres vs allierte soldater gir saken en mer prinsipiell karakter” påpekte en skribent.¹⁰²

En 18 år gammel kvinne som kalte seg ”A”, skrev et leserinnlegg og fortalte at hun var blitt truet med tvangsklipping, fordi hun spaserte med amerikanske soldater.¹⁰³ ”A” fikk da også blandede reaksjoner. Redaksjonen i Arbeiderbladet skrev at ”svarene om dette tema strømmer inn, [...] meningene er delte.” Jeg har valgt meg ut to av de svarene som kom på trykk:

Svar 1: ”Jeg og mange med meg ser med like stor forakt på de pikene som henger arm i arm med de allierte soldatene, som vi før så på kvinnekjønns omgang med tyskerne.”

Svar 2: ”A må huske at hun er i den farlige alder. Finn en De kan være sammen med fast, og fly ikke med hvem som helst!”

Det første eksempelet tyder på at det var hold i påstanden om at ”Oslofolk ser ned på piker som spaserer med soldater – især utenlandske – på gata”.¹⁰⁴ Også den andre innsenderen synes å mene at skikkelige piker skulle holde seg unna soldater. Det var likevel langt fra alle som så noe galt i at norske kvinner hadde samkvem med allierte soldater,¹⁰⁵ selv om norske myndigheter ikke så positivt slike forbindelser.¹⁰⁶

---

¹⁰⁰ Björnsdóttir i Ellingsen m.fl. 1995, s.165-166. Tilsvarende slåsskamper forekom for øvrig i Norge etter krigen, mellom nordmenn og allierte soldater.

¹⁰¹ Drolshagen 1999, s. 137. Hennes eksempler er hentet fra Island og Finland.

¹⁰² Aktuell, nr 2, 30. juni 1945, s. 11.

¹⁰³ Arbeiderbladet 8. juni 1945. Det følgende er fra Arbeiderbladet 15. juni 1945.

¹⁰⁴ Dagbladet 26. juni 1945. En holdning som nok ikke bare gjaldt for Oslo-området, og som vi også kan se spor av den dag i dag.

¹⁰⁵ Adresseavisen 30. mai 1945; Adresseavisen 5. juni 1945.

¹⁰⁶ Mange internerte kvinner som ble løslatt, måtte skrive under på en erklæring om at de ikke skulle vise seg på offentlige steder sammen med uniformerte eller utlendinger, se RA, Sosialdepartementet, 216-Le.

Kontroll av kvinners seksualitet, en historisk tradisjon

Menns seksualitet var i utgangspunktet en privatsak,¹⁰⁷ i motsetning til kvinners seksualitet:

Foreldre, skole, lege, politi og vergeråd/barnevern vokter på jentenes seksualitet. [...] Det er jentene som er kilden til den forurensede seksualiteten, og det er jentene det må gripes inn mot.¹⁰⁸

Her har Ericsson utvilsomt et poeng. Jeg har allerede nevnt hvordan det ble grepet inn mot islandske kvinner som spaserte med allierte soldater. I Norge ble tusenvis av kvinner internert etter frigjøringen, blant annet som et tiltak for å hindre spredning av kjønns sykdommer, uten at det ble igangsatt tilsvarende tiltak overfor menn.¹⁰⁹

Ericssons påstand kan vel forklare hvorfor det ikke vakte sterke reaksjoner at mer enn 2000 norske menn giftet seg med britiske kvinner under og rett etter krigen.¹¹⁰ Ikke engang nordmenn som hadde giftet seg med tyske kvinner under okkupasjonen, lot til å oppleve ubehageligheter.¹¹¹ Riktignok vakte det betydelig misnøye at mange soldater i Tysklandsbrigaden¹¹² hadde seksuelle forbindelser med tyske kvinner, men det var selvfølgelig aldri aktuelt å tvangsklippe disse mennene, eller å gi denne gruppen av menn et eget navn, som ”tyskerhorebukker”, eller lignende.¹¹³

Olsen poengterer at ”det å ha mer eller mindre løse forhold, og spesielt det å få barn utenfor ekteskapet, var generelt sett ikke vel ansett i samfunnet.”¹¹⁴ Tyskerjenter kunne med andre ord vekke forargelse, vel så mye fordi de oppførte seg i strid med gjeldende seksualnormer, som fordi de valgte fienden som kjæreste. Virgili hevder at franske kvinners seksuelle forbindelser med allierte soldater, sjokkerte samfunnet og ble fordømt.¹¹⁵ Han påstår at utroskap, eller det å ha fått barn utenfor ekteskapet, kunne bli ansett som vel så ille som det å ha et forhold til menn i tysk tjeneste.

---

¹⁰⁷ Et unntak er for eksempel det at menn i tysk tjeneste ikke fikk tillatelse av Hitler, til å gifte seg med kvinner som ikke ble ansett som rasemessig verdifulle.

¹⁰⁸ Ericsson 1997, s. 51.

¹⁰⁹ Se kapittel 5.

¹¹⁰ Müller 2006, s. 2.

¹¹¹ Trolig var det snakk om bare noen titalls slike ekteskap, se Ot. prp. nr 136, (1945-46).

¹¹² Altså norske soldater som deltok i den allierte okkupasjonsstyrken i Tyskland i perioden 1947 til 1953. De utgjorde omtrent 50 000 soldater, i følge Ericsson og Simonsen 2005b, s. 234.

¹¹³ Hele 440 000 nordmenn skrev under på et protestbrev mot å dele ut kondomer til mennene i Tysklandsbrigaden, i følge Eriksen og Halvorsen 1987, s. 277.

¹¹⁴ Olsen 1998, s. 237; Drolshagen går så langt som å si at et svangerskap utenfor ekteskapet var regnet som en fryktelig katastrofe, se Drolshagen 1999, s. 109.

¹¹⁵ Det følgende er fra Virgili 2002, s. 207-211.

Da Warring skulle kartlegge motivene til de mennene som angrep tyskerjentene, undersøkte hun politirapporter fra Danmark. Kun unntaksvis sa gjerningsmennene at deres nasjonalfølelse var krenket,¹¹⁶ derimot hevdet de at de var blitt provosert, av det de oppfattet som frekk og usømmelig oppførsel, eventuelt at det var sjalusi som drev dem.¹¹⁷ Warring konkluderer med at kvinners seksualitet ble betraktet som nasjonal og maskulin eiendom, og at de sterke reaksjonene mot tyskerjentene skyldtes en blanding av at kvinnene brøt normer for seksualatferd og at de valgte fienden som kjæreste, i tillegg til at enkelte menn også hadde en sjalusifølelse. Jeg mener Warrings hypotese er god, ikke minst fordi den også kan forklare hvorfor norske, franske, og islandske kvinner som gikk med allierte soldater, også opplevde forholdsvis sterke reaksjoner. Det at disse kvinnene tross alt ikke valgte fienden som kjæreste, gjorde at reaksjonene ble atskillig mildere enn dem tyskerjentene opplevde.

Sammendrag

Holdningene til tyskerjentene var negative i store deler av befolkningen. Dette kom til uttrykk i krasse leserinnlegg, sosial utfrysning, ukvemsord, familiemedlemmer som brøt kontakten, naboer som politianmeldte tyskerjenter, og kollegaer som truet med streik. Årsaken til de sterke reaksjonene mot tyskerjentene var at de valgte fienden som kjæreste, kombinert med at de brøt datidens normer for sømmelig atferd. Stereotypen av tyskerjenter som dumme og umoralske, ligner på eksisterende stereotyper av jenter som måtte kontrolleres. Ved å hevde at de kun utgjorde noen få kvinner, kan det ha blitt enklere å definere dem som avvikere.

Jeg har i dette kapittelet også poengtert at det var mange som ikke hadde særlig negative holdninger til tyskerjentene. Arbeidsgivere som ansatte tyskerjenter, og leserinnlegg som uttrykte en forsiktig støtte, viser dette. Mange tyskerjenter sa, for øvrig, at forholdet til foreldrene var godt, og at de ikke hadde opplevd ubehageligheter. Også det faktum at de aller fleste av dem ble gift med norske menn, viser at langt fra alle hadde negative holdninger overfor tyskerjenter. Jeg har ikke kunnet fastslå vesentlige forskjeller i menns og kvinners holdninger til tyskerjenter, heller ikke har jeg funnet belegg for påstanden om at holdningene til tyskerjenter var mer overbærende i utkantstrøk og i Nord-Norge. Mine kilder indikerer riktignok at det kan ha vært flere klippeaksjoner i byene enn i mindre tettbygde strøk, noe som

---

¹¹⁶ Warring understreker imidlertid at mennene kan ha hatt taktiske motiver for ikke å si at de mislikte at tyskerjentene var kjæresten med menn i tysk tjeneste. Dette kunne nemlig bli oppfattet som en fornærmelse mot okkupasjonsmakten, noe som kunne få meget uheldige konsekvenser for dem.

¹¹⁷ Det følgende er fra Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 120-124.

i så fall kan tyde på mer negative holdninger til tyskerjentene i byene. Imidlertid er både funnene og tolkningen av dem usikre.

Jeg gjør grundigere rede for disse resultatene i neste kapittel, som handler om klippeaksjoner.

Kapittel 3

Klippeaksjoner

Kunnskapen om klippeaksjoner i Norge er temmelig fragmentert, fordi det ikke har blitt gjennomført noe forskningsprosjekt om tvangsklipping. Sosiologen Dag Ellingsen hevder likevel at tvangsklipping kun rammet et fåtall,¹ og at ”hjemmestyrkene spilte en viktigere rolle i klippeaksjonene enn man kanskje liker å tenke på.”² Warring påpeker at tvangsklippingen var motivert ut i fra en blanding av nasjonalisme, sjalusi og kjønnsmoral, i tillegg var det en måte å vise at man tilhørte riktig side på.³ Ettersom tyskerjentene var kvinner og i mange tilfeller ikke hadde noe beskyttende nettverk rundt seg, var de dessuten velegnede som ofre. Politifullmektigen i Larvik hevdet at det var helt nødvendig å sikre tyskerjentene, grunnet en utstrakt tvangsklipping og vold ”overfor de verste av tyskertøsene.”⁴ Hvor mange tyskerjenter som ble tvangsklippet, er et viktig spørsmål som jeg drøfter i dette kapitlet. Jeg gjør også rede for i hvilken grad klippeaksjonene var overdrevent voldelige, Hjemmefrontens rolle i klippeaksjoner, og om samfunnet beskyttet tyskerjenter mot tvangsklipping.

Klippeaksjoner under okkupasjonen

I Norge kjenner vi bare til noen få klippeaksjoner som forekom under okkupasjonen, i motsetning til i Danmark.⁵ Olsen tolker dette som at det bare var noen sporadiske klippeaksjoner i Norge før frigjøringen. Også Warring ble møtt med påstander om at det nesten ikke forkom klippeaksjoner i Danmark under okkupasjonen.⁶ Dette viste seg å være feil, til tross for at det kunne være temmelig risikabelt å tvangsklippe danske tyskerjenter.

---

¹ Ellingsen 1995, s. 14.

² Ellingsen 1995, s. 47. Utsagnet baserer seg på Senje 1986, s. 15, og på Helgesen 1990, s. 290.

³ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 128; Virgili 2002, s. 161-164, der han beretter om hvordan en mann som var ”stripete” tvangsklippet en kvinnelig slektning, trolig som et forsøk på å bli rehabilitert.

⁴ SAH, Korrespondanse. Brev datert 11. juli 1945, til bestyrer Berven, fra en som het Jack, trolig en venn.

⁵ Warring har kjennskap til omkring 100 klippeaksjoner som ble politianmeldt under krigen, i tillegg til andre klippeaksjoner, særlig i forbindelse med uroligheter under augustopprøret i 1943, se Warring 1994a, s. 83-84.

⁶ Ellingsen 1995, s. 22-23.

Særlig etter at den danske regjeringen gikk av, og tyske myndigheter overtok straffeutmålingen, og ofte idømte strenge straffer.⁷

Også i Frankrike var det en del klippeaksjoner under okkupasjonen,⁸ men Virgili understreker at de ikke nødvendigvis etterlot seg spor i kildene. I byen Metz for eksempel, med om lag 70 000 innbyggere, fant han ikke noe skriftlig materiale som tydet på at det hadde foregått noen klippeaksjoner, til tross for at det viste seg at en kvinne hadde blitt tvangsklippet i full offentlighet på torget ved en av byens kirker.⁹

Med andre ord kan det ha forekommet en del klippeaksjoner i Norge under krigen, selv om vi foreløpig ikke har funnet mye informasjon om dette. Det at ingen i mitt materiale, på over tusen kvinner, oppga å ha blitt tvangsklippet under okkupasjonen, støtter likevel Olsens påstand om at dette ikke var noen utbredt praksis i Norge.¹⁰

Klippeaksjoner etter frigjøringen

Olsen refererer til Warring, og hevder at klippeaksjoner hadde ”trolig langt mindre omfang her i landet enn i for eksempel Danmark.”¹¹ Jeg kan imidlertid ikke se på hvilket grunnlag vi kan sammenligne antall klippeaksjoner i Norge og Danmark. Det har nemlig ikke blitt gjort forsøk på å tallfeste utbredelsen av tvangsklipping, verken i Danmark eller i Norge. La meg også nevne at de første klippeaksjonene som vi har kjennskap til, fant sted tidligere i Norge enn i Danmark, uten at vi skal legge for stor vekt på dette.¹²

Videre påstår Olsen at klippeaksjonene ble gjennomført ganske vilkårlig.¹³ Han har nok rett i at hvem som ble tvangsklippet, og hvem som ikke ble det, til en viss grad var tilfeldig. ”Uskyldige” kvinner risikerte å bli tvangsklippet ved en feiltakelse, eller kanskje som en hevn fra en forsmådd beiler.¹⁴ Det hendte også at det samlet seg en gjeng på leting etter tyskerjenter, som de kunne tvangsklippe. Klippeaksjonene ble likevel i all hovedsak

---

⁷ Tvangsklipperne risikerte til og med å bli deportert til Tyskland, Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 118.

⁸ 6,6 % av de klippeaksjonene som Virgili kjenner til ble begått i løpet av okkupasjonen, Virgili 2002, s. 64.

⁹ Noe han ble gjort oppmerksom på da han ble vist et fotografi av klippeaksjonen, Virgili 2002, s. 291.

¹⁰ SAH; RA, Hovedøyaarkivet; Antall menn i tysk tjeneste, sett i forhold til innbyggertallet, var svært høyt i Norge, noe som kan ha gjort det enklere å kontrollere sivilbefolkningen.

¹¹ Olsen 1998, s. 247.

¹² Mai 1940 i Norge, september 1940 i Danmark. Se henholdsvis Olsen 1998, s. 246; Warring 1994a, s. 75.

¹³ Olsen 1998, s. 264. Kanskje støtter han seg på Warring 1994a, s. 159, der hun skriver at klippeaksjonene ofte var brutale, og ikke sjelden forbundet med seksuell forulempelse.

¹⁴ Senje 1986, s. 15.

gjennomført av gutter, eller unge menn, i uka etter frigjøringen, og de aller fleste som ble tvangsklippet var trolig tyskerjenter.¹⁵

Jeg antok at kvinner som ble beskyldt for å ha levd et utsvevende liv var mer utsatt for tvangsklipping, og fant da også flere eksempler på at kvinner som hadde blitt tvangsklippet ble beskyldt for å ha vært ”tyskertøser av verste kategori”¹⁶ eller lignende. Likevel fant jeg ikke noe entydig belegg for, at kvinner som hadde flere partnere var spesielt utsatt for tvangsklipping. Derimot viste det seg at de som hadde fått barn med menn i tysk tjeneste, var kraftig overrepresentert.¹⁷ Dette kan kanskje skyldes en kombinasjon av at de var lett synlige, og den forbitrelsen det vakte blant mange nordmenn, at norske kvinner fikk barn med menn i tysk tjeneste.

Olsen hevder at klippeaksjonene ofte ble utført med stor brutalitet.¹⁸ Også Warring og Virgili gir eksempler på brutale klippeaksjoner. Det forekom blant annet at gjerningsmennene rev klærne av kvinnene, og malte hakekors på dem.¹⁹ Slike hendelser gjorde nok et meget sterkt inntrykk på de tilstedeværende, og ble trolig bedre bevart i folkeminnet enn mindre spektakulære klippeaksjoner. Av de 40 kvinnene i mine kilder som ble tvangsklippet, er det bare to av dem som oppga at de hadde vært utsatt for en utpreget voldelig klippeaksjon.²⁰ I følge den ene ble håret “ikke klippet, men dratt av hodet hennes. Hun ble slått i svime av en hjemmefrontmann.” Også foreldrene hennes skal ha blitt slått i denne aksjonen, som visstnok ble politianmeldt av hennes far.²¹

Ettersom det er snakk om så vidt få saker, er risikoen for statistiske avvik meget stor.

Kvinnene som hadde vært utsatt for en utpreget voldelig klippeaksjon kan dessuten av ulike årsaker ha utelatt å opplyse om dette i politiavhøret, så det kan eksistere store mørketall.

Videre kan vi heller ikke se bort fra at det kan ha vært store variasjoner fra de ulike delene av

---

¹⁵ Se RA, Hovedøyaarkivet, 50-01, 51-01, 108-01, 114-01, 262-02, 270-02, 329-02, 492-02, 667-02, 412-05 og 68-07.

¹⁶ RA, Hovedøyaarkivet, 9-01. Se et brev fra Norske Hjemmestyrker til Kriminalpolitiet i Oslo. Slike påstander kan også ha tjent som en rettfærdiggjøring av klippeaksjonen i etterkant, snarere enn en motivasjon i forkant.

¹⁷ RA, Hovedøyaarkivet. Kvinnene som oppga at de hadde fått barn med mann i tysk tjeneste utgjorde 10 % av kvinnene i materialet, men hele 25 % av dem som sa at de hadde blitt tvangsklippet. Mine utregninger viser at det bare er 0,87 % sannsynlighet for at dette utelukkende skyldes statistiske avvik.

¹⁸ Olsen 1998, s. 264. Kanskje støtter han seg her på Warring 1994a, s. 159.

¹⁹ Warring 1994a, s. 159; Virgili 2002, s. 136-137.

²⁰ SAH, 13-H; RA, Hovedøyaarkivet 412-05.

²¹ RA, Hovedøyaarkivet, 412-05.

landet. Likevel mener jeg, med de nevnte forbehold, med dette å ha sannsynliggjort at Olsen overdriver omfanget av brutale klippeaksjoner.

Hvor mange tyskerjenter ble tvangsklippet?

Selv om det selvsagt er umulig å rekonstruere nøyaktig hvor mange, eller hvor stor andel, av tyskerjentene i Norge som ble tvangsklippet, velger jeg likevel å drøfte dette. Tvangsklipping er vel den reaksjonsformen som blir sterkest assosiert med tyskerjenter, men hvor utbredt var det egentlig?

Medisinerne Gjestland og Gundersen hevder at hele 19 % av de internerte kvinnene på Hovedøya oppga at de hadde blitt mobbet, de fleste av dem ved tvangsklipping.²² Disse opplysningene stammer visstnok fra 417 journaler fra Riksarkivet. Jeg kan imidlertid ikke se at dette er identisk med det materialet jeg selv har benyttet meg av, og har ikke kjennskap til at det eksisterer mer relevant arkivmateriale på Riksarkivet. Gjestland og Gundersen hevder videre, med referanse til disse journalene, at 23 % av kvinnene oppga å være prostituerte. Hvis det stemmer er de ikke særlig representative, for prostituerte kvinner kan ha vært ekstra utsatt for overgrep, da de var synlige og kanskje også forsvarsløse.²³

Flere faktorer taler for at andelen tvangsklippede tyskerjenter var langt under 20 %. For det første tyder intervjuer av tyskerjenter på, at kun et fåtall av tyskerjentene ble tvangsklippet. Ofte nevner nemlig ikke intervjuobjektene tvangsklipping i det hele tatt. Andre ganger forteller de om tyskerjenter som ble tvangsklippet, mislykkede forsøk på tvangsklipping, eller kvinner som ble truet med tvangsklipping. Det er imidlertid nesten ingen som forteller at de selv faktisk ble tvangsklippet.²⁴ Et motargument kan riktignok være at det kan ha vært en så traumatisk opplevelse å bli tvangsklippet, at disse kvinnene av den grunn ikke har latt seg intervjuer.

Et annet moment som tilsier at andelen tvangsklippede tyskerjenter i Norge trolig var relativt liten, er tilsvarende tall for tvangsklipping i Frankrike. Virgili hevder at fra 1943 til begynnelsen av 1946, ble omtrent 20 000 kvinner tvangsklippet. Disse kvinnene utgjorde litt

---

²² Gjestland og Gundersen 1990, s.13-14. De oppgir ikke nøyaktig hvor mange som ble tvangsklippet.

²³ HL, *Statistiske opplysninger fra Statens Interneringsleir for Kvinner*, gir en oversikt over ulike yrkesgrupper blant de internerte kvinnene, men her fantes ikke kategorien prostituerte.

²⁴ Senje 1986; Warring 1994a; CL, NF22K2 Michaelsen (6) 27.11.04, C.L.

over en promille av den franske, kvinnelige befolkningen over 15 år.²⁵ Av de tvangsklippede var det faktisk bare 57 %, altså 11 400, som ble beskyldt for å ha hatt et forhold til menn i tysk tjeneste.²⁶ Dersom tallene som Virgili opererer med er noenlunde korrekte, betyr det at omtrent en prosent av de franske tyskerjentene ble tvangsklippet.²⁷ Virgilis resultater må selvsagt forstås som et estimat, og ikke som en nøyaktig opptelling, med de usikkerheter som det innebærer. Likevel finner jeg dette tallet overraskende lavt. Selv om det gjør meg litt skeptisk til Virgilis funn, har jeg imidlertid ikke anledning til å etterprøve resultatene hans. Jeg velger derfor likevel å støtte meg på forskningen hans.

Drolshagen hevder at det var mange flere kvinner som ble tvangsklippet i Frankrike enn i Danmark og Norge, uten at hun begrunner påstanden.²⁸ I Norge hadde vi svært få tilfeller av at antatte kollaboratører ble henrettet uten lov og dom, noe som skjedde i langt større omfang i Frankrike.²⁹ Dette tolker jeg dit hen at franskmenn kan ha vært mer tilbøyelige til å ta loven i egne hender, også når det gjaldt klippeaksjoner. I tillegg var det to bølger med klippeaksjoner i Frankrike.³⁰ Det er altså flere faktorer som gjør at jeg forventer at andelen av tyskerjenter som ble tvangsklippet i Frankrike, var større enn andelen i Norge.

Dersom en promille av norske kvinner over 15 år ble tvangsklippet, tilsvarer det omtrent 1 300 kvinner, og trolig mindre enn 2 % av tyskerjentene.³¹ Det høres rimelig ut at det var langt færre tyskerjenter som ble tvangsklippet enn internert, ettersom internering minnet om fengsling, som var en anerkjent form for straff som det trolig var langt enklere å ty til i Norge enn tvangsklipping.³² Hvordan stemmer Virgilis resultater med det jeg fant i mine kilder?

---

²⁵ Virgili 2002, s. 1 og s. 52. Befolkningen i Frankrike var på litt over 40 millioner mennesker; Virgili kjenner ikke til klippeaksjoner fra Frankrike før 1943, se Virgili 2002, s. 61.

²⁶ Virgili 2002, s. 15. Dette er overraskende, for Warring later til å anta at alle de tvangsklippede kvinnene i Danmark var tyskerjenter. Jeg har bare funnet ett mulig eksempel på at en kvinne ble tvangsklippet uten at hun ble ansett for å være tyskerjente, se RA, Hovedøyaarkivet, 69-01.

²⁷ Jeg har ikke sett tall på hvor mange franske tyskerjenter det var, men ved å multiplisere antall krigsbarn med 10, kan vi estimere antall franske tyskerjenter til to millioner. Dette er mitt meget omtrentlige overslag. Dersom 20 000 av dem ble tvangsklippet tilsvarer det i så fall 1 % av de franske tyskerjentene. Hvis vi bare teller med de som ble tvangsklippet og beskyldt for "horisontal kollaborasjon", utgjør de kun 0,57 % av tyskerjentene.

²⁸ Drolshagen 1999, s. 220.

²⁹ Warring 1994a, s. 178, hevder at titusener kan ha blitt drept; Virgili 2002, s. 53 mener det var noen tusen.

³⁰ Virgili 2002, s. 62. Da de respektive områdene i Frankrike ble frigjort, og etter den tyske kapitulasjonen.

³¹ Norges befolkning var på omtrent 3,2 millioner mennesker, og jeg antar at omtrent 100 000 var tyskerjenter.

³² Det er usikkert hvor mange kvinner som ble internert, men trolig var det godt over 5 000, se kapittel 5.

Jeg har gransket avhørsrapporter blant annet for å studere omfanget av tvangsklipping, og det viste seg at omtrent 4,2 % av kvinnene fra Hovedøyaarkivet oppga å ha blitt tvangsklippet.³³ Fra Hovelåsen er tallet en del lavere, omtrent 2,5 %, men også mer usikkert da det er snakk om færre avhørsrapporter.³⁴ Selvsagt er det en rekke mulige feilkilder. Jeg kan ha oversett kvinner som oppga at de hadde blitt utsatt for klippeaksjoner, vi har det tilbakevendende problemet med representativitet, i tillegg til at opplysningene som ble gitt ikke nødvendigvis var korrekte. Risikoen for store statistiske avvik er derimot relativt liten, da materialet til sammen inneholder drøyt 1000 avhørsrapporter.

Jeg antar at de kvinnene som opplyste at de hadde blitt tvangsklippet, snakket sant. Derimot har jeg funnet et eksempel på at en kvinne som høyst sannsynlig ble tvangsklippet, likevel opplyste i politiavhøret at hun ikke hadde vært utsatt for noen ubehageligheter.³⁵ Kvinner som innrømmet å ha blitt tvangsklippet, økte kanskje risikoen for å bli internert ut i fra beskyttelsesgrunner, og kan i så fall ha vært fristet til å tie om tvangsklipping. Jeg er imidlertid usikker på i hvilken grad tyskerjentene var klar over dette. Det kan også ha forekommet at kvinnene ikke ble direkte spurt om de hadde blitt utsatt for ubehageligheter, og at det av den grunn ikke er beskrevet i politirapporten.³⁶ Ettersom mange av avhørene foregikk relativt kort tid etter frigjøringen, burde det likevel være mulig for en observant polititjenestemann å kunne fastslå at "[hun er] etter eget utsagn ikke tyskerjente, men sees dog å være klippet."³⁷

Hva så med spørsmålet om representativitet? Jeg har allerede argumentert for at kvinnene i Hovedøyaarkivet var relativt representative for tyskerjenter, bortsett fra at de fleste av dem bodde i Oslo-området.³⁸ Dersom det faktisk var slik at det var en større andel tyskerjenter

---

³³ 35 av 824 kvinner fra RA, Hovedøyaarkivet. Tallet er til en viss grad basert på skjønn, da det i noen få tilfeller er uklart om kvinnene faktisk ble tvangsklippet. Sannsynlighetsregning viser at resultatene kan tolkes som at andelen tvangsklippede trolig lå mellom 3 % og 6 %, hvis vi ser bort fra andre feilkilder enn de statistiske.

³⁴ Omtrent 200 rapporter inneholder avhørsrapporter fra politiet, hvorav 4 gir opplysninger om kvinner som hadde blitt tvangsklippet, se SAH 13-H, 220-H, 247-H, og 267-H; SAH, Korrespondanse, omtale av sak 14-H, forteller om at også denne kvinnen ble tvangsklippet.

³⁵ Søsteren hennes sa at "hun og søsteren" hadde blitt snauklippet. Se RA, Hovedøyaarkivet, 8-01 og 9-01.

³⁶ For eksempel ble en kvinne snauklippet av ukjente personer uten at dette ble nevnt i politirapporten, se SAH, Korrespondanse, omtalen av sak 14-H.

³⁷ SAH, 267-H, fra en avhørsrapport 30. juli 1945.

³⁸ Se kapittel 1. Jeg gjør også grundigere rede for dette i kapittel 5.

som ble tvangsklippet i urbaniserte områder enn i mer landlige strøk, har vi derimot en systematisk feilkilde.³⁹

Andelen tvangsklippede kvinner i mitt materiale kan med andre ord være noe høyere enn for landsgjennomsnittet. Likevel mener jeg at materialet mitt, med de nevnte forbehold, gir en meget verdifull innsikt i omfanget av tvangsklipping av tyskerjenter i Norge. Jeg konkluderer med at kun et fåtall av dem ble tvangsklippet, og at andelen trolig var på under 5 %.

Selv om det bare var et lite mindretall av tyskerjentene som ble tvangsklippet, kunne påkjenningen være desto større. Det er flere eksempler på at tyskerjenter konkret ble truet med tvangsklipping,⁴⁰ eller de fryktet klippeaksjoner fordi de hadde hørt om kvinner som ble tvangsklippet.⁴¹ Det forekom også noen tilfeller av selvmordforsøk.⁴² Tvangsklippingen kunne følgelig fungere som en måte å forsøke å kontrollere kvinner på, for selv om bare en meget liten andel faktisk ble tvangsklippet, ble mange berørt av frykten. Ikke minst fordi de ikke alltid ble beskyttet av ordensmakten.

Hjemmestyrkenes rolle i klippeaksjoner

Jeg innledet dette kapitlet med Ellingsens påstand om at hjemmestyrkene deltok aktivt i klippeaksjonene. Ordbruken i rapportene fra motstandsfolk, der tyskerjenter stadig vekk omtales som ”tyskertøser”, ”tøser”, ”tysker horer” eller lignende, viser at mange dem hadde sterke negative holdninger til tyskerjentene, og at dette i stor grad ble tolerert blant deres øverstkommanderende.⁴³ De aller fleste motstandsfolkene var dessuten unge menn, og klippeaksjonene ble nesten uten unntak utført av nettopp unge menn.

Mine kilder nevner ved et par tilfeller at folk fra hjemmestyrkene var passive vitner til en klippeaksjon,⁴⁴ mens det i et annet tilfelle understrekes at tvangsklipperne ikke var

---

³⁹ I Frankrike var det mest tvangsklipping i urbaniserte områder, selv om heller ikke landsbyen ble fullstendig spart, se Virgili 2002, s. 41-42. Det at andelen tvangsklippede var lavere blant kvinnene som satt internert på Hovelåsen enn på Hovedøya kan støtte denne hypotesen, men funnene er imidlertid for usikre til at vi kan dra noen bastante slutninger, se kapittel 2.

⁴⁰ SAH 258-H, 306-H og 329-H; Warring 1994a, s. 86; CL, NF22K1 Michaelsen (6) 27.11.04.

⁴¹ SAH 341-H, der en tyskerjente nevner at hun ikke våget å reise hjem, da hun hadde hørt om tvangsklipping av tyskerjenter på hjemstedet.

⁴² SAH 13-H; Sigurd Evensmos artikkel i Arbeiderbladet 29. mai 1945.

⁴³ RA, Hovedøyaarkivet, for eksempel 2-01, 9-01 og 450-04. Se også kapittel 2. Klippeaksjoner ble for øvrig ikke nevnt i Milorg-posten, hjemmestyrkenes informasjonsorgan som ble utgitt etter krigen. Her må jeg riktignok ta det forbeholdet at samlingen jeg studerte ikke var komplett.

⁴⁴ RA, Hovedøyaarkivet, 51-01; SAH, 220-H.

motstandsfolk.⁴⁵ Dette kan imidlertid tyde på at politiet spurte om dette eksplisitt, noe som kan tolkes som at det var relativt vanlig at de deltok i klippeaksjoner.

Bare unntaksvis nevnes hjemmestyrkene direkte eller indirekte som aktive i klippeaksjonene.⁴⁶ På den annen side kan motstandsfolk ha deltatt i klippeaksjoner, uten at dette ble nedtegnet i politirapporten. Også andre type kilder beskriver at de kunne ha en aktiv rolle i klippeaksjoner.⁴⁷ Senje berettet om hvordan ”hjemmefrontkarer [...] gikk på jakt etter tyskertøser.” De skal også ha tvangsklippet en som aldri hadde vært sammen med noen i tysk tjeneste.⁴⁸ Det er med andre ord ingen tvil om at hjemmestyrkene kunne ha en aktiv rolle i klippeaksjoner.

Jeg har imidlertid sett få eksempler på at de faktisk beskyttet tyskerjenter mot potensielle klippeaksjoner,⁴⁹ noe som kan tyde på at de enten ikke maktet, eller ikke ønsket, å beskytte dem. Dersom de berget noen fra en klippeaksjon, antar jeg at vedkommende normalt ble internert av beskyttelsesgrunner,⁵⁰ og følgelig satt spor etter seg i kildene.⁵¹ Mine kilder gir likevel ikke noe klart svar på hvor aktiv rolle motstandsfolk hadde i klippeaksjonene. Det at de kunne delta aktivt i klippeaksjoner, forholde seg passive, eller beskytte tyskerjenter, var også det Warring konkluderte med fra Danmark.⁵² En mulig forskjell fra Norge, er at motstandsbevegelsen rundt om i Danmark suspenderte en del folk som var med på klippeaksjoner. Dette var et tydelig signal om at tvangsklipping ikke ble akseptert.⁵³ Warring påpeker for øvrig at motstandsbevegelsens ledelse i Danmark ønsket å unngå selvjustis, samtidig som de hadde de et ansvar for den oppiskede stemningen, i tillegg til at de også var en del av folkestemningen.⁵⁴ Hjemmestyrkenes opptreden varierte for øvrig høyst sannsynlig fra sted til sted, og kanskje også fra landsdel til landsdel, jamfør Virgili som hevder at den

---

⁴⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 50-01.

⁴⁶ RA, Hovedøyaarkivet, 412-05 og 68-07; Olsen 1998, s. 267.

⁴⁷ Drolshagen 1999, s. 38-39, som refererer en avisartikkel fra Sunnmøre Arbeideravis, 4. september 1945; En annen Hjemmefrontsmann deltok i ”skamklippingen av en tyskerjente”, beskrevet i en e-post jeg fikk fra Veslemøy Kjendsli, 6. januar 2006.

⁴⁸ Senje 1986, s. 15.

⁴⁹ Et unntak er RA, Hovedøyaarkivet, 2-01.

⁵⁰ Altså med hjemmel i § 6 i politianordningen, se kapittel 4.

⁵¹ Se RA, Hovedøyaarkivet, 239-02 og 240-02.

⁵² Warring 1994a, s. 163.

⁵³ Warring 1994a, s. 184.

⁵⁴ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 137.

franske motstandsbevegelsen kan ha stått bak hele 80 prosent av klippeaksjonene i Bretagne.⁵⁵

Norske myndigheter om tvangsklipping

Det var ikke bare motstandsfolk som deltok i klippeaksjoner. Også norske soldater som ble sendt til de frigitte områdene i Nord-Norge, tvangsklippet en del kvinner. Riktignok ga den øverstkommanderende for disse styrkene, oberst Dahl, ordre om at det måtte bli stans på tvangsklippingen. Klippeaksjonen fikk likevel ingen rettslige konsekvenser for gjerningsmennene, noe jeg oppfatter som en viss godkjenning av overgrepene.⁵⁶ Thore Boye, byråsjef i forsvarsdepartementet, beskrev klippeaksjonen på følgende måte:

Det er lett forståelig at disse forhold kom som et sjokk på de norske tropper. [...] I hellig vrede fikk de saksen frem og snauklippet i Sør-Varanger 25 unge piker (enkelte for øvrig gifte) som ble utpekt av den stedlige (og forsmådde) mannlige befolkningen.⁵⁷

Boye markerer her stor sympati og forståelse for tvangsklipperne, noe vi ser av ordbruken ”lett forståelig” og ”hellig vrede”.

Etter frigjøringen argumenterte myndighetene mot tvangsklipping, ut i fra et ønske om at rettsstaten skulle gjenopprettes, og at ingen skulle ta loven i egne hender. De dobbeltkommuniserte imidlertid, ved å hevde at de tok avstand fra ”hårklippingen av de tyske friller.”⁵⁸ Ved å kalle tyskerjentene for ”de tyske friller”, eller å uttrykke at ”forbitrelsen over tyskertøsene er både naturlig og forståelig”, viste myndighetene seg forståelsesfulle for at noen ønsket å tvangsklippe disse kvinnene.⁵⁹ Denne typen utsagn kan vel snarere ha fungert som en støtte til tvangsklipperne, enn som en advarsel. På tilsvarende vis dobbeltkommuniserte en lokalavis som refererte en klippeaksjon, og konkluderte med at ”vi synes selvfølgelig ikke om den slags ’rettsoppgjør’, men historien er så morsom at vi ikke

---

⁵⁵ Virgili 2002, s. 89.

⁵⁶ Derimot kom det til dels kraftige reaksjoner fra lokalbefolkningen. Olsen 1998, s. 247.

⁵⁷ RA, Forsvarsdepartementet 1940-45 (Londonarkivet), ”Byråsjef Boyes rapport”, s. 2-3. Rapporten ble for øvrig hemmeligstemplet av norske myndigheter, som fryktet at kampmoralen i den norske befolkningen kunne bli svekket dersom forholdene i Finnmark ble kjent, i følge Olsen 1998, s. 244.

⁵⁸ Olsen 1998, s. 248, sitert fra regjeringens offisielle avis *Norske Nyheter*.

⁵⁹ Som nevnt i kapittel 2. Se blant annet Adresseavisen 2. juni 1945, *Ingen gatedomstol over tyskertøsene!*

hadde hjerte til å snyte våres lesere for den.”⁶⁰ Sympatien lå med andre ord ikke hos den tvangsklipte.

Politianmeldelser av klippeaksjoner

Sannsynligvis var det bare et lite mindretall av klippeaksjonene som ble politianmeldt.⁶¹

Likevel kan det være meget interessant å undersøke hva som skjedde med disse anmeldelsene. Stemmer det virkelig, slik Høyesterettsjustitiarius Paal Berg hevdet, at ”hver borger har no som før 9. april 1940, sin rett til å søke vern hos domstolene mot maktmisbruk og overgrep fra de styrende makter.”?⁶² Ble anmeldelsene av klippeaksjoner, som også kunne være rettet mot motstandsfolk, virkelig etterforsket seriøst av politiet? Og i de tilfellene der saken ble henlagt, var det fordi det viste seg vanskelig å oppspore gjerningsmenn, fordi andre lovbrudd måtte prioriteres, eller tok politiet disse anmeldelsene lite alvorlig? Og hvordan forholdt domstolene seg til de sakene som faktisk kom for retten?

For å kunne følge saksgangen fra anmeldelse til en eventuell rettssak, startet jeg med å undersøke vaktprotokoller og anmeldelsesjournaler fra diverse politidistrikter i Oslo.⁶³ Dette viste seg imidlertid å være et langt mer omfattende og problematisk arbeide enn det jeg hadde forventet. For det første er vaktprotokollene og anmeldelsesjournalene ofte skrevet med en kludrete, nærmest uleselig håndskrift. Videre er vaktjournalene normalt svært kortfattede, og jeg fant ingen referanser til klippeaksjoner. Anmeldelsesjournalene inneholder riktignok noe mer opplysninger, men ikke tilstrekkelig til å kunne sannsynliggjøre om det faktisk var en klippeaksjon som hadde blitt politianmeldt.⁶⁴ Det viste seg å være nødvendig å følge saksgangen videre, noe som så ut som et tidkrevende og kronglete arbeid.

Et annet problem, er hvordan vi skal tolke fraværet av klippeaksjoner i vaktprotokollene og anmeldelsesprotokollene. Betyr det at det var svært få klippeaksjoner generelt, og at politiet faktisk ikke registrerte noen klippeaksjoner i det området? Eller var klippeaksjoner så nedprioritert av politiet, at de ikke engang noterte dem i vaktjournalene? Og skyldes fraværet

---

⁶⁰ Drolshagen 1999, s. 38-39. Avisartikkelen skal være fra Sunnmøre Arbeideravis 4. september 1945.

⁶¹ Warring 1994a, s. 78.

⁶² Aftenposten 14. mai 1945, morgenutgaven, *Seieren over oss selv*.

⁶³ Se kildelisten min, under *Statsarkivet i Oslo*.

⁶⁴ Jeg fant noen eksempler på anmeldelser for legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse. Lite tyder likevel på at det var klippeaksjoner det var snakk om, selv om det ikke kan utelukkes.

av anmeldelser at det var relativt få klippeaksjoner, hvorav bare et fåtall ble politianmeldt?
Eller har politiet rett og slett nektet å motta anmeldelser av klippeaksjoner?

Ettersom jeg anså det som meget tidkrevende å finne materiale som var så pass verdifullt at det kunne fortelle noe ut over det vi allerede vet, valgte jeg å avslutte egen forskning og heller basere meg på resultatene fra andre forskere.

Warring skriver at kun et fåtall av danske klippeaksjoner ble anmeldt, da tyskerjentene typisk ikke ønsket oppmerksomhet eller følte at de var i en posisjon til å anmelde overfallet.⁶⁵ Det stemmer nok at de færreste tyskerjentene anmeldte forholdet, men på den annen side var langt fra alle tyskerjentene ressursvake.⁶⁶ Ikke bare tyskerjentene, men også familiene deres, anmeldte klippeaksjoner til politiet. To av de 40 klippeaksjonene i mitt materiale skal ha blitt politianmeldt.⁶⁷ I tillegg kan det ha vært mørketall i form av anmeldelser som ikke ble nevnt i politiavhøret. Dersom politiet rett og slett nektet å motta anmeldelsen, satt det trolig heller ikke spor etter seg i kildene.

Olsen hevder at hvis en tyskerjente anmeldte en klippeaksjon, og politiet mente at hun hadde vært kjæreste med menn i tysk tjeneste, ble saken gjerne henlagt. Dersom hun var ”uskyldig”, var politiet mer tilbøyelig til å reise tiltale, men i disse tilfellene ble saken ofte henlagt av statsadvokaten.⁶⁸ Dersom tvangsklippene hadde vist en ”fast nasjonal holdning” under krigen, var viljen enda mindre til å dømme dem. Olsen konkluderer følgelig med at tvangsklippingen i høy grad ble gjennomført med myndighetenes forståelse, aksept og tilgivelse. Sympatien var på tvangsklippernes side. Følgende byrettsdom underbygger vel Olsens påstand:

I formildende retning ble det tatt hensyn til de fornærmedes lite tiltalende trafikk under krigen, og at aksjonen derfor må ses som en naturlig og sunn reaksjon blant den ungdom som har holdt rett kurs i disse vanskelige år. Et forhold som imidlertid ikke helt kan frita de tiltalte for straff, da man ikke kan tillate eller oppmuntre den gatens justis som er blitt forøvd.⁶⁹

---

⁶⁵ Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 130.

⁶⁶ Flere tyskerjenter, eller familien deres, engasjerte advokat, se RA, Hovedøyaarkivet, 259-02 og 991-06.

⁶⁷ RA, Hovedøyaarkivet, 412-05 og 1087-07.

⁶⁸ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 264-268.

⁶⁹ Grøtnæs 1986, s. 6, som refererer fra Aftenposten, 14. desember 1945, morgenutgaven, ”100 kroner i bot for å ha klipt håret av en tyskertøs”.

Vi legger her merke til uttalelsen om at det var en ”naturlig og sunn reaksjon” å tvangsklippe tyskerjenter, noe som tydelig viser hvor domstolens medfølelse lå i denne saken.

Warring hevder på tilsvarende vis at når danske tyskerjenter anmeldte noen for tvangsklipping og saken havnet i retten, var det om å gjøre for forsvarsadvokatene å forsøke å bevise at hun hadde hatt intim omgang med menn i tysk tjeneste, for å redusere straffen for tvangsklipperne.⁷⁰ Langt de fleste mente dessuten at det var urettferdig å straffe motstandsfolk for å ha gått litt over streken i frigjøringsdagene, samtidig som tyskerjentene gikk fri.

De mange frifinnelsene under henvisning til den rådende stemningen, eller milde straffer i form av små bøter, viste at det danske samfunnet langt på vei aksepterte klippeaksjonene, mener Warring.⁷¹ Anklagemyndighetene og justisministeriet laget den hardeste kursen, mens de lokale politimestere opptrådte mildest.⁷² Ut i fra det jeg refererte fra Olsen om forholdene i Norge, der altså statsadvokaten henla mange saker, kan det se ut som at dette var den motsatte praksisen av i Norge. I begge land fant imidlertid retten at tyskerjentene hadde provosert ved sin oppførsel. Følgelig ble tvangsklippingen til en viss grad sett på som selvforskyldt, noe vi også ser av den byrettsdommen som jeg nettopp refererte. Det kan med andre ord se ut til at juristen Kirsti Grøtnæs har rett i at domstolene ikke forholdt seg nøytrale, og at de i liten grad bidro til at rettsstatens garantier ble gjort gjeldende.⁷³

En lignende konklusjon kom statsarkivaren Kari Helgesen til i sin undersøkelse, der hun viste at tyskerjenter som anmeldte ærekrenkelser, fikk liten støtte av rettstaten. Av 13 slike anmeldelser som hun fant, var det kun en sak som endte med at den anmeldte fikk bot. Resten av anmeldelsene ble trukket, eller sakene ble henlagt av politiet.⁷⁴

Virgili har funnet omtrent 50 klager på tvangsklipping i Frankrike, noe han tolker som at myndighetene tok dette på alvor, og ønsket å få satt en stopper for tvangsklippingen. Likevel

---

⁷⁰ Det følgende er fra Warring, 1994b, s. 300.

⁷¹ Warring 1994a, s. 249.

⁷² Warring i Ellingsen m.fl. 1995, s. 130.

⁷³ Grøtnæs 1986, s. 7-8.

⁷⁴ Helgesen 1990, s. 303.

virker det som at det hørte til sjeldenhetene at noen ble dømt, gjerningsmennene slapp som regel unna etter å ha svart på noen spørsmål fra politiet.⁷⁵

Sammendrag

I Norge, som i andre okkuperte land, forekom det klippeaksjoner etter frigjøringen. Selv om vi ikke har kjennskap til at dette var utbredt under okkupasjonen, kan det likevel ikke utelukkes. Det ser ut til at de som ble tvangsklippet i Norge i all hovedsak var tyskerjenter, i motsetning til Frankrike der også andre kvinnelige kollaboratører ble tvangsklippet, i tillegg til noen få menn. Jeg har argumentert for at andelen tyskerjenter som ble tvangsklippet i Norge var svært lav, og min forskning viser at andelen trolig var mindre enn 5 %, og at de som hadde barn med menn i tysk tjeneste later til å ha vært ekstra utsatt for klippeaksjoner. De aller fleste klippeaksjonene foregikk i mai, og tvangsklipperne var normalt unge menn. Noen av dem var medlemmer i hjemmestyrkene, men det er uklart hvor aktiv rolle motstandsfolk hadde i klippeaksjoner. Selv om det forekom at det ble brukt uforholdsmessig mye fysisk vold i forbindelse med klippeaksjonene, hørte dette trolig til sjeldenhetene, i følge mitt materiale. Myndighetene uttalte at befolkningen ikke skulle tvangsklippe tyskerjenter, men dobbeltkommuniserte og viste således en viss aksept for klippeaksjonene. Tyskerjentene ble trolig i liten grad beskyttet mot tvangsklipping av politi og hjemmestyrker. Heller ikke domstolene later til å ha slått ned på tvangsklipping, da sympatien oftest lå hos gjerningsmennene, snarere enn hos de tvangsklipte.

I neste kapittel skal vi se mer på hvordan lovlig valgte norske myndigheter behandlet tyskerjentene.

---

⁷⁵ Virgili 2002, s. 245.

Kapittel 4

Myndighetenes reaksjoner

Som vi så i kapittel 2, var det en relativt utbredt oppfatning at tyskerjentene hadde sviktet nasjonen, og burde få en eller annen form for straff. Likevel kunne de ikke rammes av de lovene som eksisterte per 9. april 1940. Etter det tyske angrepet på Norge, utferdiget imidlertid regjeringen en rekke provisoriske anordninger, altså midlertidige lover. Disse medførte at etter frigjøringen, ble tusenvis av tyskerjenter internert, fradømt jobben, eller utvist fra Norge.

Samtidig som vi undersøker hvorvidt tyskerjentene ble behandlet i samsvar med rettsstatens idealer, må vi også huske at rettsstaten hadde vært mer eller mindre ute av funksjon, under den tyske okkupasjonen. I tillegg var politietaten under et meget sterkt arbeidspress, i tiden etter frigjøringen.

Kaotiske maidager etter frigjøringen

Før krigen var det om lag 4000 personer som ble dømt for kriminelle handlinger hvert år, men bare i landssvikoppkjøret etter krigen, ble rundt 46 000 nordmenn dømt.¹ I tillegg til disse sakene, og alle de sakene som ble henlagt, måtte politiet selvsagt etterforske vanlig kriminalitet også.

Situasjonen ble enda mer utfordrende fordi 40 av 41 politimestere, og omkring 40 % av politifolkene, ble suspendert etter frigjøringen.² De omfattende suspensjonene, kombinert med det sterke arbeidspresset, gjorde at politiet trengte betydelig hjelp av motstandsfolk til oppgaver som vakthold, ordenstjeneste og arrestasjoner, i et par måneder etter frigjøringen. Etersom hjemmestyrkene bestod av anslagsvis 40-50 000 mann, og det kun var noen få tusen av de gamle polititjenestemennene som var i tjeneste tilbake,³ utgjorde politiet altså bare en liten del av ordensstyrkene, i mai 1945. Det er verdt å merke seg at de aller fleste

---

¹ Statistikk over landssvik 1940-1945, s. 15.

² De aller fleste ble suspendert fordi de hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling, se Andenæs 1979, s. 148.

³ I tillegg til politistyrkene som var trent i Sverige.

motstandsfolkene var unge menn, med liten eller ingen opplæring i politioppgaver, og det forekom en del tilfeller av at de overprøvde politiets autoritet. Ved en anledning ble en politibil med tyskerjenter som skulle løslates, stanset av bevæpnede og maskerte menn, trolig motstandsfolk, som deretter tvangsklippet tyskerjentene.⁴

Episoder der hjemmestyrkene truet politiet med våpen i hånd forekom trolig svært sjeldent, derimot skjedde det ofte at de foretok arrestasjoner på eget initiativ. Flere hundre bare i Oslo,⁵ selv om § 7 i politianordningen⁶ sa at ingen skulle arresteres uten etter skriftlig ordre fra en juridisk embetsmann i politiet. Det var imidlertid ikke bare uskolerte motstandsfolk, men også mange polititjenestemenn, som feilaktig trodde at tyskerjentene skulle straffes.⁷ Selv om de ikke hadde brutt loven, var det likevel flere av de provisoriske anordningene som skulle få store konsekvenser for mange av dem.

Provisoriske anordninger

Fra april 1940 til november 1945, utferdiget henholdsvis regjeringen Nygaardsvold og Gerhardsen, til sammen nesten 400 provisoriske anordninger.⁸ Før jeg går inn på enkelte av disse, vil jeg drøfte hvorvidt de i det hele tatt var rettsgyldige. Grunnlovens § 17 gir nemlig regjeringen begrenset anledning til å utferdige provisoriske anordninger, i perioder der Stortinget ikke er samlet. Anordningene kan bare omfatte toll, handel, næringsveier eller politi. De må heller ikke være i strid med gjeldende lovgivning eller Grunnloven, og anordningene gjelder dessuten kun midlertidig.⁹

Var de provisoriske anordningene rettsgyldige?

Nesten alle de provisoriske anordningene som ble utferdiget av disse to regjeringene, gikk langt utover begrensningene i Grunnlovens § 17, fordi de ikke bare omfattet toll, handel eller lignende. Følgelig kan det argumenteres med at de ikke var rettsgyldige, hvilket i så fall

---

⁴ Olsen 1998, s. 267.

⁵ Andenæs 1979, s. 58-59; Visstnok var 121 av 966 registrerte kvinner på Hovedøya innsatt av Hjemmefronten, se HL, *Innsettelse og løslatelse 14. juni -45 -31. jan.-46*.

⁶ Politianordningen er en meget sentral provisorisk anordning, som jeg gjør rede for i kapittel 5.

⁷ Se kapittel 5.

⁸ Min optelling. Det nye Stortinget, som ble valgt høsten 1945, tiltrådte først i desember 1945. Stortinget fra 1936 var kun samlet i korte perioder, følgelig hadde regjeringen behov for å utferdige provisoriske anordninger.

⁹ De provisoriske anordningene er gyldige til neste Storting, altså når Stortinget trer sammen igjen (i våre dager hver høst), eventuelt kan Stortinget oppheve dem. Gjør Stortinget ingen av delene så gjelder de fremdeles, ut i fra en begrunnelse om at Stortinget må ha tid til å områ seg, i følge advokat Børge Ongstad i Osloadvokatene.

medfører at tyskerjentene har blitt utsatt for et rettsovergrep. Dette er årsaken til at jeg drøfter gyldigheten av de provisoriske anordningene.

Forhenværende statsminister Johan Nygaardsvold, begrunnet de provisoriske anordningene med ”Grunnlovens § 17 og konstitusjonell nødrett”.¹⁰ Årsaken til at han argumenterte med konstitusjonell nødrett, som ikke er omtalt i Grunnloven, var nettopp det at regjeringen ikke hadde holdt seg til begrensningene i Grunnlovens § 17, da den utferdiget de provisoriske anordningene. For å forstå hva Nygaardsvold siktet til med konstitusjonell nødrett, trengs det kyndige jurister.

Johs. Andenæs, en av datidens mest anerkjente jurister, engasjerte seg sterkt i debatten i forbindelse med landssvikoppjøret. Et sentralt spørsmål, var hvorvidt regjeringen hadde lovhjemmel til å utferdige provisoriske anordninger, som gikk ut over begrensningene i Grunnlovens § 17. Vi skal følge hans resonnement, som starter med en analyse av Elverumsfullmakten,¹¹ og som leder frem til Høyesteretts kjennelse.¹²

Andenæs poengterte at Stortinget, gjennom Elverumsfullmakten, uttrykte et ønske om å gi regjeringen en så sterk fullmakt som mulig. Derimot åpner ikke Grunnloven for at Stortinget kan overdra sin myndighet til regjeringen. Selv om Elverumsfullmakten var en viktig moralsk støtte til regjeringen, hadde den med andre ord liten verdi i juridisk forstand.

Den tyske okkupasjonen av Norge, gjorde det imidlertid umulig for regjering og Storting å styre landet etter Grunnlovens vanlige bestemmelser. De aller fleste betydningsfulle juristene mente derfor at det ville være urimelig om ikke de norske, lovlige valgte myndighetene som var i London skulle kunne fortsette å lage lover. Disse hadde den viktige begrensningen at de kun var midlertidige. Juristene argumenterte altså med hva som virket rimelig i en ekstraordinær situasjon, der man ikke kunne følge loven til punkt og prikke, og det er dette vi kan kalle for nødrett.

Regjeringen kunne altså utferdige provisoriske anordninger som gikk ut over begrensningene i Grunnlovens § 17, på grunn av den spesielle situasjonen som landet var i. Et annet spørsmål

---

¹⁰ Johan Nygaardsvold i et brev til Stortinget, datert 15. juni 1945, sitert i Stortingsmelding nr 11, (1945-46).

¹¹ I det improviserte møtet på Elverum 9. april 1940, fikk regjeringen et mandat fra Stortinget til å styre landet, inntil Stortinget igjen kunne møtes.

¹² Den følgende argumentasjonsrekken er fra Andenæs 1979, s. 93-97.

var om anordningene hadde blitt offentliggjort for den norske befolkningen i tilstrekkelig grad, og hvorvidt de lovene som ikke hadde blitt det, likevel var gyldige.

Andenæs argumenterer med at de fleste provisoriske anordningene ble kunngjort så godt som det etter forholdene var mulig.¹³ Likevel vil jeg hevde at myndighetene ikke kunne forvente at den norske befolkningen hadde særlig kjennskap til de provisoriske anordningene som ble utferdiget under okkupasjonen.¹⁴

Uansett er Andenæs krystallklar i sin konklusjon, da han påpeker at gyldigheten av en lov ikke er avhengig av at den er kunngjort.¹⁵ Regjeringen kunne altså, på grunn av den ekstraordinære situasjonen, utferdige provisoriske anordninger som var rettsgyldige, uavhengig av hvorvidt de hadde blitt kunngjort for befolkningen eller ikke.

Det var ikke bare Andenæs, men også et flertall av dommerne i Høyesterett, vår øverste domstol, som kom til denne konklusjonen. I og med denne kjennelsen, var de provisoriske anordningene altså rettsgyldige, også i de tilfellene der de ikke hadde blitt kunngjort. Dette fikk stor betydning, blant annet for mange tyskerjenter.

Tjenestemannsanordningen

Som vi så i kapittel 2, hendte det at tyskerjenter ble mer eller mindre presset bort fra arbeidet av kollegaene. Enten som en direkte følge av mobbing, eller fordi de faktisk truet med å gå til streik hvis tyskerjentene ikke ble fjernet fra stillingen sin.¹⁶ En del kvinner som jobbet i det offentlige, ble imidlertid også fradømt sine stillinger, eller presset til å si opp, av lokale myndighetspersoner. Dette kom som følge av påstander om at de hadde hatt et forhold til en mann i tysk tjeneste, og altså hadde opptrådt ”unasjonalt”.¹⁷

---

¹³ Gjennom innrykking i Norsk Lovtidend i London, radiosendinger og illegale aviser.

¹⁴ Ettersom både det å høre på radiosendinger - fra høsten 1941 - samt det å lese illegale aviser var ulovlig, og kunne bli strengt straffet av okkupasjonsmakten. Norsk Lovtidend var vel i liten grad tilgjengelig for innbyggerne i Norge under okkupasjonen.

¹⁵ Andenæs 1979, s. 96.

¹⁶ RA, Hovedøyaarkivet, 191-01.

¹⁷ Olsen 1998, s. 277-283; Jørgensen 2006, s. 70.

Hjemmelen det ble henvist til i disse tilfellene, var den såkalte tjenestemannsordningen.¹⁸ Den sa at offentlige tjenestemenn kunne avskjediges ved dom, dersom vedkommende ”ved sitt forhold til okkupasjonsmyndighetene eller deres hjelpere har vist seg uverdlig til sin stilling.” Det ble presisert at man kunne bli oppsagt uten å ha begått noe lovbrudd, og tjenestemenn kunne permitteres i påvente av et vedtak. De kunne likevel kreve lønn under permitteringstiden etter gjeldende regler, med mindre årsaken til permitteringen var at de hadde begått straffbare handlinger. Forvaltningen mente nok i mange tilfeller at tyskerjenter hadde vist seg uverdlig sin stilling, så det var trolig mange av dem som mistet jobben.

Det er imidlertid mye som er problematisk med forvaltningen av tjenestemannsordningen. En alvorlig innsigelse er risikoen for at noen ble oppsagt som en følge av usanne rykter, for det var ikke alltid særlig strenge krav til bevisførselen. Det er også usikkert om det var mulig å anke avgjørelsen.¹⁹ En kvinne skal ha blitt oppsagt, fordi hun ”var i den farlige alder. Har ikke kjennskap til at hun var tyskertøs, men hun fikk i stillings medfør forbindelse med mange mennesker, også tyskere. Hun var sentralborddame.”²⁰ Olsen hevder for øvrig at ansatte i Oslo Kommune, som ble suspendert fordi de ble ansett for å være unasjonale, likevel ikke fikk utbetalt lønn i suspensjonstiden, selv om kommunenes ansettelsesreglement ga dem rett til lønn i permisjonstiden. En slik praksis var i så fall et klart brudd på bestemmelsene i tjenestemannsordningen, som jeg refererte i forrige avsnitt.

Olsen gjør et poeng av hvordan en kvinne ble avskjediget i 1946, som en følge av at hun hadde hatt forbindelse med en tysk soldat for over fem år siden.²¹ Han overser et enda større poeng, nemlig at dette viser at tjenestemannsordningen strider med ett av Grunnlovens viktigste prinsipper, nedfelt i Grunnlovens § 97, nemlig at ingen lov skal ha tilbakevirkende kraft.²²

---

¹⁸ Provisorisk anordning av 26. februar 1943, om gjenoppretning av lovlige forhold i den offentlige tjeneste i Norge. Heretter kalt for tjenestemannsordningen. Den gjaldt for ansatte i stat og kommune, i tillegg til tjenestemenn i en offentlig innretning. Fordi begrepet ”offentlig innretning” ble tolket i vid forstand, falt nokså mange ansatte inn under tjenestemannsordningen. Det følgende er fra § 1, § 5 og § 9.

¹⁹ Olsen hevder at det ikke var mulig å påklage vedtaket, men gir deretter et eksempel på en kvinne som klaget, riktignok uten å få medhold, se Olsen 1998, s. 277.

²⁰ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 279-281.

²¹ Olsen 1998, s. 277.

²² Et skriv fra Administrasjonskontoret 20. juni 1945, nevner heller ikke noe om at man utelukkende må se på ”uverdig oppførsel” som forekom etter at anordningen ble utferdiget. Se RA, Sosialdepartementet, *Gjenoppretting av lovlige forhold i den offentlige tjeneste under 2. verdenskrig*.

Tyskerjentene ble ikke bare ansett som uverdige til å være offentlige tjenestemenn, det hendte også at de ble utvist fra den utdanningsinstitusjonen som de studerte ved.²³ Vanlige rettsprinsipper, som at man er uskyldig til det motsatte er bevist, gjaldt tilsynelatende ikke alltid for tyskerjentene. For eksempel ble en kvinne nektet adgang til skolen der hun studerte, fordi hun var mistenkt for å være medlem av Nasjonal Samling, samt hatt forhold til menn i tysk tjeneste. Hun måtte dokumentere at disse ryktene var usanne, for å få fortsette studiet.²⁴

Unasjonale norske flyktninger

Det var imidlertid ikke bare offentlig tjenestemenn, eller studenter, som opplevde straffereaksjoner fra myndighetene på grunn av såkalt unasjonal oppførsel. Omtrent 400 kvinner som ankom Kjesäter, det norske flyktningmottaket i Sverige, ble avvist som ”unasjonale” med den begrunnelsen at de var tyskerjenter.²⁵ Kvinnene ble nektet den bistanden andre norske flyktninger fikk.²⁶

En offentlig tjenestemann poengterte at kvinnene ikke behøvde ”å ha hatt syndelig intim forbindelse med tyskere før denne offentlige forargelse blir vakt.”²⁷ Det var med andre ord ikke bare kvinner som hadde hatt et erotisk forhold til menn i tysk tjeneste, som ble avvist. Faktisk forekom det noen tilfeller av at norske kvinner ble behandlet som ”unasjonale”, fordi de hadde pratet med menn i tysk tjeneste et par ganger, og mottatt sigaretter eller lignende.²⁸ Også kvinner som hadde kjærester som deserterte fra tysk tjeneste, ble avvist som ”unasjonale”.²⁹ Dette kan virke ulogisk, da deserteringen faktisk svekket den tyske krigsmakten.

Det er imidlertid vanskelig å fastslå i hvilken grad de avviste kvinnene faktisk hadde nære relasjoner med menn i tysk tjeneste, dersom de selv benektet dette. I noen tilfeller innrømmet de senere forholdet,³⁰ mens i andre saker stod påstand mot påstand.³¹

---

²³ Islandske kvinner som hadde følge med allierte soldater, ble også ansett som unasjonale, og utvist fra studiene, se kapittel 2.

²⁴ SAH, 191-H. Hun fikk denne dokumentasjonen mot å love at hun bare skulle vise den til skolen. Hun fikk ikke lov til å bekjentliggjøre dette ved å publisere opplysningene i avisen, eller lignende.

²⁵ Olsen 1998, s. 286-287.

²⁶ Som nødvendige artikler som klær, penger og pass.

²⁷ RA, Rikspolisjefens arkiv, sak 1007, ”Tyskertøser”, i et notat til Flyktningkontoret, 21. september 1944.

²⁸ RA, Hovedøyaarkivet, 225-04 og 226-04.

²⁹ Olsen 1998, s. 260.

³⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 216-04 og 271-04.

³¹ Tyskerjenten kunne for eksempel hevde at hun bare hadde snakket med menn i tysk tjeneste et par ganger i forbindelse med at hun ble tiltalt av kollegaer, mens et eller flere vitner hevdet at vedkommende hadde hatt omgang med menn i tysk tjeneste i langt større målestokk, se RA, Hovedøyaarkivet, 229-04 og 255-04.

Olsen understreker at det ikke ble tatt individuelle hensyn i disse sakene. Således ble også svært unge kvinner avvist.³² Den strenge praksisen, skyldtes nok at norske myndigheter fryktet for å bli kritisert for å tilhøre den såkalte silkefronten.³³ For eksempel ble det presisert at et hjem for avviste kvinner i Sverige ”bør kalles arbeidsleir og ikke skole”,³⁴ og justisministeren ønsket en streng behandling av tyskerjenter i Sverige under okkupasjonen, og begrunnet dette i at Hjemmefronten krevde det.

En annen gruppe kvinner som også kunne bli ansett som unasjonale, var de kvinnene som hadde giftet seg med menn i tysk tjeneste.

Myndighetenes syn på norsk-tyske ekteskap

For å kunne inngå et norsk-tysk ekteskap³⁵ under andre verdenskrig, måtte de forlovede levere en ekteskapssøknad til tyske myndigheter.³⁶ Den byråkratiske prosessen kunne imidlertid ta årevis, og av de som rakk å få søknaden behandlet under krigen, var det dessuten mange som fikk avslag. Olsen antar at kun 4-500 norsk-tyske par lyktes i å gifte seg i løpet av krigen.³⁷

Etter frigjøringen, var det derimot norske og allierte myndigheter som behandlet disse ekteskapssøknadene. Etter mye fram og tilbake, godtok de allierte norsk-tyske ekteskap i stor utstrekning fra og med sommeren 1945.³⁸ Justisdepartementet uttalte at ”fra norsk side er man jo interessert i at flest mulig av disse kvinnene blir gifte og kommer seg av gårde.” Norsk-tyske ekteskap ble normalt bare tillatt dersom mannen fremdeles var i Norge, og det ble følgelig sendt ut instruks om at menn med ekteskapsplaner ikke skulle hjemsendes før de var blitt gift.³⁹ Det kunne likevel være utfordrende for kvinnene å oppspore sin forlovede, som

---

³² Så lenge hun var over den kriminelle lavalderen på 16 år, se Olsen 1998, s. 258.

³³ Altså de som ble beskyldt for å behandle landssvikere med silkehansker.

³⁴ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 259-260 og s. 445.

³⁵ Jeg definerer dette som ekteskap som ble inngått mellom tyskerjenter og menn i tysk tjeneste.

³⁶ Hitler kom med en forordning om ekteskap av 28. februar 1941, som åpnet for at menn i tysk tjeneste kunne søke om å få innvilget ekteskap med blant annet norske kvinner.

³⁷ Olsen 1998, s. 175.

³⁸ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 303-306.

³⁹ Olsen 1998, s. 317-318.

enten var plassert i en eller annen krigsfangeleir,⁴⁰ eller hadde blitt hjemsendt ved en feiltakelse.⁴¹

Olsen antar at det var mellom 1000 og 3000 norsk-tyske ekteskap som ble inngått innen de siste mennene som var i tysk tjeneste ble hjemsendt i 1947, selv om han understreker at tallene er usikre.⁴² Kvinnene som giftet seg med menn i tysk tjeneste, ble som oftest plassert i de tyske krigsfangeleirene, mens de ventet på å reise til hans hjemland.

Endringer i Statsborgerloven

Dersom en kvinne giftet seg med en mann i tysk tjeneste, og deretter forlot Norge, mistet hun sitt norske statsborgerskap. § 8 i den gjeldende Statsborgerloven av 1924, sa nemlig at ”norsk statsborgerrett tapes av den som blir statsborger i et annet land. Bor han i riket, inntreer tapet først, når han flytter ut av riket.”⁴³ Det nye med denne Statsborgerloven, i forhold til den gamle Statsborgerloven av 1888, var annet punktum.⁴⁴ Nå mistet ikke kvinnen lenger sitt norske statsborgerskap umiddelbart, hvis hun giftet seg med en statsborger fra et annet land, men først i det hun eventuelt flyttet ut av Norge.

Norske statsborgere kunne imidlertid ikke utvises fra Norge.⁴⁵ Følgelig ble Statsborgerloven endret, for å kunne utvise dem som hadde giftet seg med menn i tysk tjeneste, men fremdeles oppholdt seg i Norge. Endringene kom først i form av ”Provisorisk anordning av 17. august 1945, om lov om tillegg til Statsborgerlovgivningen.” Denne anordningen ble gjort til gjeldende lov, med visse endringer. Anordningen bestod bare av to små paragrafer, hvorav § 2 sa at den som fra 9. april 1940 til krigen var over⁴⁶ ”har ervervet statsborgerrett i fiendtlig stat, taper sin norske statsborgerrett uten hensyn til bestemmelsen i § 8 annet punktum.” Med andre ord mistet de kvinnene som hadde inngått norsk-tyske ekteskap etter 9. april 1940 sitt

---

⁴⁰ Mange kvinner besøkte for øvrig sin forlovede i tyskerleire uten den nødvendige tillatelse fra norske myndigheter, og dette endte ofte med at hun ble internert av norske myndigheter i en kortere eller lengre periode, se kapittel 5.

⁴¹ Olsen 1998, s. 318-320.

⁴² Olsen 1998, s. 316. Dette tallet stammer i følge Olsen blant annet fra Ot. prp. nr 48, (1988-1989), men han presiserer at det er uklart hva dette anslaget opprinnelig bygger på; Hjeltnes anslår antallet til rundt 1000, se Hjeltnes 1986, s. 63.

⁴³ Siteret i Ot. prp. nr 136, (1945-46). På denne tiden var dette en vanlig, internasjonal praksis.

⁴⁴ Altså setningen som starter med ”Bor han [...]”.

⁴⁵ Olsen 1998, s. 303.

⁴⁶ Den tyske kapitulasjonen gjorde ikke at krigen var over, i juridisk forstand, se Ot. prp. nr 136, (1945-46).

norske statsborgerskap, selv om de fremdeles bodde i Norge, og de kunne dermed utvises fra landet.⁴⁷

Jens Chr. Hauge⁴⁸ holdt et foredrag for Stortinget, i forbindelse med den foreslåtte endringen i Statsborgerloven. Argumentene hans, som så vidt jeg kjenner til ikke ble tilbakevist fra de øvrige Stortingsrepresentantene,⁴⁹ gir oss innsyn i lovgivernes holdninger til tyskerjenter.

Hauge påstod at tyskerjentene hadde sviktet, og at de hadde vakt alminnelig forbitrelse, samt at de som hadde inngått norsk-tyske ekteskap utgjorde ”et særskilt problem”. Han hevdet videre at § 8, annet punktum ”særlig under de forhold som en okkupasjon fører med seg, kan virke støtende på den alminnelige rettsfølelse.” Med andre ord argumenterte Hauge med at det var et språk mellom loven og folks rettsfølelse, og at loven følgelig måtte endres, noe som da også ble gjort. Ikke desto mindre møtte disse forandringene en viss motbør.

Kritikk av endringene i Statsborgerloven

Den nye Statsborgerloven av 1946 ble oppfattet som sterkt kvinnediskriminerende fra enkelte kanter, ikke minst fra Norske Kvinners Nasjonalråd,⁵⁰ som reiste flere innvendinger mot denne.⁵¹ Først og fremst støttet de kvinnene som hadde inngått norsk-tyske ekteskap, og uttrykte eksplisitt at disse kvinnene ikke hadde opptrådt uverdige. Videre hevdet de at dette var et eksempel på at en legal forbindelse med okkupasjonsmakten, ble straffet strengere enn det illegale forbindelser ble.

En annen, og svært alvorlig, innvending mot denne provisoriske anordningen, og den følgende endringen i Statsborgerloven, var at forandringene i praksis fikk tilbakevirkende kraft. Den provisoriske anordningen ble som sagt utferdiget i august 1945, men gjaldt fra 9. april 1940. Justisdepartementet, sa Hauge, antok at det fra Grunnlovens side ikke kunne reises innvendinger mot forslaget, og hevdet at Grunnlovens § 97 ikke ga statsborgerretten noen absolutt beskyttelse mot inngrep ”som er nødvendige av samfunnsmessig art.”

---

⁴⁷ Mange av dem ble dessuten feilinformert om konsekvensene av å inngå norsk-tyske ekteskap, se Olsen 1998, s. 307.

⁴⁸ Hauge var forhenværende leder av Milorg, og på dette tidspunktet forsvarsminister i Gerhardsens andre regjering. Samtlige av Hauges argumenter som jeg gjengir er hentet fra Ot. prp. nr 136, (1945-46).

⁴⁹ Kun en Stortingsrepresentant stemte i mot de foreslåtte lovendringene, i følge Olsen 1998, s. 308.

⁵⁰ Som var, og er, et samlende råd for en rekke kvinnesaksforeninger i Norge, se kapittel 2.

⁵¹ Det følgende er hentet fra Hauges gjengivelse av et brev de skrev, referert i Ot. prp. nr 136, (1945-46).

Hauge uttalte videre at:

Det er imidlertid lite rimelig at norske kvinner som under krigen har inngått ekteskap med tyskere her i landet, fortsatt må betraktes som norske borgere så lenge de ikke har forlatt landet. Størsteparten av disse gifte kvinner har ved sin omgang med okkupasjonsmaktens soldater og tjenestemenn opptrådt på en høyst uverdigg måte. [...] Og det er meget ønskelig at de forlater vårt land så snart som mulig. [...] Etter departementets mening har hun [...] ikke lenger noe rimelig krav på den beskyttelse som norsk statsborgerrett medfører. Myndighetene bør ha adgang til å sende henne til Tyskland sammen med mannen når det ikke kan reises avgjørende innvendinger mot et slikt skritt.⁵²

Han brukte altså uttrykk som ”antar”, ”bør”, og ”rimelig”. Han argumenterer i bunn og grunn med at disse kvinnene ikke fortjente å bli værende her, da de hadde ”opptrådt på en høyst uverdigg måte”, og derfor burde myndighetene kunne endre Statsborgerloven og utvise dem fra landet.

Riktignok inneholder jus en del tolkning, men det å tolke loven så innskrenkende som Hauge gjør her, virker å være i strid med dagens – og datidens - rettsprinsipper. Olsen hevder da også at jurister reagerte på at bestemmelsen ble gitt tilbakevirkende kraft, og på at kvinnene ikke fikk prøvd utvisningene for noen domstol.⁵³ Jeg kjenner imidlertid ikke til at det kom noen sterk kritikk fra våre ledende jurister. Tvert i mot har jeg inntrykk av at den generelle stemningen var slik at man så gjennom fingrene med en noe tvilsom lovtolkning, for å oppnå det man ønsket, nemlig å kunne utvise de kvinnene som hadde inngått norsk-tyske ekteskap fra landet.

En kvinne som var blitt fratatt sitt norske statsborgerskap, klaget vedtaket helt til kongen i statsråd, uten å få medhold. Foredraget der myndighetene argumenterte for det endelige avslaget, ble attpåtil gradert.⁵⁴

Humanitære hensyn

Så vidt jeg kan forstå, tok riktignok departementet humanitære hensyn i en god del saker. For eksempel ble det gitt oppholdstillatelse i Norge til de kvinnene som ikke lenger var gift.⁵⁵

---

⁵² Ot. prp. nr 136, (1945-46).

⁵³ Olsen 1998, s. 308.

⁵⁴ I følge Synnøve Taftø, tidligere ambassadesekretær i Øst-Tyskland, se *Krigsbruder*, NRK-TV, 30. november 1988.

Videre åpnet den norske regjeringen, i oktober 1945, for å gi norskfødte kvinner midlertidig oppholdstillatelse, dersom ”hennes [og barnas] liv og helse kommer i alvorlig fare ved å bli i Tyskland.”⁵⁶

Vi hadde med andre ord en situasjon der norsk-tyske ektepar ble utvist fra landet, samtidig som myndighetene tillot en del kvinner å returnere til Norge på humanitært grunnlag, vel og merke uten ektemannen. Olsen mener derfor at statlige myndigheter i hovedsak balanserte mellom hensynet til kvinnen og barnas interesser, og utbredte negative holdninger i befolkningen. Omtrent en tredjepart av søknadene om å få reise tilbake til Norge, skal ha blitt innvilget.⁵⁷ Danmark gjorde for øvrig tilsvarende endringer i Statsborgerloven. Sammenlignet med danske myndigheter, som aksepterte nesten alle som ønsket å returnere til Danmark,⁵⁸ var derimot praksisen fra norske myndigheter nokså restriktiv.

Den norske Statsborgerloven ble for øvrig endret på nytt allerede i 1950. Etter som lovgiverne hadde oppnådd det de ønsket – nemlig å bli kvitt de kvinnene som hadde inngått norsk-tyske ekteskap, hadde ikke lovendringene som ble gjort i 1946 lenger noen funksjon, og ble derfor opphevet.⁵⁹

Et forbud mot å omgås fienden?

En provisorisk anordning som i liten grad har blitt trukket inn i debatten, er ”Provisorisk anordning av 15. desember 1944, om straff for visse handlinger begått i krigstid.”⁶⁰ Den sa at så lenge Norge var i krig, kunne man straffes med bøter eller fengsel inntil ett år, dersom man oppholdt seg på forbudt område, eller uten særskilt tillatelse hadde direkte eller indirekte forbindelse med fienden. Brudd på bestemmelsene skulle fremmes for en domstol, særdomstol, eller krigsrett. Mange tyskerjenter som var på besøk i krigsfangeleire ble rammet av denne provisoriske anordningen, dersom de ikke hadde innhentet den nødvendige tillatelsen. I en del tilfeller ble de bøtelagt, mens andre ble internert, noe jeg kommer tilbake

---

⁵⁵ Ot. prp. nr 136, (1945-46). Jeg antar at disse kvinnene normalt fikk tilbake sitt norske statsborgerskap etter hvert.

⁵⁶ Olsen 1998, s. 383. Riktignok måtte pårørende betale reisen til Norge. Oppholdet var i teorien kun midlertidig, men i praksis fikk trolig disse kvinnene bli i Norge.

⁵⁷ Olsen 1998, s. 385-386, refererer til Haugesunds avis 16. juli 1947, men påpeker at det er vanskelig å finne god dokumentasjon; Warring 1994a, s. 145-146.

⁵⁸ Med unntak av dem som hadde drevet med nazistisk virksomhet eller lignende. Warring 1994a, s. 145.

⁵⁹ I følge denne loven kunne de kvinnene som hadde mistet sitt norske statsborgerskap igjen bli norske statsborgere, dersom de flyttet tilbake til Norge innen utgangen av 1955, se Warring 1994a, s. 146.

⁶⁰ Jeg minner om at Norge, i juridisk forstand, fremdeles var i krig. Det følgende er fra § 1 e) og § 1 k).

til i neste kapittel. Derimot er det mer uklart hvordan lovteksten ble tolket angående ”direkte eller indirekte forbindelse med fienden.” Dersom loven hadde blitt tolket som at det faktisk eksisterte et forbud for tyskerjenter å omgås menn i tysk tjeneste hadde vi vel kjent til det, da det hadde blitt henvist til denne bestemmelsen, snarere enn til politianordningen og helseanordningen, som vi skal se i neste kapittel.

Dersom enhver form for omgang med menn i tysk tjeneste hadde vært forbudt, ville jo loven ha kunnet ramme store deler av den norske befolkningen, kvinner som menn. Dette var trolig ikke lovgivernes intensjon. For å få svar på hvordan lovgiverne mente loven skulle tolkes, er det nødvendig å gå til forarbeidene til loven, men disse har jeg ikke funnet. Heller ikke har jeg kunnet bekrefte opplysninger om at anordningen skal ha blitt endret 3. august 1945, da jeg ikke har funnet noen revidert utgave. Jeg antar likevel at denne provisoriske anordningen ikke ble tolket som at det var forbudt å ha omgang med menn i tysk tjeneste. Dersom jeg tar feil, betyr det at det faktisk fantes et lovgrunnlag å dømme tyskerjentene på, stikk i strid med den rådende oppfatningen blant forskerne.

Sammendrag

Fra april 1940 til november 1945 utferdiget norske regjeringer en rekke provisoriske anordninger som gikk ut over begrensningene i Grunnlovens § 17. Likevel godkjente Høyesterett disse midlertidige lovene, grunnet den ekstraordinære situasjonen som hadde oppstått i og med den tyske okkupasjonen.

Med bakgrunn i en provisorisk anordning, nemlig tjenestemannsanordningen, risikerte tyskerjenter som var offentlige tjenestemenn å bli fradømt sine stillinger. Andre tyskerjenter ble nektet adgang til en del undervisningsinstitusjoner med den begrunnelsen at de var unasjonale. Også hundrevis av tyskerjenter som hadde flyktet til Sverige ble avvist av norske myndigheter med en tilsvarende begrunnelse. Statsborgerloven ble endret for å kunne utvise kvinner som hadde inngått et norsk-tysk ekteskap fra landet, og endringene må sies å ha fått tilbakevirkende kraft, og er et eksempel på at tyskerjentene ikke alltid ble behandlet i tråd med rettsstatens idealer, selv om departementet tok humanitære hensyn og lot en god del av dem returnere til Norge.

Også i neste kapittel, som handler om internering av tyskerjenter, er det to provisoriske anordninger som står sentralt.

Kapittel 5

Internering – en straff eller et nødvendig tiltak?

Fra mai 1945 til april 1946, ble tusenvis av kvinner internert i Norge. Noen av dem ble plassert i provisoriske lokaler og ble løslatt etter få dager, mens andre måtte tilbringe over seks måneder i statlige interneringsleire. Internering er en frihetsberøvelse som ikke defineres som straff i juridisk forstand, følgelig ble ingen dømt til internering. Samtidig mistet de muligheten til å bli frikjent. I dette kapitlet vil jeg drøfte om interneringen likevel var en form for straff, og i så fall et klart brudd på et meget sentralt rettsprinsipp, nemlig at ingen skal straffes uten dom, og ingen skal dømmes uten lov.

Interneringen ble normalt begrunnet ut i fra en av to provisoriske anordninger, nemlig politianordningen¹ eller helseanordningen.² Politianordningen ga politiet myndighet til å internere ”unasjonale”, for å beskytte dem mot gatas justis. Med rettslig grunnlag i helseanordningen kunne helsemyndighetene internere ”smittfarlige”, som et tiltak mot spredning av kjønnsykdommer. Med andre ord kunne tyskerjenter interneres både for å beskytte dem mot samfunnet, og for å beskytte samfunnet mot dem.

De mest sentrale paragrafene i disse anordningene vil bli analysert senere i kapittelet, i tillegg til forvaltningens praksis. Derimot beskriver jeg ikke interneringen av tyskerjenter i Sverige.³ Jeg omtaler heller ikke dem som hadde giftet seg med menn i tysk tjeneste og som ble internert i krigsfangeleire, i påvente av transport til hjemlandet hans.

---

¹ Provisorisk anordning av 26. februar 1943, om polititjenesten i Norge under krig. Endret 26. februar 1945 og 28. mars 1945. Heretter kalt politianordningen.

² Provisorisk anordning av 12. juni 1945, om åtgjerder mot kjønnsykdommer, heretter kalt for helseanordningen. Legg merke til at denne ble utferdiget etter at mange kvinner allerede hadde blitt internert.

³ Bare noen få tyskerjenter ble internert i Sverige under krigen, men derimot ble samtlige 400 internert der en periode etter frigjøringen, før de ble sendt tilbake til Norge, i følge Olsen 1998, s. 286-287.

Interneringens karakter

Olsen hevder at interneringen av kvinner startet nokså umiddelbart etter frigjøringen, og var meget omfattende. Politiet skal ha internert 1000 kvinner bare i Oslo, i løpet av mai måned.⁴ Olsen drøfter ikke hvor mange av de internerte kvinnene som var tyskerjenter, men mine kilder viser at det var et overveldende flertall, selv om det også fantes noen få unntak.⁵ De aller fleste av dem ble internert med hjemmel i politianordningen,⁶ noen i opptil 120 dager. En meget stor del av de internerte hadde blitt pågrepet i, eller i nærheten av, krigsfangeleire.⁷ De fleste av disse kvinnene lot imidlertid til å være i seriøse forhold, ofte hevdet de å være på besøk hos forloveden. Kvinner som hadde havnet i politiets søkelys etter at naboer eller andre hadde politianmeldt dem for ”omgang med tyskere”, utgjorde en annen stor gruppe av de internerte. Også flertallet av disse vil jeg karakterisere som vanlige kvinner.⁸ Riktignok ble noen av dem beskyldt for å ha ”holdt seg med tyskere i stor stil”, men dette var nok i mange tilfeller en overdrivelse.⁹ Derimot har jeg ikke funnet belegg for påstanden til medisinerne Gjestland og Gundersen om at mange av de internerte kvinnene hadde blitt innkalt av politiet på bakgrunn av registre laget under krigen over ”smittefarlige” kvinner. I følge mine kilder forekom det bare i en begrenset utstrekning.¹⁰

Selv om Helsedirektøren uttalte at ”helserådets plikt er å påse at ingen uskyldige blir internert, [...] og at ingen sitter lenger enn nødvendig”,¹¹ fattet helsemyndighetene rutinemessig beslutninger om 6 måneders interneringstid. Dette til tross for at behandlingen sjelden tok lenger enn 3 måneder. Kvinnene satt nok i mange tilfeller allerede internert, i det helsemyndighetene vedtok å internere vedkommende. For eksempel ble to kvinner internert 15. juni. Vedtaket om 6 måneders internering, med lovbe grunnelse i helseanordningen, ble imidlertid først fattet 28. september. Da kvinnene ble løslatt 20. desember, hadde de altså sittet internert i litt over 6 måneder.¹² Relativt ofte hendte det, som i denne saken, at kvinnene

---

⁴ Olsen 1998, s. 284-285. Han baserer seg på en artikkel i Morgenbladet, 30. mai 1945.

⁵ På Hovelåsen var 353 av 389 internerte kvinner klassifisert som tyskerjenter, se SAH, Korrespondanse; 298 av 304 internerte kvinner i Tromsø ble regnet som tyskerjenter, se Jørgensen 2006, s. 72; Sannsynligvis de aller fleste av de internerte på Hovedøya, se RA, Hovedøyaarkivet.

⁶ Jeg antar at omtrent 70 % av de internerte tyskerjentene ble internert med hjemmel i politianordningen, noe jeg kommer tilbake til senere i kapitlet.

⁷ Kvinnene ble pågrepet av vaktmannskapet da de manglet den nødvendige tillatelsen til å besøke leirene. Noen av dem hevdet at de bare hadde fulgt en venninne, men selv ikke kjente noen menn i tysk tjeneste.

⁸ RA, Hovedøyaarkivet, 157-08, 558-08, 636-08; RA, Sosialdepartementet, 259-Le.

⁹ RA, Hovedøyaarkivet, 170-01 og 273-02.

¹⁰ Oslo Helseråd hadde et register på omtrent 1800 mer eller mindre ”smittefarlige” kvinner, i følge Gjestland og Gundersen 1990, s. 10.

¹¹ Gjestland og Gundersen, 1990, s. 10-11.

¹² RA, Sosialdepartementet, 232-Le og 233-Le.

slapp løs lenge før interneringstidens utløp, særlig dersom de allerede hadde sittet internert en god stund før interneringsvedtaket ble fattet.

Det er for øvrig meget påfallende hvor mange av kvinnene som var registrert i Hovedøyaarkivet, som hadde hatt tysk arbeid i kortere eller lengre perioder.¹³ Trolig hadde mange av dem blitt venner eller kjærester med menn i tysk tjeneste som de møtte på arbeidsplassen. Det at kvinnene utførte arbeid for okkupasjonsmakten, kan dessuten ha utløst rykter, i tillegg til å ha vakt forargelse.¹⁴

Interneringsens omfang

Historiker og forfatter Nils Johan Ringdal, skriver at mellom 3000 og 5000 kvinner ble internert, for kortere eller lengre perioder, i løpet av 1945.¹⁵ Sigurd Senje hevder at det var ni ulike interneringsleire.¹⁶

Olsen poengterer derimot at det var svært mange interneringsleire, ikke bare ni. Han nevner omkring 30 steder der kvinner satt internert, hvorav noen var provisoriske og andre var mer permanente leire.¹⁷ Han understreker også at dette ikke er ment som noen komplett liste, og mine kilder nevner da også et par andre steder.¹⁸

Olsen argumenterer, på en overbevisende måte, for at det trolig var langt flere kvinner som ble internert etter krigen, enn de tallene som Ringdal opererer med. Ved å summere antall internerte kvinner fra Olsens funn,¹⁹ med Helgesens,²⁰ Jørgensens,²¹ og mine egne funn,²² kommer jeg til over 4 300 internerte kvinner. I tillegg kommer alle de tyskerjentene som satt internert i andre leire. På den annen side minner jeg om at ikke alle de internerte var

---

¹³ Hele 68 %, eller 563 av 824, se RA, Hovedøyaarkivet.

¹⁴ Det er mitt inntrykk av at samfunnet var mer tolerant overfor menn som utførte arbeid for okkupasjonsmakten.

¹⁵ Ringdal 1987, s. 186. Han oppgir imidlertid ikke hvordan han har kommet fram til dette tallet.

¹⁶ Senje 1986, s. 35.

¹⁷ Olsen 1998, s. 285-286.

¹⁸ Grinner, i nærheten av Grue, se SAH 153-H; En leir i Moss, kalt Malakoff, se RA, Hovedøyaarkivet, 641-08.

¹⁹ Omtrent 2600, se Olsen 1998, s. 285-286. Dette er eksklusive internerte i Tromsø, på Hovelåsen og på Hovedøya, der jeg baserer meg på nyere forskning foretatt av henholdsvis Jørgensen og meg selv.

²⁰ Opptil 166 internerte i området rundt Molde, se Helgesen 1990, s. 288.

²¹ 304 internerte kvinner i Tromsø, se Jørgensen 2006, s. 72.

²² Offisielle tall for internerte kvinner på Hovedøya var på 1100, men de som var der svært kort tid var da ikke registrert, se kapittel 1. Følgelig var det flere enn 1100 kvinner som satt internert på Hovedøya; 210 internerte tyskerjenter på Hovelåsen, i tillegg til de 143 som kom til Hovelåsen fra Ljanskollen eller Hovedøya, se SAH, Korrespondanse, usignert brev fra 1956 til politimesteren i Kongsvinger, trolig skrevet av bestyrer Berven.

tyskerjenter, og at noen satt internert på flere ulike steder, og derfor kan ha blitt dobbeltregistrert.

Da Olsen undersøkte et tilfeldig fylke, Østfold, kom han fram til at minst 800 kvinner ble internert bare der, noe som tilsvarer om lag 14 000 på landsbasis.²³ I hvilken grad er så Olsens funn fra Østfold representative? Fylket skiller seg ikke ut på statistikken over dømte for landssvik, verken for kvinner eller menn, men er derimot noe overrepresentert når det gjelder medlemskap i Nasjonal Samling.²⁴ Det er likevel vanskelig å se en klar sammenheng mellom disse opplysningene og antall internerte kvinner. En viktig innvending mot Olsens generalisering, er derimot at det var enorme variasjoner mellom de ulike distriktene i Danmark.²⁵ Dersom det var tilsvarende forskjeller mellom ulike deler av Norge, kan andelen internerte i Østfold med andre ord ha vært langt større – eller mindre – enn på landsbasis. Vi må følgelig være varsomme med å generalisere funn som er basert på resultater fra kun ett område. Jeg konkluderer med at tallet på internerte kvinner i Norge sannsynligvis var langt høyere enn 5 000. Derimot er Olsens overslag meget usikkert, og muligens for høyt.

Det at langt mer enn 5 000 kvinner ble internert i Norge, virker rimelig hvis vi sammenligner med tall fra Danmark. I følge Warring var det minst 5000 fraterniserende kvinner som ble internert av motstandsbevegelsen i Danmark, før politiet gjenoppstod den 13. mai, og det ble slutt på interneringen.²⁶ Jeg finner det rimelig å anta at tallet på internerte tyskerjenter i Norge er en del høyere enn dette, da interneringen i Norge fortsatte i mange måneder, blant annet med opprettelsen av statlige interneringsleire, noe som ikke skjedde i Danmark.²⁷

Mot slutten av 1945, satt stadig færre kvinner internert, og i følge de offisielle tallene var det bare internert 368 kvinner per 1. januar 1946.²⁸ Interneringsleiren på Hovedøya ble nedlagt i månedsskiftet april-mai 1946, og dette markerte slutten på interneringen av tyskerjenter.

---

²³ Olsen 1998, s. 301.

²⁴ 2,1 % av befolkningen i "Aust-Viken" var medlem i N.S. 1. jan 1945, mot 1,7 % på landsbasis. Området omfatter Østfold og Akershus unntatt Aker, Asker, Bærum og Follo, se *Norges offisielle statistikk XI 179, Statistikk over landssvik 1940-1945*, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1954, s. 20.

²⁵ Tyskerjentene i Danmark utgjorde mellom 3 % og 66 % av de internerte, og fra 14 % til 82 % av andelen internerte kvinner. Warring 1994a, s. 166-167.

²⁶ Warring 1994a, s. 173.

²⁷ Til tross for at det fra 1940 til 1945 ble det nesten en tredobling i antall tilfeller av gonoré og en tidobling av antall tilfeller syfilis i Danmark. Warring 1994a, s. 132-133.

²⁸ Olsen 1998, s. 302. Sannsynligvis er ikke de kvinnene som satt internert i krigsfangeleire regnet med.

Internert uten hjemmel?

Cæcilie Stang, Førsteamanuensis og statsarkivar i Hamar, hevder at tyskerjentene ble internert uten lov og dom.²⁹ Jeg har allerede beskrevet hvorfor ingen ble dømt til internering, og nevnt at det fantes to provisoriske anordninger som kunne benyttes som rettslig grunnlag for å internere kvinnene. Imidlertid forekom det en god del tilfeller av at politiet arresterte³⁰ tyskerjenter, og siktet dem på feilaktig grunnlag.³¹ Ved flere av landets politikamre, antok politiet at tyskerjentene hadde begått straffbare handlinger. For eksempel skrev politibetjenter tilhørende Oslo Politikammer rutinemessig ”mistenkt for omgang med tyskere” og lignende i avhørsrapporter.³² Denne rettsvillfarelsen varte ved, og så sent som i 1946 ble tyskerjenter innkalt til politiavhør, ”mistenkt for tyskertrafikk”.³³ Disse sakene ble ofte videresendt til Landssvikavdelingen.³⁴ I sjeldne tilfeller ble tyskerjenter også internert uten henvisning til noen hjemmel.³⁵ Nokså ofte hendte det også at de ikke ble løslatt med en gang interneringstiden var over.³⁶

Likevel ble de aller fleste kvinnene internert med rettslig begrunnelse i politianordningen eller helseanordningen. Spørsmålet vi derimot bør stille, er om disse anordningene i stor utstrekning ble brukt som et påskudd for å internere kvinnene.³⁷ Jeg starter med å ta for meg politianordningen.

Innholdet i politianordningen

Rett etter frigjøringen, eksisterte det bare én provisorisk anordning som kunne begrunne internering av tyskerjenter, nemlig politianordningen. Den mest sentrale paragrafen var § 6, som sa at politiet kunne ta personer i forvaring i inntil 30 dager, hvis de fryktet at vedkommende ville bli utsatt for gatas justis, ”på grunn av formodning om unasjonalt

---

²⁹ Stang 1999, s. 18.

³⁰ Både Helgesen og Olsen bruker begrepet ”arrestasjoner”. Skillet mellom varetektsfengsling, arrestasjon og internering var nok i mange tilfeller nokså uklart.

³¹ For eksempel med henvisning til landssvikanordningen av 16. februar 1945, se Olsen 1998, s. 290-291; Molde Politikammer satt kvinner i varetekt, tiltalt for å være ”tyskertøser”, se Helgesen 1990, s. 307.

³² RA, Hovedøyaarkivet, 7-01.

³³ RA, Hovedøyaarkivet, 803-06 og 39-07.

³⁴ RA, Hovedøyaarkivet, 15-01, 168-05, 479-05 og 777-06. Sakene kunne gå mellom Sivilavdelingen og Sedelighetsavdelingen på Oslo Politikammer, og Landssvikavdelingen. Dersom verken Landssvikavdelingen eller Sedelighetsavdelingen hadde noe å utsette på kvinnene, ble de ofte internert med hjemmel i politianordningen.

³⁵ En kvinne ble sendt til Kristiansand interneringsleir vinteren 1945 etter tysk smittemelding, og satt deretter internert i 6 måneder på Hovedøya uten lovhjemmel, se RA, Sosialdepartementet, 287-Le.

³⁶ Se RA, Sosialdepartementet, 267-Le og 300-Le. Disse kvinnene satt internert i henholdsvis et par dager og noen uker etter at de egentlig skulle ha vært løslatt.

³⁷ Eventuelt ”unasjonale” menn, men det ligger utenfor rammene av denne masteroppgaven.

sinnelag”. Politiet kunne også be Justisdepartementet om at fengslingen skulle vedvare i inntil 120 dager. Det at lovteksten bruker ”fengsling” i stedet for ”internering”, er et eksempel på en svært upresis begrepsbruk. Dette er noe jeg kommer tilbake til senere i kapittelet.

Rikspolisjef Andreas Aulie uttalte om politianordningen at:

Denne ordning gjennomføres ikke spesielt av hensyn til disse personer, til tross for at en på den måte kan komme til å verge uskyldig mistenkte mot forulempelse. Det viktigste hensyn er å kunne fjerne foranledningen til mulige opptøyer og å forebygge uroligheter.³⁸

Myndighetene fryktet altså uroligheter som følge av aggresjon mot tyskerjentene, og løsningen ble da å internere dem. Rikspolisjefens uttalelse beskriver det å beskytte uskyldig mistenkte, nærmest som en gunstig bieffekt. Det å verne kvinner som var ”skyldig” i å ha et forhold til menn i tysk tjeneste, ble vel ansett som enda mindre viktig.

Det at politiet kunne internere personer som de fryktet ville bli utsatt for gatas justis, basert på en antakelse om at de hadde et såkalt unasjonalt sinnelag, åpnet for en vurdering som i stor utstrekning var basert på skjønn, noe som således ga forvaltningen mye makt.

Politianordningen - et påskudd for internering?

Olsen beskriver hvordan politiet internerte tyskerjenter med hjemmel i politianordningen, og begrunnet vedtaket med ”omgang med tyskere”, ”siktet tyskertøs”, eller lignende. Han tolket dette som at kvinnene på ingen måte i noen direkte fare, og at politianordningen ble brukt som et påskudd for interneringen.³⁹ I andre tilfeller fortsatte politiet å internere tyskerjenter, bare med en ny begrunnelse. Olsen forteller om en kvinne som ble internert i 40 dager uten at det ble henvist til noen lovbe grunnelse. Senere ble hun internert på nytt, denne gang ble politianordningen brukt som rettslig grunnlag. I noen saker anmodet politiet helsemyndighetene om internering, med hjemmel i helseanordningen, men fikk avslag. En del av disse kvinnene ble likevel internert, men med lovbe grunnelse i politianordningen. “Da hun ikke har vært venerisk syk har man ingen lovhjemmel [i helseanordningen] for internering. En tør derfor be om internering med hjemmel i politianordningen”, het det for eksempel i en slik sak.⁴⁰

---

³⁸ Aulie 1946. Han henviste her til forarbeidene til politianordningen.

³⁹ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 287-288.

⁴⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 1-01; Se også RA, Hovedøyaarkivet, 263-02, 370-02 og 377-05, for lignende saker.

Ettersom de aller fleste klippeaksjonene forekom i mai 1945, antar jeg at behovet for beskyttelse var sterkt avtagende ut over året, men politianordningen ble like fullt benyttet i stor utstrekning. Politisjefen i Ski, for eksempel, skrev om en kvinne at hun hadde “følge med tyske soldater på gaten. Tenker på å forlove seg med tysk soldat. [...] Hennes forhold bør anmeldes.” Til tross for at dette ikke var straffbart, og ingen ting tydet på at hun hadde behov for beskyttelse, vedtok Justisdepartementet, under tvil, å internere henne i 60 dager, så sent som i november 1945.⁴¹ En annen kvinne ble internert enda senere, nemlig i februar 1946, og politiet henviste også her til politianordningen, med begrunnelsen ”samkvem med tyskere, pågrepet i leir”.⁴² Det er mange slike eksempler som viser at politianordningen i mange tilfeller ble brukt som et rent påskudd for internering.

Rikspolisjef Aulie skal ha uttalt at politiet mente det ville være vanvittig å internere kvinner som hadde ”hatt forhold til en tysker [...] sammen med gatepiker og angivere.”⁴³ Dette står til en viss grad i kontrast med den forrige uttalelsen jeg refererte fra Aulie. Dersom han faktisk ikke ønsket å internere disse kvinnene, ble det like fullt gjort. Mine kilder gir nemlig svært mange eksempler på at kvinner ble internert, selv om de oppga at de bare hadde hatt forhold til en eller to menn i tysk tjeneste.⁴⁴ Rikspolisjefen og forvaltningen kan altså ha vært uenige i synet på hvem som burde interneres. Følgende sak illustrerer dette: en advokat begjærte en klient løslatt. Hun var forlovet med en østerriker, og satt internert med hjemmel i politianordningen, selv om hun tilsynelatende ikke befant seg i noen form for fare. Oslo Politikammer insisterte likevel på å holde henne internert, derimot besluttet Kriminalkontoret, på vegne av Rikspolisjefen, å løslate henne straks.⁴⁵

Det hendte riktignok at tyskerjenter ble internert som følge av en direkte truende situasjon.⁴⁶ Olsen beskriver for eksempel et tilfelle der folkemengden begynte å bli farlig aggressiv ovenfor en kvinne, og hjemmestyrkene fant det følgelig nødvendig å ta henne med seg, for å beskytte henne.⁴⁷ Også noen kvinner i mitt materiale uttalte, etter nærmere samtale med

---

⁴¹ RA, Hovedøyaarkivet, 95-01.

⁴² RA, Hovedøyaarkivet, 81-03.

⁴³ Sitert av en advokat som viste til en pressekonferanse som Rikspolisjefen holdt sommeren 1945, se RA, Hovedøyaarkivet, 259-02.

⁴⁴ Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 3-01, 4-01 og 27-01.

⁴⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 259-02.

⁴⁶ Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 239-02 og 240-02. Begrunnelsen for interneringen var her ”Egen beskyttelse, tyskertøs.”

⁴⁷ Olsen 1998, s. 287.

politiet, at de ønsket å bli internert, da de fryktet tvangsklipping eller andre represalier.⁴⁸ De kvinnene som åpenbart trengte beskyttelse, utgjør imidlertid kun en forsvinnende liten andel av de internerte kvinnene i mitt materiale. Heller ikke de mange kvinnene som ble internert på bakgrunn klagebrev til politiet, lot til å befinne seg i noen direkte fare.⁴⁹ Likevel ble også disse tyskerjentene i mange tilfeller internert, med hjemmel i politianordningen. Det ble også to andre kvinner, med begrunnelsen "da det er å frykte at de begge ville vende tilbake, [til krigsfangeleiren] hvis vi sendte dem hjem".⁵⁰ Interneringen ble altså gjort for å hindre dem adgang til krigsfangeleiren, ikke for å beskytte dem. Også i dette tilfellet ble politianordningen med andre ord brukt som en unnskyldning for å internere tyskerjenter.

Jeg har i dette kapitlet gitt eksempler på at politianordningen kunne være et rent påskudd for internering, noe som for øvrig samstemmer godt med Jørgensens funn fra Tromsø-området.⁵¹ Mitt inntrykk er at forvaltningen internerte tyskerjenter som ble oppfattet som unasjonale – eller, som vi skal se, umoralske - uten å vurdere hvorvidt de var utsatt for fare eller ikke.⁵² Dette var muligens i tråd med den første uttalelsen som jeg siterte fra Rikspolitisjefen, og kanskje myndighetene også fryktet å bli kritisert for at de ikke foretok seg noe med tyskerjentene.⁵³ Også i Danmark ble beskyttelsesgrunner brukt som et rent påskudd til å internere tyskerjenter, som ble internert med begrunnelser som "forlovet med tysk soldat", eller rett og slett "feltmadrass".⁵⁴

Det er også interessant å merke seg at okkupasjonsmaktens anordning om frihetsberøvelse av 25. mars 1943, hadde visse paralleller til politianordningen. I denne NS-loven var nemlig mistanke nok til å sette noen i rettslig forvaring uten bevis eller dom.⁵⁵ Som vi skal se, hadde også helseanordningen tatt opp i seg elementer av en NS-lov.

---

⁴⁸ Kvinnene var innkalt til politiavhør, og noen av dem opplyste først at de ikke ønsket å bli internert. Det kan diskuteres i hvilken grad det var snakk om en reell frivillighet, se SAH, 74-H, 104-H, 133-H, 151-H og 164-H.

⁴⁹ RA, Hovedøyaarkivet, se for eksempel 92-01 og 253-02.

⁵⁰ SAH 115-H og 116-H.

⁵¹ Jørgensen 2006, s. 71.

⁵² SAH, Korrespondanse, begrunnelsen for internering av 78-H, 82-H, 101-H, 103-H, 104-H, 109-H.

⁵³ Myndighetene hadde selv bidratt til å skape en forventning om at tyskerjentene ville bli straffet, se blant annet Øksnevad 1946, s.18-19, som jeg siterte i kapittel 2.

⁵⁴ Warring 1994a, s. 168.

⁵⁵ Grøtnæs 1986, s. 5.

Bakgrunnen for helseanordningen

Behandlingen av kjønnssykdommer før andre verdenskrig var både vanskelig og usikker, understreker Elisabeth Koren i sin hovedoppgave.⁵⁶ Kjønnssykdommer ble visstnok ansett som en trussel mot hele samfunnet, derfor ønsket myndighetene å kunne iverksette tvangsmessige tiltak. Med Sunnhetsloven av 1860, fikk myndighetene anledning til å tvangsbehandle venerisk syke, dersom det var grunn til å frykte at vedkommende ville smitte andre.⁵⁷ Her måtte helsemyndighetene gjøre en vurdering av den sykes seksualvaner, med andre ord kom det et moralsk aspekt inn. I praksis var det likevel meget sjelden at noen ble tvangsinnlagt.

Under andre verdenskrig var det imidlertid en sterk økning av kjønnssykdommer, både i krigførende og okkuperte land, ikke minst i Norge.⁵⁸ Politi og helsemyndigheter samarbeidet med tysk sikkerhetspoliti, og drev oppsøkende virksomhet ut over hva det fantes hjemmel for.⁵⁹ I Oslo, for eksempel, foretok de razziaer på restauranter og kaféer der det var vanlig at menn i tysk tjeneste møtte norske kvinner. Mer eller mindre samtlige tilstedeværende kvinner ble deretter kjørt i politibiler til Oslo Helseråd, som registrerte personalia, og deretter undersøkte om de var smittet av kjønnssykdom. En betydelig andel av dem var faktisk smittet.⁶⁰ Disse ble innlagt til behandling på Ullevål Sykehus, og risikerte å bli internert i ukevis både før og under behandlingen.⁶¹ Menn i tysk tjeneste som ble smittet med kjønnssykdom, pliktet dessuten å oppgi smitekilden. Den de oppga, viste seg likevel ofte å være frisk.⁶² Ebba Drolshagen hevder at det å bli registrert som smittekilde, var det samme som å bli registrert som prostituert.⁶³ Etter frigjøringen ble mange kvinner internert som en følge av at de hadde blitt "tatt i razzia", eller hadde blitt anmeldt som smittekilde, til tross for

---

⁵⁶ Det følgende er fra Koren 2003, s. 41-45; Om behandling av kjønnssykdom, se Gjestland og Gundersen 1990.

⁵⁷ § 21 i Sunnhetsloven sa at: "Personer der lider av ondartede sykdommer, hvis videre utbredelse er å befrykte, skal [...] la seg behandle på et sykehus, [...]".

⁵⁸ Antall meldte tilfeller av syfilis blant kvinner i Oslo steg for eksempel fra 16 i 1939, til 430 i 1944. Gjestland og Gundersen 1990, s. 10; Økningen i antall meldte tilfeller av syfilis og gonoreé på landsbasis var på 47,5 % fra 1939 til 1944, se Stortingsmelding 38, (1945-46); Økningen var størst for syfilis, som var vanskeligere å behandle, og dessuten en farligere sykdom enn gonoreé, i følge Qvigstad m. fl. 1983, s. 15-19 og 28-32. Denne økningen gjorde at man var omtrent tilbake på det samme nivået som rundt århundreskiftet.

⁵⁹ Ringdal 1987, s. 179.

⁶⁰ 212 av 717 kvinner i 1943, altså nesten 30 %, i følge Gjestland og Gundersen 1990, s. 8-9.

⁶¹ Ringdal 1987, s. 178.

⁶² OH, perm merket *Tysk*.

⁶³ Drolshagen 1999, s. 115. Jeg er usikker på om hun kun tenker på de som faktisk var smittet.

at de hadde vist seg å være friske.⁶⁴ Jeg tror det er slike eksempler Kjersti Ericsson tenker på når hun hevder at ”moralsk og medisinsk smittefare veves sammen.”⁶⁵

Som sagt var behandlingen av veneriske sykdommer både kostbar,⁶⁶ svært tidkrevende, og dessuten ikke alltid vellykket.⁶⁷ NS-myndighetene påstod for øvrig at en del prostituerte sirkulerte mellom gaten og sykehuset, og således stadig la beslag på kostbare behandlingsplasser.⁶⁸ Følgelig vedtok de i 1944 en lov som ga helsemyndighetene fullmakt til å plassere friske personer på hjem i opptil to år, dersom de hadde hatt veneriske sykdommer og ”igjen vil kunne bli smittefarlig og deretter overføre kjønnssykdom til andre.”

Etter frigjøringen oppfattet også norske, lovlig valgte, myndigheter den sterke økningen i veneriske sykdommer, som et reelt problem. Helsedirektør Karl Evang hevdet at det var nødvendig å reagere raskt, og at dette var årsaken til at Nygaardsvold-regjeringen utferdiget helseanordningen i juni 1945.⁶⁹ Videre mente han at et stort antall kvinner ”av en type som ikke kan antas å ta noen omsyn” utgjorde en smitterisiko for nordmenn og allierte soldater.⁷⁰ Med andre ord var myndighetene av den oppfatning at spredningen av kjønnssykdommer utgjorde et så stort problem, at det rettferdiggjorde drastiske tiltak, nedfelt i helseanordningen.⁷¹

Helseanordningen

Helseanordningen, som er på hele åtte A5-sider, ga helsemyndighetene anledning til å iverksette tvangsmessige tiltak overfor personer som ikke ville la seg undersøke, eller behandle, for veneriske sykdommer. Anordningen inneholdt særlig en kontroversiell paragraf, nemlig § 9. Den sa at personer kunne interneres på grunnlag av frykt for at de skulle smitte

---

⁶⁴ Ved et tilfelle ble en kvinne internert i hele fem måneder, selv om hun ikke hadde vært smittet av kjønnssykdommer. Derimot hadde hun blitt tatt i razzia tre ganger. RA, Sosialdepartementet, 273-Le.

⁶⁵ Ericsson 1997, s. 57.

⁶⁶ At kostnadssiden var et problem, vises også ved at flere av paragrafene i helseanordningen beskriver finansieringsordningen for behandlingen av veneriske syke.

⁶⁷ En syfiliskur, med diverse kontroller, kunne ta opptil 3 måneder, Gjestland og Gundersen, 1990, s. 10.

⁶⁸ Det følgende er fra RA, Sosialdepartementet, *Gjenoppretting av lovlige forhold i den offentlige tjeneste under 2. verdenskrig*, i Melding av 11. august 1944, til rikets fylkesmenn, fra Innenriksdepartementet, Helseavdelingen.

⁶⁹ Aftenposten 29. juni 1945, morgenutgaven, *Kjønnssykdommene øket faretruende under okkupasjonen*.

Provisorisk regjeringsanordning vil hindre at de blir en landeplage. I følge Evang utferdiget Nygaardsvold-regjeringen færrest mulig provisoriske anordninger, inntil Gerhardsen-regjeringen tok over.

⁷⁰ Typisk nok var det kvinnene som ble ansvarliggjort for spredningen av veneriske sykdommer, ikke mennene. Visstnok presset allierte militærmyndigheter også på for å igangsette tiltak mot ”smittefarlige” kvinner, noe som kan ha bidratt til omfanget av interneringen, se Ringdal 1987, s. 186.

⁷¹ Se også Gjestland og Gundersen 1990, s. 9-10.

andre med kjønnsykdommer. Dette kunne gjøres på bakgrunn av mistanke om at de hadde kjønnsykdommer, men også dersom de allerede hadde blitt helbredet, men det var ”skjellig grunn til å frykte for at de igjen vil komme til å utsette seg for smitte og deretter smitte andre”. Denne paragrafen hadde med andre ord klare likhetstrekk med den nevnte NS-loven fra 1944.

Formuleringene i helseanordningen var, i likhet med politianordningen, så vide at det var et meget stort rom for tolkning, noe som blant annet medførte at bare kvinner ble internert. Denne forskjellsbehandlingen av kvinner og menn, mener jeg kan forklares ut i fra en tradisjon om at det i slike saker primært var kvinnene tiltakene ble satt inn mot. Samfunnet hadde nemlig en større toleranse over menns atferd, og ”en full kvinne på gaten var en sedelighetstrussel, en full mann i verste fall en ordenssak.”⁷² Når vaktmannskapet på Hovedøya klippet hull i gjerdet, for å besøke de internerte kvinnene, skyldte man da også på kvinnene: ”soldatene falt bare så altfor lett i de garnene kvinnene la ut”.⁷³ En slik kjønnsdiskriminerende praksis var imidlertid ikke verken nytt, eller særnorsk. I Sverige, for eksempel, fantes det en kjønnsnøytral lov fra 1918. Likevel ble kvinner og menn forskjellsbehandlet, blant annet ved at kvinner oftere enn menn, ble rapportert når de var venerisk syke.⁷⁴

Koren mener det eksisterte et syn der ”det var den grenseoverstridende seksuelle praksis det offentlige antok medførte risiko.”⁷⁵ Følgelig ble kjønnsykdom blant kvinner tolket som et tegn på umoral. Virgili går så langt som å hevde at dersom franske kvinner, som ble beskyldt for å ha hatt intim omgang med menn i tysk tjeneste, viste seg å ha en kjønnsykdom, ble det omtrent sett på som et fellende bevis. Var hun derimot jomfru, ble det nærmest oppfattet som at hun ikke var noen tyskerjente. Han påstår at det til og med kunne hjelpe henne til å bli frifunnet fra andre anklager, som for eksempel angiveri.⁷⁶

---

⁷² Ringdal 1987, s. 182.

⁷³ Fra en klage fra sjefen for Sedelighetsavdelingen i Oslo Politikammer, se Gjestland og Gundersen 1990, s. 14.

⁷⁴ Koren 2003, s.11, hun refererer til doktoravhandlingen til Anna Lundberg: *Care and coercion. Medical knowledge, Social Policy and Patient with Venereal Disease in Sweden 1785-1903*. Umeå Universitet.

⁷⁵ Koren 2003, s. 42.

⁷⁶ Samtlige av Virgilis påstander i dette avsnittet er hentet fra Virgili 2002, s. 208-211; En norsk kvinne som innrømmet å ha vært sammen med tyskere og ha kjælt litt ble løslatt fordi hun var ”ung og uberørt”, se SAH, Korrespondanse, under omtalen av sak 176-H.

Til tross for at helseanordningen i teorien var helt kjønnsnøytral, ble derfor tiltak som oppsøkende virksomhet og internering, nesten utelukkende rettet mot kvinner.⁷⁷

Tvangsmessige tiltak mot ”smittefarlige” kvinner?

Olsen hevder, på tilsvarende vis som Gjestland og Gundersen, at det fantes et register ”og nå ble opplysningene i dette registeret nyttet som grunnlag for å pågripe og internere tyskerjenter som i løpet av krigen hadde vært syke.”⁷⁸ I følge mine kilder, var det bare et lite mindretall av de registrerte kvinnene som ble innkalt til politiavhør etter krigen. Av 289 kvinner som Oslo Helseråd hadde registrert, var det nemlig bare et sted mellom 11 og 39 som var registrert i kartoteket til Hovedøyaarkivet, og som altså var i politiets søkelys.⁷⁹ Videre slutter Olsen at ettersom mange av de internerte var lite ”smittefarlige”, viser det enten at helsemyndighetene ønsket å straffe tyskerjentene, eller at de ikke hadde kontroll med hvordan deres egne tjenestemenn, politi og hjemmestyrkene utførte arbeidet i praksis.

Mine kilder viser at Olsen tar feil. Jeg har allerede gjort rede for at flertallet av de internerte kvinnene hadde blitt tatt i krigsfangeleire eller som et resultat av naboklager. Således var det politiet som stod bak de fleste interneringsvedtakene. Disse var hjemlet i politianordningen, og kun et fåtall av kvinnene var venerisk syke,⁸⁰ i motsetning til den offisielle versjonen.⁸¹ Saksmappene i Leirarkivet viser at 29 % av kvinnene ble internert med hjemmel i helseanordningen.⁸² Ettersom det tok tid å fatte vedtak, hadde nok mange allerede blitt internert, trolig med lovbe grunnelse i politianordningen. Gjennomsnittlig interneringstid på Hovedøya var 60 dager,⁸³ noe som også viser at det som regel ble henvist til politianordningen.⁸⁴

---

⁷⁷ Jeg har bare funnet ett eksempel på at en mann ble truet med at politiet ville hente ham, hvis han ikke møtte til kontroll for å undersøke om han hadde kjønns sykdom, se OH, perm merket *Tysk*.

⁷⁸ Det følgende er fra Olsen 1998, s. 292-293. NS-myndighetene registrerte om lag 3 000 kvinner, i følge Olsen.

⁷⁹ OH, navnene er hentet fra en perm merket *Tysk*. Det er vanskelig å fastslå det nøyaktige antallet da fødselsdatoen ikke er oppgitt i denne kilden, og mange av kvinnene oppga meget vanlige navn.

⁸⁰ Svært få av kvinnene fra Hovedøyaarkivet oppga at de var venerisk syke; Litt over 20 % av de som var internert på Hovedøya var syke, i følge Gjestland og Gundersen, 1990, s. 13-14, som mente at årsaken til at tallet ikke var høyere, var at mange av dem allerede hadde blitt behandlet; Omtrent 20 % av kvinnene som var internert på Hovelåsen hadde hatt venerisk sykdom, men av disse hadde bare litt over halyparten vært smittet i løpet av det siste året, se SAH, Korrespondanse, notat fra leirlegen E. Husebye, datert 4. oktober 1945.

⁸¹ Gundersen, bestyrer på Hovedøya, påstod overfor en besøkende franskmann at nesten alle kvinnene var smittet. Se HL, skildring skrevet 17. november 1945 av Henri Hervieu; I følge Filmavisen var omtrent 75 % av kvinnene på Hovedøya ”smittefarlige”. Se *Krigsbruder*, NRK-TV, 30. november 1988.

⁸² 52 av 180, se RA, Sosialdepartementet, Leirarkivet.

⁸³ Per 31. januar 1946, hadde 966 kvinner hatt 57 906 forpleiningsdager, altså 60 dager i gjennomsnitt, se HL, *Ang. rapport fra Statens Interneringsleir for Kvinner* [...]. (Brev til Sosialdepartementet, Hygienekontoret.)

⁸⁴ Ettersom de som ble internert etter helseanordningen oftest satt internert i mange måneder.

Derimot har jeg ikke sett at helseanordningen ble brukt som rettslig grunnlag for å internere kvinner som ikke hadde hatt kjønnssykdom. Ikke engang i tilfeller der det var snakk om kvinner som trolig var prostituerte.⁸⁵ Det er imidlertid mer uklart hvor utbredt det var å internere kvinner som bare hadde vært smittet en gang, fordi kildene svært sjelden inneholder særlig medisinske opplysninger. Derimot benyttes standardformuleringer, som at kvinnen interneres ”i henhold til § 9 [...] og innkomne opplysninger”.⁸⁶ Ved flere tilfeller nektet imidlertid helsemyndighetene å internere kvinner som bare hadde vært smittet en gang.⁸⁷ På den annen side er det også eksempler på at dette ble gjort. Adolf Hals, fullmektig på Hovedløya, uttalte for eksempel om en del kvinner som skulle interneres med lovbe grunnelse i helseanordningen, at ”de fleste har hatt venerisk sykdom ikke bare en men utallige ganger.”⁸⁸

Jeg undersøkt behandlingsprotokoller tilhørende Oslo Helseråd, for å kartlegge hvor mange av disse kvinnene, som alle ble behandlet for kjønnssykdommer under krigen, som ble internert etter frigjøringen. Det viste seg at det kun dreide seg om 16 av 978.⁸⁹ Av de som ble internert var det noen som hadde en nærmest kontinuerlig sykdomshistorie gjennom flere år, og som muligens kan karakteriseres som ”smittefarlige”. Andre hadde blitt ”tatt i razziaer”. I tillegg var det noen få som ble internert uten noen åpenbar årsak. Behandlingsprotokollene inneholder imidlertid ikke opplysninger om hvorvidt kvinnene ble internert med hjemmel i politianordningen eller helseanordningen.

Jeg forsøkte også å følge opp 30 av kvinnene som ble internert med rettslig grunnlag i helseanordningen. For to av dem eksisterer det saksmapper i Hovedøyaarkivet.⁹⁰ Den ene hadde vært smittet med kjønnssykdom minst to ganger og hatt diverse partnere,⁹¹ mens den andre ikke lot til å være særlig ”smittefarlig”. Riktignok hadde hun vært smittet av gonore i 1944, men etter det hadde hun hatt fast følge med en tysker i over ett år. Kanskje var det utslagsgivende at hun hadde blitt ”tatt i razzia” ved to tilfeller.⁹²

---

⁸⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 814-07.

⁸⁶ RA, Sosialdepartementet, 626-Le.

⁸⁷ RA, Hovedøyaarkivet, 432-05 og 1054-07; Det ble imidlertid gjort unntak, se RA, Hovedøyaarkivet, 248-02.

⁸⁸ SAH, Korrespondanse. Brev fra Adolf Hals, 30. august 1945, til Berven, bestyrer på Hovelåsen.

⁸⁹ OH, de tre behandlingsprotokollene, i følge min optelling.

⁹⁰ Fordi fødselsdatoen ikke var oppgitt i begge kildene, er det i noen tilfeller vanskelig å fastslå om kildene refererer til samme kvinne, eller to ulike kvinner som hadde samme, vanlige navn.

⁹¹ RA, Hovedøyaarkivet, 490-04 og RA, Sosialdepartementet, 276-Le.

⁹² RA, Hovedøyaarkivet, 57-01 og RA, Sosialdepartementet, 232-Le.

Internering – et passende tiltak mot ”umoral”?

I kapittel to gjenga jeg hvordan antropologen Inga Dóra Björnsdóttir beskrev behandlingen av islandske krigsbruder. Björnsdóttir hevder dessuten at det eneste tiltaket de islandske myndighetene anså som effektivt mot dem som brøt samfunnets normer, var det hun kaller for institusjonalisering. Altså det at myndighetene opprettet hjem for tenåringspiker og en arbeidsskole for ”løsaktige” kvinner.⁹³ Jeg mener at interneringen av tyskerjenter i Norge kan forstås på en tilsvarende måte, og vil i dette avsnittet gi en del eksempler.⁹⁴

Ofte fokuserte nemlig politiet mer på kvinnenens moral, enn hvorvidt hun hadde hatt veneriske sykdommer, også i de tilfellene der det var politianordningen som ble brukt som hjemmel. Et typisk eksempel, var en kvinne som ikke hadde kjønns sykdom. Likevel stod det i politirapporten, understreket med rødblyant, at hun ”hadde samleie med tysk soldat.”⁹⁵

Tyskerjenter som hadde omgang med allierte soldater etter frigjøringen, ble oppfattet som mer eller mindre løsaktige. Disse kvinnene ble nok normalt internert, og ofte med rettslig grunnlag i politianordningen.⁹⁶ Politirapportene kommenterte i disse tilfellene at vedkommende hadde hatt ”intim omgang med tyskerne under okkupasjonen. Etter freden med russerne og nå sist allierte.”⁹⁷

Warring poengterer at danske tyskerjenter, som ikke var mistenkt for å ha kjønns sykdom, i en del tilfeller ble utsatt for sexistiske avhør. De ble spurt om intime detaljer, som hvor samleiene hadde foregått, antall samleier, og hvor mange kjærester de hadde hatt, samt deres seksuelle atferd før okkupasjonen.⁹⁸ Mine kilder gir eksempler på at tyskerjenter ble tatt i razzia i en krigsfangeleir, og i politiavhøret ble de spurt om de hadde hatt samleie med sin forlovede i løpet av besøket.⁹⁹ En annen kvinne ble spurt av politiet når hun sist hadde

---

⁹³ Björnsdóttir i Ellingsen m.fl. 1995, s. 157-166.

⁹⁴ Det fantes for øvrig allerede en tradisjon for å sende unge gutter og jenter på skolehjem. En svensk studie av skolehjem, foretatt på 50- og 60-tallet, viste at for 56 % av jentene var ”seksuelt utespring” hovedårsaken til at de var sendt dit, mens tilsvarende tall for guttene var på 0 %. Se Ericsson 1997, s. 51-57.

⁹⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 663-02.

⁹⁶ For eksempel en tyskerjente som hadde vært beruset på en fest, sammen med amerikanske soldater. RA, Hovedøyaarkivet, 918-03.

⁹⁷ RA, Hovedøyaarkivet 92-01; Lignende formuleringer i RA, Hovedøyaarkivet 90-01 og 93-01.

⁹⁸ Warring 1994a, s. 175-176.

⁹⁹ RA, Hovedøyaarkivet, 22-03.

samleie med sin tyske kjæreste, som hun hadde vært sammen med i fire år.¹⁰⁰ Jeg kan vanskelig se at dette var relevante spørsmål.

Uvilje mot å internere kvinner i fast arbeid

Det var imidlertid ikke bare kvinnes moral som ble vurdert, men også deres evne til å livnære seg. Rikspolisjefen uttalte nemlig at han ikke ønsket å internere kvinner som var i fast jobb:

[...] enkelte kvinner som har hatt fast arbeid, er blitt [...] sikret på Hovedøya. Dette bør unngås for fremtiden. Sikring med hjemmel i politianordningens § 6 er ikke å betrakte som straff [...]. Dersom disse kvinner har skaffet seg arbeid og lever et regelmessig liv, ser en ingen grunn til å gripe inn på en forstyrrende og kanskje ødeleggende måte. Det kan alene bli grunn til sikring i disse tilfeller dersom det på ny kommer en anmeldelse som viser at vedkommende står i fare for å lide overlast, enten på grunn av sitt tidligere levnet, eller fordi hun søker kontakt med tyskere, eller med allierte soldater på en slik måte at det vekker forargelse.¹⁰¹

Følgelig ble det fattet en del vedtak om løslatelse på betingelse av at kvinnen kunne skaffe seg arbeid, eventuelt arbeid og bosted.¹⁰² I en rekke saker konkluderte da også politiet med at kvinnen burde løslates, hvis foreldrene var villige til å la henne bo hos dem og overta ansvaret for henne.¹⁰³ Således ble en kvinne løslatt og pålagt ”å ta opphold hos sin mor på landet.”¹⁰⁴

I flere tilfeller der de internerte kvinnene var etterspurt som arbeidskraft, ble dette godtatt som et argument, og politiet fant ”ikke [...] tilstrekkelig grunn til internering.”¹⁰⁵ En avhørsrapport understreket at den avhørte kvinnen ”har fast arbeid”,¹⁰⁶ mens en annen derimot poengterte at den mistenkte ikke hadde hatt fast bopel fra 1941 til kapitulasjonen.¹⁰⁷ Disse sakene er altså eksempler på at interneringen kunne bli sett på som et sosialt tiltak, og ikke nødvendigvis ble gjort verken for å beskytte eller straffe tyskerjentene, eller for å bekjempe kjønnsykdommer. Jeg har også funnet et par eksempler på kvinner som ba om å bli internert, da de var i akutt pengemangel, og dessuten ikke hadde noe sted å bo.¹⁰⁸ Det at også disse kvinnene ble internert, viser at forvaltningen kunne anse internering som et sosialt tiltak.

---

¹⁰⁰ RA, Sosialdepartementet, 208-Le.

¹⁰¹ Skriv fra Rikspolisjefen til Sivilavdelingen, Oslo Politikammer, datert 10. november 1945, se RA, Hovedøyaarkivet, 941-03.

¹⁰² RA, Hovedøyaarkivet, 42-01; RA, Sosialdepartementet, 229-Le.

¹⁰³ Se for eksempel RA, Hovedøyaarkivet, 120-01, 123-01, 125-01, 132-01, 133-01, 134-01; SAH 165-H.

¹⁰⁴ RA, Sosialdepartementet, 693-Le.

¹⁰⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 195-05; Se også RA, Hovedøyaarkivet 6-01, 11-01, 71-03 og 920-03.

¹⁰⁶ RA, Hovedøyaarkivet, 697-08.

¹⁰⁷ RA, Hovedøyaarkivet, 556-08.

¹⁰⁸ RA, Hovedøyaarkivet, 201-02 og 69-03.

Ledelsen på Hovedøya og Hovelåsen forsøkte dessuten å skaffe jobb til de løslatte. I et tilfelle hadde Berven, bestyrer på Hovelåsen, funnet en arbeidsgiver til en kvinne som befant seg på Hovedøya. Hun skulle egentlig sitte internert i 6 måneder, med hjemmel i helseanordningen, men Berven ba bestyrer Gundersen om å løslate henne, for "det gjelder jo snarest mulig å få anbrakt de internerte i samfunnsnyttig arbeide."¹⁰⁹ Dette viser vel at Berven ikke så på interneringen som et nødvendig helsemessig tiltak. Gundersen skal i en annen anledning ha uttalt at "ingen kan dra herfra uten å ha blitt erklært frisk. Det trengs også at deres moralske kvaliteter er forbedret, at miljøene hvor de frigitte blir sendt til blir evaluert, og er gunstig for deres oppdragelse."¹¹⁰ Her kommer tanken om institusjonalisering tydelig frem. Hva skjedde så med de kvinnene som ble oppfattet som uforbederlige? I noen tilfeller ble de faktisk sterilisert, kanskje også mot sin vilje.¹¹¹ Jeg har imidlertid lite informasjon om hvor utbredt en slik praksis var.

Internert eller fengslet?

Forskjellen på internering og fengsling er meget klar i juridisk forstand, men forvaltningens begrepsbruk og praksis utydeliggjorde dette skillet. Utenpå saksmappene til de internerte kvinnene stod det for eksempel "fange nr".¹¹² Både saksmapper og brev opererte også i mange tilfeller med begrepet "fengsling", i stedet for "internering".¹¹³ Videre ble interneringsleirene tidvis omtalt som fangeleire, eller til og med fengsler, av offentlige tjenestemenn.¹¹⁴ Kvinnene som ble løslatt fra Hovedøya, måtte skrive under på en erklæring der det stod "løslates på prøve", en formulering som gir assosiasjoner til forbrytere som løslates fra fengselet. Også strenge ordensreglementer og inngjerdede interneringsleire fører tankene til fengselsvesenet.¹¹⁵ Til tross for at kvinnene var internert, og ikke fengslet, var de

---

¹⁰⁹ SAH, Korrespondanse, brev av 11. oktober 1945 og svarbrev datert 16. oktober 1945; Adolf Hals skrev at de forsøkte å finne tyskerjenter "passende arbeide i et gunstig miljø" etter løslatelsen, se HL, i udatert brev til Sosialdepartementet, Hygienekontoret.

¹¹⁰ HL, skrevet 17. november 1945, av Henri Hervieu, oversatt til norsk av Astrid Pedersen.

¹¹¹ I følge Doktor Augusta Rasmussen, var det 5-6 av de internerte på Hovedøya som ble sterilisert, se Arbeiderbladet 19. april 1947, *Omtrent alle tyskerjentene var mer eller mindre åndssvake*; Arkivmaterialet fra HL inneholder for øvrig to typer søknadsskjemaer for sterilisering - med eller uten den internertes samtykke.

¹¹² RA, Sosialdepartementet, Leirarkivet; SAH, D- Saksarkiv ordnet etter organets hovedsystem.

¹¹³ RA, Hovedøyaarkivet, 35-01, 941-03, 93-05. Tidligere i dette kapittelet nevnte jeg hvordan lovteksten i politianordningens § 6, feilaktig brukte uttrykket "fengsling" i stedet for "internering".

¹¹⁴ Se for eksempel RA, Sosialdepartementet, 206-Le, 224-Le, 228-Le, 230-Le, 234-Le, 238-Le og 251-Le; I punkt 9 Ie i statsregnskapet for Hovedøya kaller Adolf Hals Hovedøya for en fangeleir, se HL.

¹¹⁵ Leirreglementet fra Hovedøya sa at "den ytre vakt kan gjøre bruk av skytevåpen for å håndheve ordensreglene hvis dette finnes nødvendig", se tidsskriftet *Kontrast* 1986, nr 2, s. 14; Reglementet fra Hovelåsen sa at "blir noen påtruffet under flukt, blir vedkommende beskyttet." Ved ett tilfelle skjøt to vakter skremmeskudd

underlagt brevsensur, så i en del tilfeller ble brev fra, eller til, de internerte kvinnene beslaglagt. Jeg har til og med oppdaget at et brev fra en internert kvinne til en høyesterettsadvokat ble holdt tilbake.¹¹⁶ I tillegg ble en del kvinner plassert i interneringsleirene selv om de hadde fengslingskjennelse.¹¹⁷ Disse kvinnene skulle altså sone fengselsstraffer i interneringsleiren, der de satt sammen med kvinner som skulle interneres. I andre tilfeller var det motsatt, og kvinnene satt internert i fengsler eller såkalte hjelpefengsler.¹¹⁸

Som vi har sett, var forskjellen mellom internering og fengsling i mange tilfeller heller teoretisk, og det kan derfor hevdes at internering i realiteten ofte var et straffetiltak.

Straffeperspektivet

En dame som anmeldte en annen kvinne for omgang med tyskere, lurte på ”om det ikke er så at alle Tyskertøser skal ha sin straff”.¹¹⁹ Hun oppfattet tydeligvis interneringen som en straff, og forventet at samtlige tyskerjenter skulle straffes. Et slikt syn ble delt av mange, både privatpersoner og polititjenestemenn. ”Hun er klar over at hun har fraternisert med fienden og blir straffet for dette”,¹²⁰ kan vi for eksempel lese i en av politiets avhørsrapporter. Også enkelte tyskerjenter trodde at de hadde gjort seg skyldige i lovbrudd. ”Jeg har hele tiden vært oppmerksom på at det er straffbart å omgå fiendtlige soldater på den måte som vi har gjort, og jeg erkjenner meg derfor straffeskyldig i dette”,¹²¹ innrømmet en tyskerjente. Denne saken ble for øvrig henlagt, med den begrunnelsen at hun allerede hadde ”sonet på Hovedøya.” En annen kvinne skulle interneres i 120 dager med hjemmel i politianordningen, altså offisielt for å beskytte henne. Hun fikk imidlertid et fratrekk på 11 dager i interneringstiden, fordi hun hadde hjulpet til med å utpeke en frontkjemper.¹²² Jeg oppfatter dette som at hun fikk en strafferabatt. Dersom hun virkelig hadde hatt behov for beskyttelse, hadde det vært nærmest absurd å løslate henne før tiden.

---

mot de internerte, noe blant annet Berven reagerte på, se SAH, Korrespondanse, brev fra Berven 11. august 1945, til Avsnittsjefen for Kongsvinger, Kaptein Engebretsen.

¹¹⁶ RA, Sosialdepartementet, 297-Le. Brevet ligger i saksmappa, og det er påskrevet ”holdes tilbake”; Andre tilfeller av brevsensur, se RA, Sosialdepartementet, 625-Le og 664-Le.

¹¹⁷ RA, Sosialdepartementet, 206-Le, 225-Le, 264-Le og 267-Le; SAH, 63-H, 70-H, 75-H, 83-H og 84-H.

¹¹⁸ For eksempel satt to kvinner i 4 måneder hver på Bredtvet kvinnefengsel, med begrunnelsen ”arbeidet for tyskerne og tyskertrafikk”, før sakene ble henlagt, se RA, Hovedøyaarkivet, 581-08 og 582-08; En annen kvinne satt der fra 23. juni til 12. juli ”som tyskertøs”, se SAH 322-H.

¹¹⁹ RA, Hovedøyaarkivet, 690-04.

¹²⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 490-04; Se også RA, Hovedøyaarkivet 432-05, for en lignende uttalelse.

¹²¹ RA, Hovedøyaarkivet, 479-05; Se også RA, Hovedøyaarkivet 483-04, for en lignende uttalelse..

¹²² SAH, 130-H.

De aller fleste kvinnene som ble internert på Hovelåsen med lovbe grunnelse i politianordningen, fikk vedtak om 30 dagers internering.¹²³ Unntaksvis ble det likevel fattet vedtak om internering i mer enn 30 dager. Dette gjaldt for kvinner som hadde deltatt i rømningsforsøk, avgitt falsk forklaring,¹²⁴ eller innrømmet å ha hatt et betydelig antall seksualpartnere.¹²⁵ Jeg tolker dette som at de fikk ekstra lang interneringstid, som straff for sin oppførsel.

Pålagt arbeid – en annen form for straff

Tyskerjenter, enten de var internert eller ikke, ble i en rekke tilfeller pålagt diverse former for arbeid. Det kunne være snakk om arbeid på gårdene i nærheten,¹²⁶ vask av forlegninger,¹²⁷ eller syng eller annen type arbeid i interneringsleiren.¹²⁸ Internerte kvinner både på Hovedøya og Hovelåsen ble i stor utstrekning pålagt arbeid, til tross for at det ikke lenger fantes noen hjemmel for en slik praksis.¹²⁹ Dette arbeidet genererte også visse inntekter for leirene.¹³⁰

Til tross for at de innså at de manglet rettslig grunnlag, påla hjemmestyrkene på Tynset noen tyskerjenter å vaske, med den begrunnelsen at de fant det ”ganske naturlig”.¹³¹ En familie engasjerte en advokat. Han brakte saken inn for Distriktskommando Østlandet, som slo fast at tiltakene som var blitt gjort, til en viss grad hadde karakter av straff, diktert og iverksatt av hjemmestyrkene uten hjemmel. Jeg har funnet lignende eksempler fra Hvitvingfoss¹³² og Oslo.¹³³ En slik praksis blant motstandsfolk kan ha vært nokså utbredt. I ett tilfelle fikk en

---

¹²³ I 122 av 133 tilfeller der interneringstiden var oppgitt, altså 91,7 %, se SAH, D- Saksarkiv ordnet etter organets hovedsystem. Det hendte imidlertid nokså ofte at kvinnene ble løslatt før interneringstidens utløp.

¹²⁴ SAH 145-H og 149-H.

¹²⁵ SAH 50-H og 141-H.

¹²⁶ Dagbladet 20. juni 1945, *Tyskertøser*.

¹²⁷ RA, Hovedøyaarkivet, 4-01.

¹²⁸ RA, Sosialdepartementet, 642-Le; Se også RA, Sosialdepartementet, 665-Le, der det kommer tydelig frem at dette arbeidet ikke er frivillig.

¹²⁹ § 8 i den refererte NS-loven fra 1944 åpnet for pålagt arbeid. Denne loven var, i likhet med andre lover fra NS-regjeringen, imidlertid ugyldig etter frigjøringen. Likevel stod det i leirreglementet til Hovelåsen at ”unntattelse av å utføre det pålagte arbeid [...] blir strengt straffet.” Se SAH, Korrespondanse.

¹³⁰ HL, *Statsregnskapet for Hovedøya 1945/46*.

¹³¹ Dette og det følgende er fra Olsen 1998, s. 288-289.

¹³² RA, Hovedøyaarkivet, 536-02.

¹³³ RA, Hovedøyaarkivet 1060-07; Arbeiderbladet, 21. juni 1945, Johan Scharffenbergs innlegg *Hvor stor myndighet har hjemmestyrkene?*

tyskerjente, til den lokale sjefen for hjemmestyrkenes store overraskelse, imidlertid politiets støtte da hun bemerket at de ikke hadde rett til å pålegge henne å utføre arbeid.¹³⁴

Ut i fra disse eksemplene, kan det virke som at det særlig var motstandsfolk som presset kvinnene til vask og annet arbeid, enten grunnet rettsvillfarelse, eller som et bevisst lovbrudd. Politiets rolle er derimot noe mer uklar. Selv om vi så et eksempel på at politiet hjalp en tyskerjente, hevdet en annen kvinne at hun ikke fikk assistanse av politiet.¹³⁵ I følge Hals, var det også politiet som hentet kvinnene på Hovedøya, når de skulle fraktes til byen for å utføre sitt pålagte arbeid.¹³⁶ Myndighetene mente trolig at det pålagte arbeidet skulle ha en oppdragende effekt, for Helsedirektoratet uttalte at ”grovarbeid som renhold, vask og lignende samt barnepass kan bli foretatt av de internerte pikene.”¹³⁷ En sakfører som var kritisk til pålagt arbeid, fikk til svar av Berven at de internerte ikke hadde vondt av ”makelig og sunt arbeide i den frie natur”.¹³⁸

Løslatelser

I mange tilfeller ble tyskerjentene løslatt kort tid etter politiavhøret, enten samme dag eller et par dager senere.¹³⁹ Noen ganger ble saken henlagt på grunn av bevisets stilling, da den mistenkte hadde sannsynliggjort at hun ikke hadde hatt omgang med menn i tysk tjeneste,¹⁴⁰ eventuelt i meget begrenset omfang.¹⁴¹ En del av de som ble løslatt etter politiavhøret, hadde riktignok meldeplikt hos politiet, og ble senere innkalt til nytt avhør.¹⁴² Kvinner som hadde vært internert, men som ble løslatt, måtte love å reise hjem og skaffe seg jobb, samt å ikke vise seg på offentlige steder sammen med uniformerte eller utlendinger.¹⁴³ Igjen ble det fokusert på at de måtte forsørge seg, og holde seg unna soldater.

---

¹³⁴ Arbeiderbladet, 27. juni. Leif Thomsens svar til Johan Scharffenberg.

¹³⁵ Arbeiderbladet, 21. juni 1945, Johan Scharffenbergs innlegg: *Hvor stor myndighet har hjemmestyrkene?*

¹³⁶ Se NRK-P1, 17. juni 1985, ”*De fortapte pikers øy*”, rapport fra statens interneringsleir for kvinner på Hovedøya, 1945-46, Veslemøy Kjendsli.

¹³⁷ Olsen 1998, s. 370, der han siterer et brev fra Helsedirektoratet til Sosialdepartementet, 8. februar 1946.

¹³⁸ SAH, 371-H. Berven skrev dette som svar til en sakfører Øgård.

¹³⁹ SAH, 367-H, 368-H, 369-H, 389-H og 400-H.

¹⁴⁰ For eksempel en kvinne som hadde blitt innbrakt fordi hun var i nærheten av en krigsfangeleir, SAH 400-H.

¹⁴¹ Som en kvinne som hadde snakket litt med noen tyskere i 1940, og angret det, se SAH, 170-H. Dette viser for øvrig hvor lite som skulle til for å bli stemplet som tyskerjente.

¹⁴² RA, Hovedøyaarkivet, se for eksempel 717-04 og 83-07.

¹⁴³ RA, Sosialdepartementet, 216-Le; Kvinnene som ble løslatt fra Hovelåsen ble også meddelt en advarsel, se SAH, 357-H.

Andre vanlige årsaker til at kvinner ble løslatt før interneringstidens utløp, var fysisk eller psykisk sykdom hos de internerte,¹⁴⁴ eller brev fra familiemedlemmer som ba om at de skulle bli løslatt. Dette gjaldt ikke minst dersom det var behov for arbeidskraften deres,¹⁴⁵ eller en ektemann søkte om å få frigitt kona.¹⁴⁶ Videre ble tyskerjentene i regel løslatt dersom de var gift, eller ønsket å gifte seg med, menn i tysk tjeneste.¹⁴⁷ I de fleste tilfellene der advokater¹⁴⁸ eller ledelsen ved interneringsleirene¹⁴⁹ anmodet politiet om løslatelse, og i motsatt fall ville ha oppgitt med hvilken hjemmel de satt internert, førte dette frem. De tyskerjentene som satt internert over lengre tid risikerte å miste en eventuell jobb. Enten som en følge av fravær fra arbeidet eller fordi interneringen i seg selv stemplet dem som tyskerjenter. Dette kunne også brukes som et argument for å løslate dem.¹⁵⁰

I mange andre saker der kvinnene ble løslatt rett etter politiavhøret, eller lenge før interneringstiden utløp, står vi uten ledetråder til hvorfor dette skjedde.¹⁵¹ Likevel virker det som at politiet ble mer tilbøyelig til å henlegge saker, etter hvert som tiden gikk.¹⁵²

Jeg har nevnt eksempler på at kvinner som var internert, ikke alltid ble løslatt med en gang interneringstiden utløp, på grunn av at forvaltningen begikk feil. E. Huseby, leirlegen på Hovelåsen, skrev imidlertid at Gundersen ”tilbakeholder løslatelsesordre etter eget behag i lengre tid.”¹⁵³ Også Olsen hevder at formelle krav bevisst ble omgått for å holde kvinnene internert på Hovedøya lengst mulig.¹⁵⁴ Sikkert er det at Gundersen ønsket å straffe noen kvinner for brudd på ordensreglementet, ved å forlenge interneringstiden.¹⁵⁵ Til tross for at politiet holdt fast på løslatelsesordren, ble disse kvinnene sittende en stund etter at de skulle

---

¹⁴⁴ RA, Hovedøyaarkivet, 972-06 og 507-08.

¹⁴⁵ SAH, 335-H.

¹⁴⁶ Olsen 1998, s. 293-294; Se også RA, Hovedøyaarkivet, 246-02.

¹⁴⁷ RA, Hovedøyaarkivet, 35-01 og 377-05.

¹⁴⁸ RA, Hovedøyaarkivet, 991-06 og 555-08.

¹⁴⁹ RA, Hovedøyaarkivet, 18-01 og 34-01; SAH, Korrespondanse, brev datert 5. august, 8. oktober og 10. oktober.

¹⁵⁰ RA, Hovedøyaarkivet, 183-01.

¹⁵¹ SAH, 57-H, 58-H og 65-H.

¹⁵² For eksempel ble en kvinne som hadde festet med menn i tysk tjeneste og dessuten innrømte å ha hatt samleie med flere menn i tysk tjeneste, likevel løslatt, se RA, Hovedøyaarkivet, 1062-07.

¹⁵³ SAH, Korrespondanse, håndskrevet utkast til Scharffenberg, datert 18. september 1945. Husebye ba Scharffenberg å undersøke forholdene på Ljanskollen ”i menneskehetens navn”; I et annet tilfelle mottok Hovelåsen løslatelsesordren en måned forsinket, se SAH, 339-H; En del kvinner som jobbet på Sønsterud Planteskole hadde blitt lovet av Gundersen å bli løslatt etter at jobben var gjort hvis de skikket seg, men Gundersen brøt dette løftet, i følge Berven, se SAH, Korrespondanse.

¹⁵⁴ Olsen 1998, s. 295.

¹⁵⁵ RA, Hovedøyaarkivet, 154-01; RA, Sosialdepartementet, 665-Le og 666-Le.

ha vært løslatt. Dette viser vel at enkelte av de ansatte i forvaltningen hadde et ønske om å straffe tyskerjentene, selv om jeg ikke har kjennskap til at dette var noen utbredt praksis.

Det at internerte kvinner ble løslatt som følge av sykdom, giftermål med menn i tysk tjeneste, eller på anmodning av familien eller lignende, viser etter min mening det jeg allerede har konkludert med. Nemlig at tyskerjentene normalt ikke ble internert verken for å beskytte dem, eller for å hindre smitte av kjønnsykdommer. I så fall hadde det jo vært direkte uforsvarlig å løslate dem.

Sammendrag

Tusenvis av kvinner satt internert i kortere eller lengre tid i perioden fra mai 1945 til april 1946. Det nøyaktige antallet er vanskelig å fastslå, men de utgjorde trolig godt over 5000, kanskje enda flere. Nesten alle disse kvinnene var tyskerjenter, og de fleste hadde blitt tatt i krigsfangeleire eller anmeldt av naboer, men noen fantes også i registre over potensielt ”smittefarlige” kvinner. Selv om det forekom at kvinner ble internert uten hjemmel, ble de i langt de fleste tilfellene internert i minst 30 dager, med lovbe grunnelse i politianordningens § 6. Denne åpnet for internering for å beskytte ”unasjonale” mot gatas justis. Likevel ble politianordningen i realiteten svært ofte brukt som et rent påskudd for å internere tyskerjentene.

Helsemyndighetene later derimot til å ha vært genuint opptatt av å bekjempe spredningen av kjønnsykdommer, som var et reelt samfunnsproblem. Følgelig ble helseanordningens § 9, som åpnet for tvangsinnleggelse, i liten grad brukt som et påskudd til internering. Likevel forekom det at kvinner som bare hadde vært smittet en gang av kjønnsykdom under krigen, ble internert i opptil 6 måneder. Dette gjaldt også for enkelte som var friske, og som ikke virker å ha vært spesielt ”smittefarlige”. Kildene mine gir imidlertid ikke noe klart svar på hvor mange av dem som ble internert med hjemmel i helseanordningen, som bare hadde vært smittet en gang, som følge av et vanlig kjæresteforhold.

Skillet mellom internering og fengsling var i mange tilfeller var heller teoretisk, og det ble ofte fattet vedtak om internering uten at vilkårene i politianordningens § 6 eller helseanordningens § 9 lot til å være til stede. Følgelig konkluderer jeg med at internering i mange tilfeller hadde form av straffetiltak, og altså brøt med sentrale rettsprinsipper. Pålagt

arbeid kan også sees som en straff, som dessuten var uhjemlet. Likevel vil jeg understreke at interneringen også kunne være ment som et sosialt tiltak. Dette kom blant annet til uttrykk ved uviljen til å internere kvinner som hadde fast arbeid.

Kapittel 6

Avsluttende betraktninger

Tyskerjenter ble et tabuemne få år etter frigjøringen. Først på 1980-tallet ble de i en viss grad omtalt av historikere eller andre, som i mange tilfeller plasserte dem i en offerrolle. Dette samstemmer godt med Jörn Rüsens modell for konstruksjon av historisk identitet, der en ”tildekkingsfase” blir etterfulgt av en ”moraliseringsfase”, før vi omsider når en ”historiseringsfase”.

Det har vært et poeng for meg å understreke at selv om store deler av befolkningen hadde negative holdninger til tyskerjenter, fantes det også en betydelig minoritet med et mer overbærende syn. Følgelig var det langt fra alle tyskerjentene som opplevde noen vesentlige ubehageligheter. Jeg har imidlertid ikke kunnet bekrefte at det i mindre grad var negative holdninger til tyskerjenter i utkantstrøk enn i mer urbane områder. Heller ikke har jeg kunnet påvise at det eksisterte noen klare holdningsforskjeller mellom kvinner og menn.

Derimot har jeg argumentert for at det kun var en meget liten andel av tyskerjentene i Norge som ble utsatt for tvangsklipping. Mine forskningsresultater tyder på at det var under fem prosent av dem som ble tvangsklippet, selv om resultatet er nokså usikkert. Jeg har også vist at det trolig var minst 100 000 tyskerjenter her i landet, altså omtrent dobbelt så mange som tidligere antatt. Selv om dette tallet er meget usikkert, er det likevel atskillig mer pålitelig enn det svært så omtrentlige overslaget som har blitt foretatt til nå. Dersom jeg har rett i at det var minst 100 000 tyskerjenter, og at mindre enn fem prosent av dem ble tvangsklippet, betyr det altså at opptil 5 000 tyskerjenter kan ha blitt tvangsklippet i Norge etter frigjøringen. Jeg har også sammenlignet med tall fra Frankrike. Virgilis resultater tilsier at andelen franske tyskerjenter som ble tvangsklippet, var på omkring en prosent. I så fall var trolig andelen tvangsklippede tyskerjenter større i Norge enn i Frankrike, noe jeg vil karakterisere som et overraskende resultat. Derimot inneholder ikke kildematerialet mitt opplysninger om klippeaksjoner som forekom under okkupasjonen. Dette kan tyde på at det var svært få klippeaksjoner i Norge før frigjøringen. En annen mulighet, er at det forekom, men i liten grad har satt spor etter seg i kildene.

Etter frigjøringen fikk tyskerjentene derimot ikke tilstrekkelig beskyttelse mot tvangsklipping, verken fra politi eller domstoler. Norske myndigheter oppfordret riktignok befolkningen til ikke å ta retten i egne hender, men de dobbeltkommuniserte, da de samtidig uttrykte sympati og forståelse for tvangsklipperne. Heller ikke Hjemmestyrkene hindret i særlig grad tvangsklipping. Tvert imot hendte det at de deltok i klippeaksjoner, men det er usikkert hvor utbredt en slik praksis var.

Et annet eksempel på at tyskerjenter ble behandlet i strid med sentrale rettsprinsipper, er interneringen av tusenvis av dem etter frigjøringen. Det at enkelte ble siktet "som tyskertøs" i kaotiske frigjøringsdager, kan til en viss grad forklares med rettsvillfarelse hos politiet, som var utsatt for et meget stort arbeidspress og store utskiftninger. Denne praksisen begrenset seg imidlertid ikke til tiden rett etter frigjøringen. Politianordningen, som ga adgang til å internere "unasjonale" for å beskytte dem mot gatas justis, ble nemlig i mange tilfeller brukt som et rent påskudd for internering. Selv om Rikspolisjefen uttalte at internering ikke var å regne som straff, var skillet mellom internering og fengsling heller teoretisk. Dette gjenspeiler seg både i forvaltningens praksis og språkbruk. For eksempel ble begrepene "fengsling" og "internering" brukt om hverandre. Mange av de internerte ble også pålagt arbeid, selv om det ikke fantes hjemmel for en slik praksis. Det er følgelig grunnlag for å hevde at tyskerjentene i en del tilfeller ble straffet, både av myndighetene og den øvrige befolkningen. En viktig presisering er at vi kun har belegg for denne påstanden dersom vi opererer med dagligtalens definisjon av begrepet straff, altså som gjengjeld for ulydighet. Tyskerjenter ble nemlig ikke straffet i juridisk forstand. Interneringen var heller ikke alltid motivert ut i fra et ønske om å straffe dem, men kunne også være et forsøk på å få kvinnene "på rett kjøll", eller å bekjempe kjønns sykdommer.

Under krigen opplevde nemlig Norge, som andre land, en sterk økning i registrerte kjønns sykdommer, særlig blant kvinner. I den forbindelse ble helseanordningen utferdiget, og den åpnet for tvangsmessige tiltak mot "smittefarlige" kvinner. Anordningen ble da også primært anvendt på de kvinnene som helsemyndighetene anså som "smittefarlige". Det er flere eksempler på at helsemyndighetene nektet å internere kvinner som bare hadde vært smittet en gang av kjønns sykdom. De var imidlertid ikke konsekvente, og det hendte at også disse kvinnene, som tilsynelatende ikke var "smittefarlige", ble internert. Kildene mine gir

likevel ikke noe klart svar på hvor utbredt en slik praksis var, da mesteparten av de medisinske opplysningene har blitt fjernet.

Et annet alvorlig rettsovergrep som ble begått mot tyskerjentene, var et par lover som i praksis fikk tilbakevirkende kraft. Dette gjaldt trolig for tjenestemannsanordningen, som åpnet for å si opp "unasjonale" tjenestemenn. Også de endringene som ble gjort i Statsborgerloven fikk i realiteten tilbakevirkende kraft. Kvinner som hadde inngått norsk-tyske ekteskap mistet følgelig sitt norske statsborgerskap og ble deretter som oftest utvist. Det er interessant å merke seg at også danske lovgivere gjorde tilsvarende endringer i Statsborgerloven, også disse med tilbakevirkende kraft. Derimot tillot normalt danske myndigheter at danskfødte kvinner returnerte til hjemlandet uten ektemannen, mens norske myndigheter var mer restriktive.

Det var mange likhetstrekk mellom holdninger til tyskerjenter, og behandlingen av dem, i Norge og Danmark. Også i Danmark forekom det nemlig at de ble siktet "som tyskertøser", uten lovgrunnlag. Heller ikke i Danmark ble tyskerjentene i særlig grad beskyttet av politi og domstoler mot klippeaksjoner, eller annen sjikane. Den største forskjellen i myndighetenes behandling av tyskerjenter, er at danske myndigheter ikke opprettet noen statlige interneringsleire for kvinner. Dette til tross for at også Danmark opplevde en sterk økning i registrerte tilfeller av kjønns sykdom. Danske tyskerjenter ble heller ikke internert av det danske politiet, som overtok ordensoppgavene etter motstandsbevegelsen 13. mai 1945. Følgelig hadde interneringen av tyskerjenter et større omfang i Norge enn i Danmark. Alt i alt var det altså en del tilfeller av at norske myndigheter behandlet tyskerjentene på en strengere måte enn det danske myndigheter gjorde. En mulig forklaring kan være at frontene ble skarpere i Norge enn i Danmark, som fulgte en samarbeidspolitikk under store deler av okkupasjonen. I Norge derimot ble samarbeidspolitikken skrinlagt tidligere, og den svært upopulære Vidkun Quisling kom etter hvert til makten for annen gang.

Warring ser på behandlingen av tyskerjenter i et kjønnsperspektiv, og poengterer at samfunnet ønsket å kontrollere kvinnenens seksualitet. Dette ble sett på som særlig viktig i en krigssituasjon, da kvinners seksualitet fikk ekstra stor symbolverdi. Det at islandske krigsbruder ble møtt med lignende holdninger og reaksjoner som det tyskerjentene ble, styrker Warrings hypotese. Også norske kvinner som spaserte med allierte soldater fikk sterke reaksjoner, selv om heller ikke de valgte fienden som kjæreste.

Det er også verdt å merke seg at både helseanordningen og politianordningen hadde klare likhetstrekk med lover som NS-myndighetene ga. Med andre ord ble det norske etterkrigssamfunnet påvirket av fiendens tankegods.¹ Det gjorde tydeligvis også det danske, i følge Warring. Hun hevder at oppgjøret med tyskerjentene reproduserte udemokratiske, inhumane, halvrasistiske og kjønnsdiskriminerende holdninger og metoder, som lå tett opptil nazismen.²

La meg avslutningsvis understreke at tyskerjentene ikke var den eneste gruppen som ble utsatt for tilfeller av rettsovergrep etter frigjøringen. For eksempel ble tidligere medlemmer av Nasjonal Samling brukt til å åpne massegraver, det forekom en del tilfeller av overgrep mot landssvikdømte fra vaktmannskapene,³ og motstandsfolk utførte en del mer eller mindre tvilsomme likvidasjoner, uten at disse ble rettsforfulgt.⁴ Jeg vil også poengtere at selv om tyskerjentene i Norge opplevde klare rettsovergrep, har jeg ikke kjennskap til at de ble lynsjet, i motsetning til i Frankrike,⁵ og ikke minst i Sovjetunionen.⁶

Videre forskning

Underveis i denne oppgaven har jeg stilt en rekke spørsmål, som kan være utgangspunkt for videre forskning: Hvor mange tyskerjenter var det i Norge, og hvor stor andel ble tvangsklippet? I hvilken grad ble det benyttet overdreven fysisk voldsbruk under klippeaksjonene? Hvor vanlig var det at Hjemmefronten spilte en aktiv rolle i klippeaksjonene? Hvor utbredt var klippeaksjoner i Norge under okkupasjonen? Var mødrene til krigsbarn ekstra utsatt for represalier, som for eksempel klippeaksjoner? I hvilken grad ble tvangsklipping rettsforfulgt på en nøytral måte av politi og domstoler? Hvor mange tyskerjenter ble internert etter krigen? Hvor mange av kvinnene som ble internert med hjemmel i helseanordningen kan karakteriseres som "smittefarlige"? Hvilke holdninger eksisterte overfor tyskerjentene? Varierte disse fra by til bygd, eller fra Nord-Norge til resten av landet? Hadde kvinner og menn ulike holdninger til tyskerjenter?

---

¹ Etter frigjøringen ble det blant annet diskutert om Norge skulle sende krigsbarna til et annet land. Dette har ikke blitt omtalt i denne oppgaven, se heller *En hvitbok*.

² Warring 1994a, s. 250.

³ Eriksen og Halvorsen 1987, s. 232.

⁴ Ulateig 1999. Dette er en revidert utgave av den kontroversielle boken *Med rett til å drepe*, som kom ut i 1996.

⁵ Virgili 2002, s. 53.

⁶ Ericsson og Simonsen 2005b, s. 171-172.

Jeg vil imidlertid avslutte med å peke på to andre forhold som jeg ikke har omhandlet, men som kan være aktuelle for videre forskning.

Tyskerjenter som ble anklaget for angiveri

Jeg har funnet noen eksempler på tyskerjenter som ble dømt for angiveri etter frigjøringen. Et par av disse kvinnene hadde opptrådt ubetenksomt, snarere enn at de ønsket å angi noen. Tyskerjenter som ble sjikanert og fortalte dette til representanter for okkupasjonsmakten, ble nemlig anklaget for angiveri etter frigjøringen, og de risikerte å bli idømt lange fengselsstraffer. For eksempel ble en kvinne kalt for ”tyskerhore og tyskersvin”, og hun fortalte dette til sin tyske sjef. Til tross for at Gestapo lot plageånden hennes slippe med en advarsel, ble hun etter frigjøringen dømt til ett og et halvt års straffearbeid, for angiveri.⁷ Jeg har også funnet lignende eksempler i mitt eget materiale, men lar det bli opp til andre å undersøke hvor mange tyskerjenter som ble dømt i slike saker, og hvor strenge straffer det var vanlig å idømme dem.⁸ I følge Warring var faktisk hele to tredjedeler av de 400 kvinnene som ble dømt for angiveri i Danmark tyskerjenter.⁹ Hun uttaler seg derimot ikke nærmere om hvor mange av dem som var mer eller mindre profesjonelle angivere.

Gikk de rike fri?

Et annet ubesvart spørsmål, er i hvilken grad behandlingen av tyskerjentene varierte ut i fra hvorvidt de kom fra ressurssterke familier eller ikke. Ressurssterke kvinner passet ikke til stereotypen av tyskerjenter, og oppførte seg dessuten kanskje mer diskret. Videre hadde de i langt større grad et beskyttende nettverk rundt seg, noe som kan ha vernet dem mot gatas justis, og muligens også mot myndighetenes reaksjoner.¹⁰ Flere leserinnlegg i norske aviser hevder da også at ”de fine fruene som sersjanten fór og besøkte gikk fri”,¹¹ og at de ”som har drukket og turet med tyskerne bak blendingsgardinene” slapp unna.¹² Virgili står imidlertid for et helt annet synspunkt, og påstår at overklassekvinner i Frankrike ble tvangsklippet på lik

---

⁷ Drolshagen 1999, s. 50.

⁸ SAH, 9-H og 16-H.

⁹ Warring 1994a, s. 22 og s. 67.

¹⁰ Drolshagen 1999, s. 227-228; Se også den nederlandske forskeren Monika Diederichs, i Ericsson og Simonsen 2005b, s. 157.

¹¹ Ellingsen 1995, s. 52, fra Liv Marie Austrem og Guri Ingebrigtsen. *Feskarbonden og andre kvinnfolk*, s. 105.

¹² Adresseavisen 14. juni 1945, *Skal bare fattigjenta lide?*

linje med andre tyskerjenter, og at bildet av den fattige kvinnen som ble offerlam er feilaktig.¹³

Det omfangsrike kildematerialet som jeg har benyttet meg av, ikke minst avhørsrapportene fra Hovedøyaarkivet og Hovelåsen, inneholder verdifull informasjon som kan brukes i en slik studie, ettersom tyskerjentene oppga foreldrenes navn og yrke i politiavhøret. I tillegg til det materialet som jeg har gjennomgått, eksisterer det trolig også en del arkivmateriale som tilhørte Landssvikavdelingen. Også Statsarkivet i Bergen har en del arkivmateriale om tyskerjenter, blant annet et kartotek over 600 tyskerjenter. Det finnes med andre ord mye kildemateriale som kan gi oss mer kunnskap om et tema som har vært tabubelagt i lang tid.

---

¹³ Virgili 2002, s. 180-181.

Litteraturliste

- Andenæs, Johs. 1979. *Det vanskelige oppgjøret: rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Oslo: Tanum-Norli.
- Andenæs, Johs. m. fl. 1996. *Norway and the second world war*. Oslo: Aschehoug.
- Anderson, Karen 1981. *Wartime women: sex roles, family relations, and the status of women during World War II*. Westport, Conn: Greenwood Press.
- Aulie, Andreas 1946. "Spørsmålet om sikringstiltak overfor tyskerjentene", i *Rettsoppgjørets kriminalpolitiske og sosiale problemer*, Den norske kriminalistforeningens publikasjoner, Nr. 1. Oslo: Dybwad.
- Benkow, Jo og Ole Kristian Grimnes 1990. *Vendepunkt: 9. april i vår bevissthet*. Oslo: Cappelen.
- Björnsdóttir, Inga Dóra 1995. *Island: Uheldige kvinner i et heldig land*, i Ellingsen m.fl., *Kvinner, krig og kjærlighet*. Oslo: Cappelen.
- Bordieu, Pierre 2000. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax.
- Borge, Baard H. 2002. *De kalte oss nazi-yngel, NS-barnas historie 1940-2002*. Oslo: Det norske samlaget.
- Brathagen, Kjersti 2004. *Ledelsen av NS Kvinneorganisasjon for retten: NSK-ledelsen og det rettslige oppgjøret 1945-49*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik 1997. "Den nye krigen om krigen", *Nytt Norsk Tidsskrift* 2/97. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dethlefsen, Henrik 1995. "Anmeldelse af Anette Warrings: Tyskerpiger". [Dansk] *Historisk tidsskrift* 95 (1), s. 227-229.
- Diamond, Hanna 1999. *Women and the Second World War in France, 1939-1948: choices and constraints*. London: Longman.
- Drolshagen, Ebba 1999. *Det skal de ikke slippe godt fra*. København: Danmark
- Ellingsen, Dag 1993. *Krigsprofitørene og rettsoppgjøret*. Oslo: Gyldendal.
- Ellingsen, Dag 1995. *De norske "tysklertøsene": Der myter rår*, i Ellingsen m. fl., *Kvinner, krig og kjærlighet*. Oslo: Cappelen.
- Ericsson, Kjersti 1997. *Drift og dyd, kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax.
- Ericsson, Kjersti og Eva Simonsen 2005a. *Krigsbarn i fredstid*. Universitetsforlaget: Oslo.

Ericsson, Kjersti (red.) og Eva Simonsen (red.) 2005b. *Children of world war II, the hidden enemy legacy*. New York: Berg.

Eriksen, Anne 1995. *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax.

Eriksen, Knut Einar og Terje Halvorsen 1987. *Frigjøring*, i Magne Skodvin m.fl. (red) *Norge i krig: fremmedåk og frihetskamp 1940-45*, bind 8. Oslo: Aschehoug.

Fjellbu, Arne 1945. *Minner fra krigsårene*. Oslo: Land og Kirke.

Fjørtoft, Kjell 1997. *Oppgjøret som ikke tok slutt*. Oslo: Gyldendal.

Fure, Odd-Bjørn 1999. "Norsk okkupasjonshistorie: konsensus, berøringsangst og tabuisering" i Stein Ugelvik Larsen (red.) *I krigens kjølvann: nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gjestland, Trygve og Thor Gundersen 1990. "Internert da freden kom, 'tyskertøser' på Hovedøya". *St. Hallvard* 90.

Grønli, Vidar Hansen 1989. *Kjærlighet under hakekorset*. Oslo: Tiden.

Grøtnæs, Kirsti 1986. "Jaktscener fra etterkrigstiden". *Kontrast* 86(2).

Hartmann, Grethe 1946. *The girls they left behind: an investigation into the various aspects of the German troops' sexual relations with Danish subjects*. København: Munksgaard.

Helgesen, Kari 1990. ". . . f.t. siktet som tyskertøs". *Historisk tidsskrift* 90(3).

Hjeltnes, Guri 1986. *Hverdagsliv*, i Magne Skodvin m.fl. (red) *Norge i krig: fremmedåk og frihetskamp 1940-45*, bind 5. Oslo: Aschehoug.

Istad, Frøy Kannert 1986. "Statens interneringsleir for kvinner, Hovedøya. Intervju med Adolf Hals". *Kontrast* 86(2).

Jørgensen, Helle 2006. *Norske kvinner og tyske soldater. En undersøkelse av kvinner fra Alta, Tromsø og Lenvik som var sammen med tyske soldater under andre verdenskrig*. Mstergradsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Koren, Elisabeth 2003. "En trusel for selve Samfundene." *Venerisk sykdom: tiltak, medisinsk forståelse og moraldebatt i Norge 1880-1927*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen.

Kvanmo, Hanna 1990. *Dommen*. Oslo: Gyldendal.

Leira, Astrid Daatland 1987. *Kjærligheten har ingen vilje: norske "tyskerjenter" bak jernteppe og Berlinmur*. Oslo: Tiden.

Loock, Hans-Dietrich 1972. *Quisling, Rosenberg og Terboven: den nasjonalsosialistiske revolusjon i Norge, dens forhistorie og forløp*. Oslo: Gyldendal.

- Müller, Grete, 2006. *Ekteskapsallianser mellom allierte. En studie om de britiske krigsbrudene som kom til Norge etter andre verdenskrig*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Nøkleby, Berit, 1996. *Skutt blir den- : tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*. Oslo: Gyldendal.
- Olesen, Niels Wium 1996. "Anmeldelse af Anette Warrings Tyskerpiger" *Historie*. 96(1).
- Olsen, Kåre 1998. *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo: Forum Aschehoug.
- Olsen, Kåre 1999. "Da freden brøt løs: norske myndigheters behandling av tyskerjenter", i Stein Ugelvik Larsen (red.) *I krigens kjølvann: nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Qvigstad Erik, Thor Gundersen og Johannes Thorvaldsen 1983. *Etter den søte kløe. . . Seksuelt overførbare sykdommer*. Drammen: Universitetsforlaget.
- Rasmussen, Augusta 1947. "Det intellektuelle nivå hos 310 tyskertøser". *Nordisk Psykiatrisk medlemsblad*, 47(1). København: G.E.C. Gads forlag.
- Ringdal, Nils Johan 1987. *Mellom barken og veden: politiet under okkupasjonen*. Oslo: Aschehoug.
- Senje, Sigurd, 1986. *Dømte kvinner: tyskerjenter og frontsøstre 1940-45*. Oslo: Pax.
- Skodvin, Magne 1991. *Norsk historie 1939-1945 : krig og okkupasjon*. Oslo: Samlaget.
- Stang, Cæcilie 1999. "Har sannheten er pris? Krigsbarnas mødre i Hedmark" i Kari Sommerseth Jacobsen og Cæcilie Stang (red.), *Mangfold, historier om kvinner i Hedmark*. Kongsvinger: Flisa Boktrykkeri
- Sørensen Øystein 1989. "Forskning om krigen i Norge". *Nytt Norsk Tidsskrift* 89(1).
- Tjelmeland, Hallvard 1996. "Hva gjorde krigen med Norge?" *Nytt Norsk Tidsskrift* 96(1).
- Ulateig, Egil 1999. *De gode mot de onde*. Lesja: Forlaget reportasje.
- Ulateig, Egil 2002. *Veien mot undergangen: historien om de norske frontkjemperne*. Lesja: Forlaget reportasje.
- Ulstein, Ragnar 1980. *Småsamfunn i storkrig: historia om Giske 1940-1945*. Oslo: Samlaget.
- Virgili, Fabrice 2002. *Shorn women: gender and punishment in liberation France*. Oxford: Berg.
- Wara, Kalle 1984. *Nordpå, Okkupasjonsminner fra Kirkenes-traktene*. Oslo: Falken Forlag.

Warring, Anette 1994a. *Tyskerpiger: under besættelse og retsopgør*. København: Gyldendal.

Warring, Anette 1994b. "Køn, seksualitet og national identitet". [Dansk] *Historisk tidsskrift* 94(2).

Warring, Anette 1995. *Danske tyskerpiger – hverken ofre eller forrædere* i Ellingsen m.fl., *Kvinner, krig og kjærlighet*. Oslo: Cappelen.

Wiig, Birgit 1984. *Kvinner selv: den skjulte Norgeshistorien fra vår nære fortid*. Oslo: Cappelen.

Kildeliste

Trykte kilder

Provisoriske anordninger

Provisoriske anordninger som ble utferdiget innen utgangen av april 1945 finnes i *Samling av provisoriske anordninger, kgl. Res. m.v. 1940-45*, utgitt av det kgl. Justis- og Politidepartement, p.t. London, 7. april 1945.

Provisorisk anordning av 12. juni 1945 om åtgjerder mot kjønnssykdommer
Oslo 1945, Johansen & Nielsen, særtrykk, finnes i småtrykksamlingen på Nasjonalbiblioteket.

Provisorisk anordning av 17. august 1945 om lov om tillegg til statsborgerlovgivningen er gjengitt i Ot. prp. nr 136, (1945-46), Justis- og politidepartementet, om lov om tillegg til statsborgerlovgivningen, gjort til lov 11. oktober 1946.

Aviser

Adresseavisen, mai-juni 1945
Aftenposten, mai-juni 1945
Arbeiderbladet, mai-juni 1945
Dagbladet, mai-juni 1945
Finnmarkposten, mai-juli 1945
Diverse utklipp fra klippsamlinger

Illegale aviser

Frihet og Fred
Friheten
Radionytt

Den kulørte ukepresse

Aktuell, nr 1-7 samt nr 12, 1945
Bilder Gyldendal, nr 1-8, 1945

Diverse

En hvitbok. Utvalgte offentlige dokumenter om krigsbarnsaka. Oslo: Norges Forskningsråd, 1999

Gjestland, Trygve og Thor Gundersen upublisert hefte ca 1987-1990, lånt av Thor Gundersen.

Hoem, Edvard 2005. *Mors og fars historie*. Oslo: Oktober.

Håndslag

Jøssingvitser, Stavanger 1945, Åsmund S. Lærdals forlag. (Ingen forfatter er oppgitt.)

Milorg-posten: organ for hjemmestyrkene i D. 13, Oslo og omegn, Oslo: 1945. (Samlingen er ikke komplett.)

Norges offisielle statistikk XI. 179, Statistikk over landssvik 1940-1945, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1954

Ot. prp. nr 136, (1945-46), Justis- og politidepartementet, Om lov om tillegg til statsborgerlovgivningen, gjort til lov 11. oktober 1946.

Stortingsmelding 38 (1945-46), Angående kjønns sykdommer.

Historiebøker i kronologisk rekkefølge etter trykkeår

1948: Magnus Jensen, *Norges historie for realskolen*, 2. utgave. Oslo: Cappelen

1958: Magnus Jensen, *Norges historie for realskolen*, 5. utgave. Oslo: Cappelen

1959: Edvard Bull, *Nordmenn før oss, Norges historie for gymnaset*, 2. utgave. Oslo: Johan Grundt Tanum forlag.

1964: Chr. A. R. Christensen, *Norge under okkupasjonen*. Oslo: Fabritius.

1971: Magnus Jensen, *Norges historie fra 1905 til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget.

1978: Bull, Edvard, *Norges historie*, bind 13-14. Oslo: Cappelen.

1980: *Norges kulturhistorie, bind 6, Et folk i fred og krig*. Oslo: Aschehoug

1984: *Krigens Dagbok, Norge 1940-45*. Oslo: Forlaget Det Beste

1987: Hjeltnes, Guri *Hverdagsliv i krig, Norge 1940-45*. Oslo: Aschehoug

1991: Magne Skodvin, *Norsk historie 1939-1945: krig og okkupasjon*. Oslo: Samlaget

1998: *Aschehougs Norges historie*, bind 11. Oslo: Aschehoug

2000: Finn Olstad, *Veier til vår tid*, 3. utgave. Oslo: Aschehoug

Utrykte kilder

Fra Riksarkivet:

Flyktnings- og fangedirektoratet, S-1677 sentralt arkiv, serie E, eske 149 og 150, "*Andre sosiale tiltak*".

Forsvarsdepartementet 1940-45 (Londonarkivet): eske 2875, mappe B3 "*Byråsjef Boyes rapport*"

Hovedøyaarkivet, boks 1-7, samt to bokser med arkivkort. S-4443, Hovedøya leir, uordnet materiale.

Rikspolitisjefens arkiv, S-1560, Serie Fc, eske nr. 285, *Sak nr 1007 "Tyskertøser"*.

Rikspolitisjefens arkiv, S-1560, Serie Fc, eske nr. 293B, mappe 4010 merket *Internering av avviste kvinner*.

Sosialdepartementet, S-1287, Helsedirektoratet, Hygienekontoret H5, boksene 225-227.

Sosialdepartementet, S-1287, Helsedirektoratet, Hygienekontoret, H5:
Serie D, 0109/1 *Internering av tyskertøser*.

Sosialdepartementet, S-1568, Helsedirektoratet, Hygienekontoret H5, Direktoratet for skolehjemmene, Serie Fe, eske nr 47/02, mappe merket *Midlertidige skolehjem, særlig for piker ("tyskertøser")*.

Sosialdepartementet, S-1287, Helsedirektoratet, Hygienekontoret H5, serie Db, boks 229, *Gjenoppretting av lovlige forhold i den offentlige tjeneste under 2. verdenskrig*.

Fra Statsarkivet i Hamar

Fra privatarkiv 273, Hovelåsen interneringsleir:

C – Journaler og overgripende registre, mai 1945 – oktober 1945, register til fangemappene.

D- Saksarkiv ordnet etter organets hovedsystem, mai 1945 – oktober 1945, samtlige 6 esker, altså saksmapper 1-428.

Y – Korrespondanse 1945-1948.

Fra Statsarkivet i Oslo

Oslo politikammer, Sedelighetsavdelingen, Ob/14, Henlagte undersøkelser 1945.

BV, 3a, Oslo politikammer, Frogner politistasjon, Ga 0018, Vaktjournal, 4C 090 1/3

BV, 3a, Oslo politikammer, Frogner politistasjon, Ha 0006, Anmeldelsesjournal, 4C 090 1/4

BV, 3a, Oslo politikammer, Grorud politistasjon, G 0011, Tjenestedagbok, 4C 090 2/1

BV, 3a, Oslo politikammer, Grønland politistasjon, G 0067, Vaktjournal, 4C 090 3/3

BV, 3a, Oslo politikammer, Grønland politistasjon, Hb 0017, Anmeldelsesjournal, 4C 090 3/4

Fra senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

Perm med arkivsaker som ble samlet av Adolf Hals, fullmektig på Hovedøya.

Fra Olafiaklinikken, kilder som tilhørte Oslo Helsesråd

Tre behandlingsprotokoller:

I "Beh. Kvinner 1940-47"

III, IV "Beh. Kvinner med lues 1940-49"

V "Behandling av kvinner med lues 1940-48"

En ringperm kalt *Tysk* som inneholder diverse tyske smittemeldinger, lister over kvinner som ble tatt i razziaer under krigen og lignende.

Fra NRK

Fra NRK-P1, 17. juni 1985, "*De fortapte pikers øy*", rapport fra statens interneringsleir for kvinner på Hovedøya, 1945-46, Veslemøy Kjendsli

Fra NRK-TV, 30. november 1988, *Krigsbruder*, Knut Erik Jensen.

Muntlige kilder

Diverse intervjumateriale fra prosjektet International Traditions of Historical Consciousness